

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA LITURGICKÉ TEOLOGIE

ThLic. Štefan Fábry

Súčasn^é chrámy
na území Žilinskej diecézy:
teológia – liturgia – architektúra

Dizertačná práca

Školiteľ: prof. František Kunetka, Th.D.
Vedúci práce: S.L.D. Ing. Pavel Kopeček

Obor: Systematická teológia a kresťanská filozofia
Zameranie: Liturgická teológia

Olomouc 2016

PodĎakovanie

Srdečne ďakujem svojmu školiteľovi, pánovi prof. Františkovi Kunetkovi za mnohé podnetné pripomienky počas môjho štúdia a vedúcemu práce Dr. Pavlovi Kopečkovi za odborné vedenie pri mojej práci.

Zároveň ďakujem svojmu spolubratovi v kňazskej službe ThLic. Branislavovi Markovičovi, ktorý bol pre mňa dôležitým partnerom pre plodný dialóg, Ing. Zdenke Urbancovej, ktorá ma pri práci podporovala modlitbou a mohol som s ňou konzultovať svoje myšlienky a závery a napokon svojmu biskupovi, otcovi Tomášovi, ktorý mi napriek veľkým pastoračným potrebám v diecéze vytvoril priestor pre štúdium.

Veľká vďaka, samozrejme, patrí aj mojim rodičom a súrodencom a všetkým, ktorí mi akýmkoľvek spôsobom pomohli.

Čestné prehlásenie

Podpísaný Štefan Fábry, narodený 18. júla 1981 v Handlovej, týmto čestne prehlasujem, že som dizertačnú prácu s názvom **Súčasné chrámy na území Žilinskej diecézy: teológia - liturgia - architektúra** vypracoval sám.

Literatúru, ktorú som v práci použil, som uviedol v bibliografii tejto práce.

V Kysuckom Novom Meste 4. apríla 2016.

Abstrakt

FÁBRY, Štefan: *Súčasné chrámy na území Žilinskej diecézy: teológia – liturgia – architektúra*. [Dizertačná práca]/Štefan Fábry. – Univerzita Palackého v Olomouci. Cyrilometodějská teologická fakulta; Katedra liturgické teologie. – Školiteľ: Prof. Dr. František Kunetka, Th.D. Vedúci práce: S.L.D. Ing. Pavel Kopeček. – Stupeň kvalifikácie: doktor teológie. Olomouc: Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci 2016, 162 s.

Práca prepája teológiu a ekleziológiu chrámu zachytenú v dokumentoch Cirkvi a liturgických knihách s výskumom reálnej situácie existujúcich chrámov na území Žilinskej diecézy. Analýzu sakrálneho priestoru poníma z hľadiska teológie chrámu a liturgie (konkrétnych slávení, pre ktoré bol daný priestor postavený) po Druhom vatikánskom koncile.

Práca má tri kapitoly. Uvádza náčrt *teológie chrámu*, analýzu sakrálneho priestoru novopostavených kostolov na území Žilinskej diecézy a vlastnú časť výskumu, či zistený stav zodpovedá alebo nezodpovedá záverom Druhého vatikánskeho koncilu a prečo.

Kľúčové slová: sakrálny priestor, Druhý vatikánsky koncil, nové kostoly, Žilinská diecéza, teológia chrámu

Abstract

FÁBRY, Štefan: *Contemporary churches in the Diocese of Žilina: Theology – Liturgy – architecture*. [Doctoral thesis]/Štefan Fábry. – Palacký University in Olomouc. Sts Cyril and Methodius Faculty of Theology; Department of Liturgy Theology. – Advisor: Prof. Dr. František Kunetka, Th.D. Thesis supervisor: S.L.D. Ing. Pavel Kopeček. – Qualification degree: Doctor of Theology. Olomouc: Sts Cyril and Methodius Faculty of Theology of Palacký University in Olomouc 2016, 162 p.

The work connects theology and ecclesiology of the temple, which is captured in the documents of the Church and the liturgical books with research about the real situation of existing churches in the Diocese of Žilina. Analysis of sacred space follows in terms of theology and liturgy of the temple (specific celebration, for which was built space capacity) and after the Second Vatican Council.

The work has three chapters. It provides an outline of theology temple, analysis of sacred space about newly built churches in the Diocese of Žilina and its own part of the research, and found that the situation is not liable or responsible to conclusion of the Second Vatican Council, and why.

Keywords: sacred space, the Second Vatican Council, new churches, the Diocese of Žilina, theology of temple.

PREDHOVOR

V kolorite obývaných častí našej krajiny, pri pohľade na akékoľvek mesto, či obec, sú neprehliadnuteľné veže. Patria k nám a dotvárajú panorámu každého miesta, na ktorom bývame, pretože naša kultúra je postavená na kresťanských koreňoch. Veže sú symbolom prítomnosti chrámov, kostolov a kaplniek, ktoré našli svoje miesto medzi našimi domami. Je to prejav zvláštnej Božej milosti. Vždy ma fascinovali slová Piesne vd'aky z omše Na výročie posvätenia chrámu: „...doprial si nám radosť, že sme ti uprostred našich príbytkov mohli postaviť tento dom.“¹ A som šťastný, že táto radosť nebola dopriata len našim predkom, ktorí naše kostoly v minulosti stavali, a je ich mnoho, ale že táto radosť patrí aj nám, pretože stále staviame uprostred našich domov „Božie domy“.

Táto radosť je však spojená aj s veľkou výzvou: o existujúce kostoly sa starať a tie nové postaviť tak, aby aj v ďalších stáročiach svedčili o našej viere. Aby to boli domy, v ktorých sa budeme zhromažďovať s tým najvznešenejším úmyslom nášho života: oslavovať Boha a nechávať sa ním posväcovať tak, aby sme tento svet robili lepším.

Ak liturgiu nazývame slávenou vierou, a liturgiku vedou o tejto viere, potom musí jej neodmysliteľnou súčasťou byť aj náuka o posvätnom priestore.

Dnes, keď završujem štúdium dizertačnou prácou, ďakujem mojim školiteľom prof. Františkovi Kunetkovi a dr. Pavlovi Kopečkovi, že ma počas niekoľkých rokov viedli k tomu, aby som vieru nielen žil, ale ju aj poznával a aby som vd'aka tomuto poznaniu obohacoval svoj vzťah k Bohu, ale aj tých, ktorých mi Pán vo svojej láske poslal, aby som s nimi žil na tejto zemi. Objavil som „krásu Božieho domu“, lebo tá mu patrí, ako sa to kedysi na starých chrámoch označovalo nápisom *Domum Dei decet decor*.

Ešte ako seminarista som bol pozvaný pracovať v diecéznej liturgickej komisii, najskôr v Banskobystrickej diecéze, neskôr v Rožňavskej a teraz v Žilinskej. Všade som sa stretával s potrebou obnovovať naše kostoly v duchu Druhého

¹ *Rímsky misál, Spoločné omše, Na výročie posvätenia chrámu, Pieseň vd'aky*. II. typické vydanie, Typis Vaticanis 2001, s. 858.

vatikánskeho koncilu, teda v duchu liturgie, akú slávil apoštol a prvotná Cirkev. Rovnako aj s hodnotením návrhov na stavbu nových kostolov. Vždy som sa však stretával s tým, že nám na Slovensku chýbal manuál, ktorý by nám pomohol v tejto práci, či už ponúknutím teologických pohľadov, zhrnutím rôznych smerníc, ktoré sa uvádzajú v mnohých liturgických knihách, alebo aspoň príkladmi z iných diecéz. Preto som ochotne prijal pozvanie dr. Pavla Kopečka zhodnotiť novopostavené kostoly diecézy, v ktorej pôsobím, a ponúknuť tak aspoň skromný pohľad na túto problematiku.

Odpoveďou na toto jeho pozvanie je táto práca...

OBSAH

PREDHOVOR.....	6
OBSAH	8
ÚVOD	12
1. CHRÁM AKO LITURGICKÝ PRIESTOR.....	15
1. 1. CHRÁM AKO POSVÄTNÝ PRIESTOR – CHRÁM AKO DOMUS	16
1. 1. 1. Spoločenstvo Cirkvi založenej Ježišom Kristom.....	17
1. 1. 2. Miesta zhromaždenia novozrodenej Cirkvi	18
1. 1. 3. Chrám – miesto zhromaždenia – novosť kresťanského pohľadu	20
1. 1. 4. Vnímanie chrámu podľa La progettazione di nuove Chiese	24
1. 1. 4. 1. Chrám ako obraz spoločenstva.....	24
1. 1. 4. 2. Chrám – obraz Cirkvi ako Božieho ľudu.....	25
1. 1. 4. 3. Chrám – obraz miestnej Cirkvi.....	28
1. 1. 4. 4. Chrám patriaci časti diecézneho spoločenstva	29
1. 1. 4. 5. Chrám v kontexte mesta	29
1. 2. FUNKČNOSŤ CHRÁMU – MIESTA LITURGICKÉHO SLÁVENIA	30
1. 2. 1. Oltár	30
1. 2. 1. 1. Oltár – znak obety a spojenia s Bohom v dejinách spásy	31
1. 2. 1. 2. Oltár v dokumentoch Cirkvi a liturgických knihách.....	35
1. 2. 1. 3. Oltár je stredobod chrámu	35
1. 2. 1. 4. Oltár je symbolom Krista aj kresťana.....	42
1. 2. 1. 5. Znaký oltára	43
1. 2. 2. Ambona.....	43
1. 2. 2. 1. Ambona – stôl Božieho slova	44
1. 2. 2. 2. Ambona v dokumentoch Cirkvi.....	46
1. 2. 2. 3. Vlastnosti ambony.....	50
1. 2. 3. Krstiteľnica	51
1. 2. 3. 1. Baptistérium v dejinách.....	52
1. 2. 3. 2. Teológia krstného miesta	53

1. 2. 3. 3. Miesto krstu v kontexte chrámu	54
1. 2. 3. 4. Vlastnosti krstného prameňa podľa dokumentov Cirkvi	56
1. 2. 4. Bohostánok	56
1. 2. 4. 1. Bohostánok ako súčasť chrámu	57
1. 2. 4. 2. Bohostánok v dokumentoch Cirkvi	58
1. 2. 5. Sedes	61
1. 2. 5. 1. Miesto predsedajúceho	62
1. 2. 5. 2. Katedra biskupa	63
1. 2. 5. 3. Sedadlo kňaza	64
1. 2. 6. Spovednica.....	65
1. 2. 6. 1. Miesto vysluhovania sviatosti zmierenia	65
1. 2. 7. Miesto na úschovu posvätných olejov.....	69
1. 2. 8. Miesto pre zbor a organ.....	70
1. 2. 9. Kostolná loď (aula).....	70
1. 2. 9. 1. Od domu k chrámu.....	71
1. 2. 9. 2. Hľadanie nového stvárnenia chrámového priestoru	73
1. 2. 9. 3. Kritériá sakrálnej architektúry	79
1. 3. ZHRNUTIE	80
2. NOVOPOSTAVENÉ KOSTOLY ŽILINSKEJ DIECÉZY.....	83
2. 1. POČIATKY LITURGICKEJ OBNOVY.....	83
2. 1. 1. Liturgická obnova na Slovensku	83
2. 1. 2. Koncilové učenie a Slovensko.....	84
2. 1. 3. Úprava liturgických priestorov existujúcich kostolov	85
2. 1. 4. Novopostavené kostoly na Slovensku.....	87
2. 1. 5. Súčasný stav sakrálnej architektúry na Slovensku	89
2. 2. NOVÉ KOSTOLY V ŽILINSKEJ DIECÉZE.....	91
2. 2. 1. Stav sakrálnej architektúry v Žilinskej diecéze	92
2. 2. 2. Rozostavané kostoly.....	94
2. 2. 2. 1. Žilina-Budatín.....	95
2. 2. 2. 2. Návrh miest liturgických slávení kostola sv. Jána Bosca v N. Dubnici	96
2. 2. 3. Výtvarné umenie	97

3. EKLEZIOLÓGIA, TEOLÓGIA A FUNKČNOSŤ NOVOPOSTAVENÝCH KOSTOLOV ŽILINSKEJ DIECÉZY	98
3. 1. CHRÁM AKO VIDITELNÝ NOSITEĽ OBRAZU CIRKVI	99
3. 1. 1. Spoločenstvo – koinonia (LG 49)	99
3. 1. 2. Putujúci Boží ľud (LG 9, GS 40)	100
3. 1. 3. Všeobecná sviatosť spásy (LG 48)	101
3. 1. 4. Matka (LG 64)	102
3. 1. 5. Nositeľka zjavenia (DV 21, GS 44)	102
3. 1. 6. Kvas ľudskej spoločnosti (GS 40, 38)	103
3. 1. 7. Zhromaždená cez slovo živého Boha (PO 4)	104
3. 1. 8. Tajomstvo Cirkvi zjavené v nových kostoloch Žilinskej diecézy	105
3. 1. 8. 1. <i>Farský kostol Sedembolestnej Panny Márie v Žiline-Vlčincoch</i>	106
3. 2. MIESTA LITURGICKÉHO SLÁVENIA	108
3. 2. 1. Oltár – „Kristus i srdcia spravodlivých“ (ODEA, posviacka oltára)	109
3. 2. 1. 1. <i>Teologické východisko</i>	109
3. 2. 1. 2. <i>Reálny stav</i>	110
3. 2. 2. Ambona – „vidieť a počuť“ (IE 96)	111
3. 2. 2. 1. <i>Teologické východisko</i>	112
3. 2. 2. 2. <i>Reálny stav</i>	113
3. 2. 3. Krstiteľnica – „voda a svetlo; hrob a nový život“ (KKC 1215 – 1216)	114
3. 2. 3. 1. <i>Teologické východisko</i>	114
3. 2. 3. 2. <i>Reálny stav</i>	115
3. 2. 4. Svätostánok (KKC 1183)	117
3. 2. 4. 1. <i>Teologické východisko</i>	117
3. 2. 4. 2. <i>Reálny stav</i>	119
3. 2. 5. Sedes – predsedať i slúžiť (KKC 1142)	119
3. 2. 5. 1. <i>Teologické východisko</i>	120
3. 2. 5. 2. <i>Reálny stav</i>	120
3. 2. 6. Spovednica – návrat k oltáru (SC 50)	120
3. 2. 6. 1. <i>Teologické východisko</i>	120
3. 2. 6. 2. <i>Reálny stav</i>	121

3. 2. 7. Miesto úschovy posvätných olejov a miesto pre zbor a hudobný nástroj.....	122
3. 3. NOVOPOSTAVENÉ KOSTOLY ŽILINSKEJ DIECÉZY AKO KULTOVÉ MIESTA.....	122
3. 3. 1. Kostol a architektúra	123
3. 3. 2. Kostol a Cirkev	124
3. 3. 3. Kostol a človek	124
ZÁVER.....	126
TEXTOVÉ PRÍLOHY	129
OBRAZOVÁ PRÍLOHA.....	133
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	149
ZOZNAM POUŽITÝCH SKRATIEK	159

ÚVOD

*„Cirkev žije v priebehu čias,
neustále sa vytvára,
ako každá živá ľudská osoba sa mení,
ale vo svojej podstate ostáva rovnaká.
Jej srdcom je Kristus.“*
Romano Guardini

Tieto slová známeho predstaviteľa Liturgického hnutia doplnil pápež Benedikt XVI. takto: *„Cirkev žije, rastie a prebúda sa v dušiach, ktoré, ako Panna Mária, prijímajú Božie slovo a chápu ho pôsobením Ducha Svätého. Ponúkajú Bohu svoje telo a práve vo svojej chudobe a pokore sa stávajú schopnými dávať Krista svetu. Prostredníctvom Cirkvi ostáva tajomstvo vtelenia vždy prítomné. Kristus neprestajne prechádza dejinami a všetkými miestami.“*² Tieto slová sa určite najviac realizujú tam, kde je Kristus najintenzívnejšie prítomný vo svojej Cirkvi: v liturgii. V nej je prítomný v osobe služobníka, pod eucharistickými podobami, v ostatných sviatostiach, vo svojom slove a v spoločenstve, ktoré sa v jeho mene modlí a spieva.³ S liturgiou je ale neodmysliteľne spojený chrám.

Medzi prejavy života Cirkvi, jej tradície, ale i novosti, patrí aj každé zriadenie novej diecézy. Na Slovensku sa tak naposledy stalo v roku 2008, kedy vznikli hneď dve nové diecézy: Bratislavská a Žilinská.

Aj Žilinská diecéza, ako každá iná miestna Cirkev, je spojená s nejakým územím, kultúrou, ale predovšetkým ľuďmi, ktorí v nej žijú a ktorí sa s Bohom stretávajú v spoločnej modlitbe predovšetkým vo svojich chrámoch. Tie nové, postavené po poslednej liturgickej reforme, sú predmetom tejto práce.

² BENEDIKT XVI.: *Príhovor na rozlúčku s kardinálmi*. Rím, 28. február 2013.

³ Porov. DRUHÝ Vatikánsky koncil, konšt. *Sacrosanctum Concilium*, 7. In: *Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu*. Spolok svätého Vojtecha, Trnava 2008. Všetky citácie koncilových dokumentov v celej práci sú z tohto slovenského vydania.

Jej štruktúra prepája teológiu a ekleziológiu chrámu zachytenú v dokumentoch Cirkvi a liturgických knihách s výskumom reálnej situácie existujúcich chrámov na území Žilinskej diecézy.

Analýzu sakrálneho priestoru poníma z hľadiska teológie chrámu a liturgie (konkrétnych slávení, pre ktoré bol daný priestor postavený) po Druhom vatikánskom koncile.

Práca má tri kapitoly. Prvá kapitola je teoretická a obsahuje náčrt *teológie chrámu* v kontexte magisteriálnych dokumentov Cirkvi vydaných po Druhom vatikánskom koncile, vybraných dokumentov národných biskupských konferencií, liturgických kníh a prác teológov podľa jednotlivých prvkov liturgického priestoru. A všeobecné kritériá *ekleziológie chrámu* v línii motta: „Cirkev formuje priestor, priestor formuje Cirkev.“

Druhá kapitola je analýzou sakrálneho priestoru na území Žilinskej diecézy. Najskôr stručne popisuje *historický vývoj sakrálneho priestoru, predovšetkým po Druhom vatikánskom koncile, najprv na území Slovenska, potom v samotnej diecéze*, a to najmä prácou Diecéznej liturgickej komisie. Nachádza sa tu stručná *typológia stavieb*, predovšetkým: nové, ale kopírujúce „klasický“ kostol, a nové, ale približujúce sa koncepcii „circumstantes“. Napokon, ako ukážku práce liturgickej komisie v súčasnosti zaraďujem stručný popis dvoch projektových návrhov kostolov a oltára s ambonou, ktoré sa práve budujú.

Tretia kapitola, *vlastná časť výskumu*, popisuje *novopostavené kostoly na území Žilinskej diecézy z troch pohľadov: ekleziológie, teológie a funkčnosti*. Rovnako analyzuje aj jednotlivé miesta slávení v kostoloch. Ku každému predmetu pohľadu je uvádzané teologické východisko vybrané predovšetkým z dokumentov Druhého vatikánskeho koncilu. Záverom výskumu sú odpovede na otázky: Prečo kostoly „vyzerajú tak, ako vyzerajú“? Je to „trend danej doby“? Zodpovedá to predstavám spoločnosti veriacich, príp. farností? Bola koncepcia koncilu prijatá, či neprijatá? Prečo aj mnohé nové kostoly diecézy kopírujú starú koncepciu? Je to vec tradície? Je to obraz vnímania cirkevného spoločstva?

Celkovým cieľom práce je *poznanie situácie v diecéze, ktorá je novozriadená a doteraz v nej prieskum sakrálneho priestoru robený nebol; ďalej analýza kostolov v diecéze a pomoc pri stavbe nových kostolov v budúcnosti, príp. úprave existujúcich, čo je aktuálnejšia potreba vzhľadom na to, že nových kostolov sa už momentálne stavia menej.*

1. CHRÁM AKO LITURGICKÝ PRIESTOR

Cirkev je spoločenstvom, ktoré vytvárajú kresťania. Ako pre každé spoločenstvo, i pre toto je dôležité, aby sa stretávalo a aby takto jeho členovia dokázali vytvárať a budovať medzi sebou vzťahy. Keďže ide o spoločenstvo, ktoré spája viera v Boha, rovnako nutné je prehĺbovať i vzťah spoločenstva s Bohom. Tieto dve roviny vzťahov sa realizujú pri liturgii. Preto aj odporcovia posvätného priestoru (v zmysle „viazania sa“ na nejaký konkrétny priestor) musia priznať, že Cirkev potrebuje miesto, kde by sa zhromažďovala a slávila liturgiu. Cirkevný priestor takto vnímajú v čisto funkčnom zmysle, ako miesto, priestor, umožňujúci liturgické stretnutie. Zdá sa, že toto vnímanie bolo v Cirkvi veľmi staré, pretože kresťanský chrám veľmi skoro nadobudol názov *domus ecclesiae* (dom Cirkvi, zhromaždenia), neskôr skrátený na *ecclesia*, čo označuje rovnako budovu ako živé spoločenstvo, ktoré sa v ňom stretáva.⁴ Aj keď musíme mať na pamäti, že spoločenstvo Cirkvi sa nestretáva ako spoločenstvo ľudí, ale ako spoločenstvo zhromaždené okolo Krista – „*Kde sú dvaja alebo traja zhromaždení v mojom mene, tam som ja medzi nimi.*“⁵ – čo dáva tomuto zhromaždeniu nadprirodzený charakter. Preto musíme v chráme vidieť niečo viac, ako len priestor funkčne slúžiaci „nejakému“ stretnutiu.

Kresťanský chrám tak musíme vnímať na dvoch rovinách: ako priestor *posvätný*, Boží, no zároveň priestor *funkčný*, slúžiaci pre zhromaždenie kresťanov. Tomu musí zodpovedať jeho vonkajšie stvárnenie, jeho vnútorné zariadenie, musí o tom svedčiť jeho architektúra a, teda „atmosféra“, ktorú táto budova vytvára. Práve takto sa v kresťanskom chráme, dome Cirkvi, dome zhromaždenia, stretáva funkčný prvok s prvkom sakrálным, posvätným.

V tomto je viditeľný posun oproti hebrejskému a pohanskému vnímaniu chrámu, pretože v ich chrámoch božstvo „prebýva“, a preto sú pre nich posvätné a posväcujúce. Naproti tomu kresťanský chrám a jeho sakrálnosť je postavená na

⁴ Porov. RATZINGER, J., *Duch liturgie*. Dobrá kniha, Trnava 2005, s. 50.

⁵ Mt 18, 20. Citáty Svätého písma v celej práci sú použité zo slovenského prekladu: *Sväté písmo Starého i Nového zákona*. Spolok svätého Vojtecha, Trnava 2009.

„akcii“, ktorá sa v ňom koná podľa príkazu Krista: „*Toto robte na moju pamiatku.*“⁶ Kým v tamtých chrámom je stretnutie ľudí náhodné, pre kresťanský chrám má stretnutie (zhromaždenie) konštitutívny charakter.⁷

Táto skutočnosť prináša so sebou fakt, že každý kresťanský chrám môžeme popri teologickom rozmere vnímať aj z niekoľkých ďalších uhlov pohľadu, či sledovať rôzne aspekty. Od jeho *funkčnosti* – či je to teda naozaj priestor, ktorý umožňuje nielen stretnúť sa viacerým ľuďom, ale i sláviť liturgiu, či zhromaždenie „spája“ alebo skôr vyrušuje, či sa v ňom nachádza všetko, čo je pre slávenie potrebné, a či to plní svoj účel. Cez jeho *výpovednú hodnotu*, predovšetkým v rozmere liturgickom, symbolickom, či umeleckom, ale i jeho architektúru, ktorá má tiež svoju výpovednú hodnotu od „prvého pohľadu“ až po jej *skrytú symboliku*, ktorá budovu chrámu od okolitého prostredia buď odlišuje, a tým naznačuje rozdiel medzi posvätným a profánnym, alebo, naopak, chrám s prostredím, v ktorom je postavený, úplne spája, niekedy až tak, že jeho posvätnosť zaniká.

Chrám, takto vnímaný ako „dom spoločenstva“ slúži Cirkvi, spoločenstvu Ježiša Krista, teda novému Božiemu ľudu, ktoré „žije z Eucharistie“⁸, a to je jeho prvoradou a najdôležitejšou charakteristikou.

1. 1. CHRÁM AKO POSVÄTNÝ PRIESTOR - CHRÁM AKO DOMUS

Funkčnosť budovy, či akéhokoľvek priestoru, je nutná pri všetkých stavbách, ktoré človek postavil; od rodinných domov, cez budovy obchodov, nemocníc, autobusových, či vlakových staníc, atď. No *posvätnosť* je výlučná vlastnosť chrámu, pretože o žiadnej inej budove nepovieme, že je posvätná. Preto za prvé a najdôležitejšie považujem hovoriť o posvätnosti chrámu.

⁶ Porov. Lk 22, 19.

⁷ Porov. GATTI, V., *Liturgia e arte*. Centro editoriale dehoniano, Bologna 2005, s. 67.

⁸ JÁN PAVOL II., enc. *Ecclesia de Eucharistia*, 1. Slovenský preklad: *Encykliky Jána Pavla II.* Spolok svätého Vojtecha, Trnava 2014.

1. 1. 1. Spoločenstvo Cirkvi založenej Ježišom Kristom

V evanjeliách sa s Ježišom opakovane spája tvrdenie, že je zjavením Boha, „ *kto vidí jeho, vidí Otca*“⁹. Joseph Ratzinger však pripomína skutočnosť, že Ježiš nikdy nie je sám. Ako hovorí, prišiel preto, aby zhromaždil roztratených.¹⁰ Ratzinger doslova píše: Pre budúce chápanie Cirkvi sa práve tu ukazujú dva podstatné prvky: k novému Božiemu ľudu patrí dynamika zjednocovania a spoločné putovanie na ceste k Bohu. Ale aj to, že „miestom“ zhromažďovania ľudu je sám Kristus; tak sa tento ľud stáva novým ľudom len na základe jeho volania a súčasne odpovede na toto volanie.¹¹

Toto je počiatok Cirkvi, ktorý vyjadruje úzke spojenie s Kristom. Preto práve tento moment musíme považovať za kardinálny v pohľade na Cirkev i chrám. A vidieť ho v počiatkoch, od textov Nového zákona, až po súčasnosť. On určuje podstatu zhromaždenia Cirkvi, ale aj to, či je chrám naozaj chrámom a či vyjadruje jej zjednotenie i putovanie na ceste, ktorou je Kristus.

K tomuto vnímaniu sa vracia aj koncilová konštitúcia *Lumen gentium*, ktorá po prvých bodoch, v ktorých opisuje rôzne obrazy Cirkvi, celú druhú kapitolu venuje Cirkvi ako Božiemu ľudu tvorenému tými, ktorí „*sú posvätení na duchovnú stavbu a sväté kňazstvo, aby ako kresťania celou svojou činnosťou prinášali duchovné obety a zvestovali slávne skutky toho, ktorý ich z tmy povolal do svojho obdivuhodného svetla... [oni] majú dávať samých seba ako živú, svätú a Bohu milú obeť.*“¹² A toto je ten putujúci Boží ľud, pripodobnený starozákonnému ľudu: „*Tak ako Izrael podľa tela, ktorý kedysi putoval na púšti, sa už nazýva Božou cirkvou (Ezd 13, 1; Num 20, 4; Dt 23, 1), tak aj nový Izrael, ktorý putuje v tomto čase, hľadajúc budúce a trvalé mesto (porov. Hebr 13, 14), menuje sa Kristovou Cirkvou.*“¹³

⁹ Porov. Jn 14, 9.

¹⁰ Porov. Jn 11, 52; Mt 12, 30.

¹¹ Porov. RATZINGER, J., *Zur Gemeinschaft gerufen: Kirche heute verstehen*. Freiburg im Breisgau, Herder 1991, s. 21.

¹² DRUHÝ Vatikánsky koncil, konšt. *Lumen gentium*, 10.

¹³ *Tamtiež*, 9.

Tento nový Boží ľud – Cirkev – sa od počiatkov zhromažďoval na vykonávanie služby Bohu, pretože je to jeho podstatou; preto sa miesto zhromaždenia stotožňuje so samým označením Cirkvi – *ecclesia*.

1. 1. 2. Miesta zhromaždenia novozrodenej Cirkvi

V spisoch Nového zákona nájdeme množstvo textov, ktoré opisujú zhromaždenie pri bohoslužbe, ale len málo z nich sa zameriava na miesto konania bohoslužby. S určitosťou vieme, že hlavným bohoslužobným dňom bol deň Pána,¹⁴ aj keď spočiatku nachádzame zmienky aj o každodenných bohoslužbách,¹⁵ ktoré sa vyznačovali veľkou jednoduchosťou. Ich hlavnými časťami bola chvála,¹⁶ modlitba a čítanie Písma s výkladom. Hody lásky, na ktoré nadviazala „Pánova večera“, boli tiež bežným rysom bohoslužby. O mieste ich konania vieme len to, že ním boli domy veriacich,¹⁷ ako o tom svedčí text Skutkov apoštolov: „Deň čo deň *svorne zotrúvali v chráme, po domoch lámali chlieb a s radosťou a úprimným srdcom požívali pokrm.*“¹⁸

Tieto domy – miesta zhromaždenia – neboli nazývané Božími domami, svätyňami, či chrámami. Za vlastný *chrám Nového zákona*, svätyňu vybudovanú smrťou a vzkriesením Ježiša, je považovaný sám Kristus, prítomný v eschatologickom spoločenstve tých, ktorí sa schádzajú v jeho mene.¹⁹ Boh je uctievaný všade tam, kde je uctievaný Kristus. No keďže jeho mystické telo tvoria veriaci, v nich prebýva Božia sláva,²⁰ a preto oni a ich zhromaždenie môže byť nazývané *chrámom živého Boha*.²¹ *Dom* (miesto) *zhromaždenia* má takto čisto služobný charakter a je zrejmé, že nie budova (kostol) posväcuje zhromaždenie, ale že ono (zhromaždenie) a liturgia, ktorú slávi, dáva vznešenosť budove. A toto platí pre všetky

¹⁴ Porov. Sk 20, 7.

¹⁵ Porov. Sk 2, 46.

¹⁶ Porov. Ef 5, 19; Kol 3, 16.

¹⁷ Porov. THOMSON, J. G. S. S., *Bohoslužba*. In: DOUGLAS, J. D. [ed.] *slovník Nový biblický slovník. Návrat domů*, Praha 2009, s. 108.

¹⁸ Sk 2, 46.

¹⁹ Porov. McKILVEY, R. J., „*Chrám*“ v *Novém zákoně*. In: *Nový biblický slovník*, s. 326.

²⁰ Porov. Jn 14, 23.

²¹ Porov. 1 Kor 3, 16n; 6, 19; 2 Kor 6, 16.

neskoršie časy, kedy už vznikali špeciálne sakrálne stavby a vytvoril sa zložitý obrad posvätenia kostola a kedy sa od prelomu prvého tisícročia začali v kostoloch uchovávať konsekrované hostie.²²

Tematike domu ako liturgického priestoru venuje prof. František Kunetka vo svojej knihe *Eucharistie v kresťanskej antice* jednu časť štvrtého exkurzu. Vysvetľuje, že slávenie liturgie v domoch súvisí s epochou prvých troch storočí, ktoré môžeme označiť aj „obdobím domácich cirkví“, kedy kresťania ani nepociťovali potrebu vytvárať samostatné sakrálne priestory. Znova za tým vidieť nielen praktické dôvody, ale predovšetkým teologické: pravým chrámom Novej zmluvy je Kristus a tí, ktorí v neho uverili a sami vytvárajú chrám, postavený zo živých kameňov. Vysvetľuje to aj tvrdenie Minutia Felixa (cca 200), rímskeho advokáta afrického pôvodu, ktorý v spise *Octavianus* tvrdí: *Nemáme chrámy ani oltáre.*²³ Tým skutočným bohoslužobným miestom je spoločenstvo zhromaždených vo viere.

Za najstaršie svedectvo o živote a predovšetkým liturgii poapoštolskej doby môžeme považovať spis *Didaché*, pochádzajúci z 1. storočia po Kristovi.²⁴ Fascinujúcou výpoveďou je text z 9. kapitoly, slová vďakyvzdania nad chlebom, ktorý znie: *Ako boli tieto nalámané (chleby) rozsiate po horách a zhromaždené sa stali jedným, tak nech je tvoja Cirkev zhromaždená od končín zeme do tvojho kráľovstva.*²⁵ Udivujúca je jasnosť tejto výpovede a povedomie spoločenstva, ktoré vo vnútri vedomie prežíva napätie medzi Cirkvou a kráľovstvom, svätosťou a obrátením, jednotou a diasporou, Cirkvou a svetom. Odtiaľ pochádza dôležitosť spojenia Cirkve-Eucharistia. V liturgickom zhromaždení spoločenstvo, ktoré sa zhromažďuje na spoločnú Pánovu večeru, na vzdávanie vďaky a vzývania Pánovho návratu, prežíva skúsenosť jednoty, spásy, zdokonaľovania v láske. Eucharistia vytvára Cirkev. Tak, ako sa zrno rozptýlené po návršiach stáva chlebom, ktorý sa láme, tak sa spoločenstvo rozptýlené po svete stáva spoločenstvom svätých – Božím

²² Porov. ADAM, A., *Liturgika*. Praha, Vyšehrad 2001, s. 401.

²³ Porov. KUNETKA, F., *Eucharistia v kresťanskej antice*. UP v Olomouci, Cyrilometodějská teologická fakulta, Olomouc 2004, s. 194.

²⁴ *Učenie Pána pohanom skrze dvanástich apoštolov* (Διδαχὴ κυρίου διὰ τῶν δώδεκα ἀποστόλων τοῖς ἔθνεσιν; celý názov spisu) vznikol pravdepodobne medzi rokmi 70 a 90 v Sýrii, Palestíne alebo Egypte. Porov. ŠPIRKO, J., *Patrológia*. Spolok svätého Vojtecha, Trnava 1950, s. 31 – 32.

²⁵ Porov. *Učení dvanácti apoštolů IX, 4*. In: *Spisy apoštolských otců*. Kalich, Praha 2004, s. 19.

Ľudom, ktorý putuje do Kráľovstva.²⁶ Od počiatkov sa takto formuje vedomie, že Eucharistiu nie je možné sláviť inak, ako v spoločenstve. Ba ona sama je znakom spoločenstva, zjednotenia: „... a všetkých, ktorí sa živíme telom a krvou tvojho Syna, naplň Duchom Svätým, aby sme boli jedno telo a jeden duch.“²⁷

Predsa však pred Druhým vatikánskym koncilom oveľa viac prevládalo v ekleziológii povedomie Cirkvi ako Kristovho mystického tela, čo sa odrážalo v stavbách kostolov.²⁸ Tie mali dve dôležité časti – presbytérium, vyhradené kléru, ktoré symbolizovalo Krista – hlavu, a loď, obyčajne zníženú o niekoľko schodov, ktorá symbolizovala telo – prítomných veriacich. Kostol bol takto vnímaný ako obraz samého Krista a nazývaný domom Božím.

V nasledujúcom texte chcem poukázať na to, že hoci sa nestratil pohľad na Cirkev ako Kristovo telo, predsa sa po liturgickej reforme znova oveľa viac zdôrazňuje pohľad na Cirkev ako putujúci Boží ľud a zhromaždenie veriacich, uprostred ktorých je prítomný Kristus podľa svojich slov: „*kde sú dvaja alebo traja zhromaždení v mojom mene, tam som ja medzi nimi.*“²⁹ A teda že kresťanský chrám je miestom zhromaždenia – domom veriacich a obrazom Cirkvi.

1. 1. 3. Chrám – miesto zhromaždenia – novosť kresťanského pohľadu

Za najstaršie označenie, či charakteristiku priestoru, v ktorom sa zhromažďovali kresťania pre slávenie liturgie, môžeme považovať výraz uvedený v *Skutkoch apoštolov*. „*Keď prišiel deň Turíc, boli všetci vedno na tom istom mieste [ἐπὶ τὸ αὐτό]*“ (Sk 2, 1). Práve tým, že sa členovia zídu na jednom mieste, je konštituovaná miestna Cirkev. Nejde teda o priestor ako taký, ale o zhromaždenie (ἐκκλησία), či sa-

²⁶ MARIOTTI, P., *Cirkev* (heslo). In: DE FIORES, S., GOFFI, T. [ed], *Slovník spirituality*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 1999, s. 110.

²⁷ *Tretia eucharistická modlitba*, Rímsky misál, s. 570. Porov. GIRAUDO, C., *In unum corpus*. San Paolo, Torino 2007, s. 597 – 604. Porov. NOCKE, F.-J., *Dittrina dei sacramenti*. Queriniana, Brescia 2010, s. 129.

²⁸ Porov. HANUS, L., *Kostol ako symbol*, s. 18. Porov. VITALI, D., *Lumen gentium*. Edizioni Studium, Roma 2013, s. 49. Porov. PELLAND, G., *Mistero di Cristo e mistero della Chiesa*. Editrice Pontificia Università Gregoriana, Roma 1999, s. 115.

²⁹ Mt 18, 20.

motných zhromaždených kresťanov: „*Vy ste chrám živého Boha.*“³⁰ Napokon výraz „na jednom mieste“ ani nemôžeme chápať čisto topograficky, ale aj kvalitatívne – znamená jednotu, jednomyseľnosť zhromaždenia: „...*títo všetci jednomyseľne zotrvali na modlitbách...*“ (Sk 1, 14).³¹

Kresťania, zvlášť v časoch prenasledovania, využívali na zhromaždenie akékoľvek vhodné miesto. Môžeme to dokladovať napríklad zmienkou zo starobylého spisu *Aktá Justína a jeho druhov*, ktorý je považovaný za jeden z najstarších zachovaných gréckych textov o mučeníkoch a opisuje súdny proces s Justínom, kresťanským učiteľom a apologétom 2. storočia.³² V ňom nájdeme takýto text: «Prefekt Rustikus sa opýtal: „Kde sa schádzate?“ „Každý, kde chce a môže,“ odpovedal Justín.»³³ Zhromažďovali sa pri hrobách mučeníkov, v podzemných pohrebiskách, katakombách, v domoch.³⁴

Práve túto skutočnosť môžeme vnímať ako novosť, ktorú prináša prvotná Cirkev ohlasovaním Nového zákona v pohľade na chrám. V Starom zákone, na rozdiel od takmer všetkých svetových náboženstiev, posvätné miesto – chrám – nie je iba miestom prítomnosti a pôsobenia božstva – v židovstve Boha –, ale predovšetkým znamením vyvolenia: Boh celej zeme sa zjavuje na osobitnom mieste a volí si osobitný národ. V posvätnom priestore Jeruzalemského chrámu sa teda spájajú dve veľké napätia biblického náboženstva: neviditeľnosť a zároveň blízkosť Boha.³⁵

Pre Starý zákon je charakteristické spojenie miesta chrámu s miestom klaňania sa Bohu, ako to vyjadruje i samaritánska žena Ježišovi: „*v Jeruzaleme je miesto, kde sa treba klaňať [Bohu].*“³⁶ No on ju opravuje: „*prichádza hodina... keď sa pravitelia budú klaňať Otcovi v Duchu a pravde,*“³⁷ a tým vyjadruje naplnenie dejín spásy, ktoré prináša plnší a intímnejší vzťah človeka k Bohu, nový začiatok dejín, čím

³⁰ Porov. 2 Kor 6, 16.

³¹ Porov. KUNETKA, F., *Eucharistia v kresťanskej antice*, s. 192 – 193.

³² Porov. DUDZIK, P., *Úvod, preklad a poznámky k spisu Aktá Justína a jeho druhov*. In: *Príbehy rané kresťanských mučeníkov*. Vyšehrad, Praha 2009, s. 77.

³³ Porov. *Aktá Justína a jeho druhov*, 3. In: *ibidem*, s. 80.

³⁴ Podrobnejšie viď: KUNETKA, F., *Exkurs 4 Prostor pre slavení bohoslužby*. In: KUNETKA, F., *Eucharistia v kresťanskej antice*, s. 192 – 205.

³⁵ Porov. AUGÉ, M., *Liturgia*. Paulínky, Praha 2011, s. 71.

³⁶ Jn 4, 20.

³⁷ Jn 4, 23.

naznačí počiatok Cirkvi, ktorá už nebude stáť na starom, vonkajšom kulte, ale na novom, vnútornom. Klaňať sa v Duchu a pravde označuje dôstojnosť ľudskej osoby, stvorenej na Boží obraz. Je to prvá Kristova výpoveď o novom chráme.³⁸

Tu sa odráža koncept chrámu, ako bol vnímaný v neskorom židovstve, kde mnohé komunity (najmä eséni) odmietali chrám s jeho kultom. Je tu silno prítomný mesiánsky koncept chrámu, ktorý sa personifikuje v osobe Ježiša Krista (hovorí o zbúraní chrámu, ktorý je v evanjeliu označený termínom *naos*, čím jasne myslí seba, a nie Jeruzalemský chrám – *hieron*.) Nový zákon takto prináša zmenu vnímania chrámu. Evanjeliá predstavujú Ježiša, ktorý si, ako každý žid, ctí Jeruzalemský chrám, navštevuje ho, no vo svojich rečiach poukáže aj na pominuteľnosť chrámovej bohoslužby, pretože pripravuje učeníkov na „novú zmluvu“, „novú obetu“, ktorá je spojená s obetou jeho samého, preto svoje telo predstavuje ako nový chrám, ako pravý priestor Božej prítomnosti medzi ľuďmi. Práve v tom spočíva „novozákonná novosť“ – starozákonný chrám je vnímaný len ako predobraz a náznak chrámu kresťanov, rovnako ako pohanské chrámy, ako to Pavol povie v Areopágu: „*Aténčania, podľa všetkého vidím, že ste neobyčajne nábožní. Lebo keď som sa prechádzal a pozeral si vaše svätyne, našiel som aj oltár s nápisom: ‚Neznámemu bohu.‘ Čo teda uctievate, hoci to nepoznáte, to vám ja zvestujem.*“³⁹

Už prvotná kresťanská komunita je charakteristická svojou prvotnou migráciou z „chrámu“ do „domu“. Vo svojom dvojtom diele (Evanjelium a Skutky) je tohto najvýrečnejším svedkom evanjelista Lukáš. Hoci stále upozorňuje na historický význam chrámu, s rovnakou horlivosťou (najmä v Skutkoch apoštolov) poukazuje na jeho blízke zničenie a stavia ho do opozície voči „domu modlitby“ pre národy, ktorým je *komunita veriacich*, ktorej základným kameňom je Kristus. Tento prechod prvotnej komunity kresťanov z chrámu do domu rozpoznáva kristológickým kľúčom i evanjelista Ján, ktorý ako jediný vysvetľuje zničenie svätyne chrámu a jej znovuvybudovanie smrťou a zmŕtvychvstaním Ježiša. V evanjeliách je teda evidentné, že v dobe apoštolov sa nejaví žiaden záujem o náhrade starozákonného chrámu nejakou náboženskou budovou, ktorá by mohla byť označo-

³⁸ Porov. HANUS, L., *Kostol ako symbol*. LÚČ, Bratislava 1995, s. 41.

³⁹ Sk 17, 22b – 23.

vaná za kresťanský chrám. Pozornosť sa venuje skôr budovaniu komunity veriacich, ako učeníkov Zmŕtvychvstalého, v ktorej každodennom živote sú žité modlitba, zdieľanie a odpustenie. Sú to tieto komunity veriacich, združené po domoch, kde sa šíri kresťanstvo, a nie chrám (ani kresťanský).⁴⁰

Svätý Pavol⁴¹ rozvádza myšlienku spojenia Krista so spoločenstvom veriacich,⁴² a preto môže tvrdiť, že Božím chrámom sú veriaci spojení s Kristom, ako uholným kameňom celej stavby. Veď Cirkev rastie vďaka obete Ježiša Krista. Tento duchovný vzrast je nutný v srdci každého veriaceho, preto Pavol prichádza k záveru, že chrámom Božím je vlastne veriaci.

Tu sa ukazuje aj znovuvybudovanie chrámu: uholný kameň je ten, ktorý staviteľia zavrhnúli.⁴³ To je ďalšia odlišnosť Nového zákona od Starého, pretože zavrhnutý kameň je obrazom Kristovho odmietnutia a neprijatia. On je tým (zavrhnutým) kameňom, na ktorom bude postavený chrám. V ňom sa Otec sklonil k ľudstvu, v ňom Boh skutočne navštevuje svoj ľud, navštevuje ľudstvo spôsobom, ktorý prekračuje akékoľvek očakávania. Posiela svojho jednorodeného Syna, Boha, ktorý sa stáva človekom. Ježiš nielen hovorí o Bohu, ale je zjavením Boha, pretože je Boh.⁴⁴ Preto on je prienikom zeme a neba.

Každé miesto, na ktorom je Kristus prítomný, sa stáva pre kresťana kultovým miestom, pretože Kristus je vždy prítomný ako Adorátor Otca a Spasiteľ sveta. To platí pre celú Zem, no osobitne je to evidentné na tom *mieste*, kde Kristus napĺňa znamenia spásy, najmä v slávení Eucharistie.⁴⁵

Úvod k obradu *Posviacky kostola v Rímskom pontifikáli* túto dôležitú skutočnosť uvádza hneď v prvom bode takto: „*Kristus sa svojou smrťou a zmŕtvychvstaním stal ozajstným a dokonalým chrámom Novej zmluvy (porov. Jn 2, 21) a združil ľud, ktorý vykúpil. A tento ľud, zhromaždený v spoločenstve s Otcom, Synom a Duchom Svä-*

⁴⁰ Porov. FOCANTI, C., *Dal tempio alla casa: spazio del culto in Spirito e verità*. In: [kol. autorov], *Spazio liturgico e orientamento*. Edizioni Qiqajon, Torino 2007, s. 101 – 102.

⁴¹ Porov. 1 Kor 12, 13; Gal 3, 27.

⁴² Porov. RADL. W., *List Galatanům*. Karmelitánske nakladatelství, Kostelní Vydří 1999, s. 37 a 51 – 53. Porov. *Študijná biblia, poznámka k 1 Kor 12, 13*, s. 1944. Porta libri 2015.

⁴³ Porov. Mt 21, 33 – 46.

⁴⁴ Porov. BENEDIKT XVI., *Katechéza pri generálnej audiencii 16. januára 2013*.

Dostupné na internete: <http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=17706> [26. 10. 2013].

⁴⁵ Porov. GATTI, V., *Liturgia e arte*, s. 70.

tým, tvorí Cirkev, čiže Boží chrám, vybudovaný zo živých kameňov, v ktorom sa Otcovi vzdáva poklona v Duchu a pravde (porov. Jn 4, 23). Právom sa teda od najstarších čias slovom *ecclesia* označuje aj budova, v ktorej sa kresťanské spoločenstvo schádza počúvať Božie slovo, spoločne sa modliť, prijímať sviatosti a sláviť Eucharistiu.“⁴⁶

Týmto sa završuje najpodstatnejší pohľad na kresťanský chrám, ktorý je viditeľným obrazom spoločenstva Cirkvi, ako Kristovho mystického tela, ktorého on je Hlava a jeho Posvätiťel a cez neho toto spoločenstvo posväcuje priestor, v ktorom sa schádza. A preto Cirkev posväcuje chrám, a nie opačne.

1. 1. 4. Vnímanie chrámu podľa *La progettazione di nuove Chiese*

Niekoľko možností pohľadu na chrám prináša aj dokument Liturgickej komisie Talianskej biskupskej konferencie s názvom *La progettazione di nuove Chiese*, ktorý bol vydaný 18. februára 1993 a v ktorom sa komisia zaoberá komplexným pohľadom na „nový kostol“, teda kostol postavený v intenciách teológie Druhého vatikánskeho koncilu.⁴⁷

Mne osobne je sympatické vnímanie chrámu popri teologickej a všeobecnej rovine práve v kontexte miestnej Cirkvi. Preto niektoré z nasledujúcich podkapitol sledujú aspekty navrhnuté práve v tomto dokumente.

1. 1. 4. 1. Chrám ako obraz spoločenstva

Chrám, priestor, v ktorom sa Cirkev zhromažďuje a zhromažďovala, bol vždy obrazom toho, ako ona vníma samu seba, a preto je „viditeľným obrazom ekleziológie“.⁴⁸ Liturgia potrebuje spoločenstvo, ktoré nesie v sebe isté znaky a chrám

⁴⁶ Rímsky pontifikál, *Posviacka kostola*, Úvodné poznámky, 1.

⁴⁷ CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA, COMMISSIONE EPISCOPALE PER LA LITURGIA, *La progettazione di nuove Chiese*. Rím, 18. február 1993. Dostupné na internete: http://www.chiesacattolica.it/cc_i_new/documenti_cei/2010-10/05-483/progettazione_chiese.pdf [13. 09. 2013].

⁴⁸ Porov. *La progettazione di nuove Chiese*, 1. Porov. VALLENZIANO, C., *Architetti di Chiese*. Edizioni dehoniane Bologna, Bologna 2005, s. 177.

umožňuje vytvorenie tohto spoločenstva. Je preto dôležité vidieť, ako jeho usporiadanie, zariadenie, tvar... korešponduje s potrebami spoločenstva.

1. 1. 4. 2. Chrám – obraz Cirkvi ako Božieho ľudu

Priestor, v ktorom sa schádza kresťanská komunita, aby počúvala Božie slovo, aby k Bohu vznášala modlitby príhovoru a chvály a predovšetkým aby slávila sväté tajomstvá, je zvláštnym obrazom Cirkvi, Božieho chrámu budovaného zo živých kameňov. Tak sa, v každom čase, budova kresťanského kultu zhoduje s vedomím Cirkvi – Božieho ľudu – o sebe samej: jej konkrétne formy, v rozličných epochách, sú relatívnym obrazom tohto jej seba-chápania (sebapoznania). Preto si navrhnutie a konštrukcia nového kostola vyžadujú, aby sa miestna komunita usilovala vytvoriť ekleziologicko-liturgický návrh, zahŕňajúci dve podmienky:

1. že Cirkev odzrkadľuje tajomstvo spoločenstva a Božieho ľudu putujúceho v ústrety Nebeskému Jeruzalemu,⁴⁹

2. a že liturgia je spásny akt Ježiša Krista, slávený zhromaždením Cirkvi v Duchu, služobne štruktúrovaný cez vnímateľné symboly^{50,51}

Realita Cirkvi sa vo svojom tajomno-sviatostnom základe prejavuje v dejinno-spásnom obraze «Božieho ľudu» a zvláštnym spôsobom sa prejavuje v liturgickom zhromaždení, teda v subjekte kresťanského slávenia.⁵² Práve preto liturgický priestor, aj počas aj mimo slávenia, osobitým spôsobom symbolicky vyjadruje ekonómiu spásy človeka a je tak viditeľným proctvom vykúpeného vesmíru, Božieho konania v ňom.⁵³

Chrám je skutočne miestom, na ktorom sa človek stretá s Bohom, predovšetkým pri bohoslužbe, ktorú vždy slávi ako súčasť spoločenstva, veď bohoslužobné zhromaždenie je spojené s dvomi základnými líniami liturgického sláve-

⁴⁹ Porov. DRUHÝ Vatikánsky koncil, konšt. *Sacrosanctum Concilium*, 6. 10; konšt. *Lumen gentium* 4. 9. 13; konšt. *Gaudium et spes*, 40. 43.

⁵⁰ Porov. DRUHÝ Vatikánsky koncil, konšt. *Sacrosanctum Concilium*, 7. 14; dekr. *Dei Verbum*, 21.

⁵¹ Porov. *La progettazione di nuove Chiese*, 1.

⁵² Porov. DRUHÝ Vatikánsky koncil, konšt. *Sacrosanctum Concilium*, 11.

⁵³ Porov. *La progettazione di nuove Chiese*, 2.

nia, *katabázou*, zostupná, spásna línia, ktorej cieľom je spása človeka, a *anabázou*, vzostupná, oslavná línia, ktorej cieľom je odpoveď človeka na Božiu milosť.⁵⁴ Práve tieto skutočnosti sú podstatné pre slávenie liturgie, ktoré sa uskutočňuje v chráme. Sú vyjadrené v niekoľkých liturgických textoch Rímskeho misála: vo formulári „A“, na výročie posvätenia chrámu pre chrám, v ktorom sa výročie slávi, v prosbe (suplikácii) modlitby dňa: „...dopraj, aby sa na tomto mieste vždy konala tebe milá služba a na nás hojne zostupovala milosť vykúpenia.“⁵⁵ V omši pri posviacke kostola, v modlitbe dňa: „všetkým, čo ťa v ňom [v tomto chráme] budú vzývať, poskytni pomoc, aby tvoje slovo a tvoje sviatosti vysluhované na tomto svätom mieste boli posilou pre všetkých veriacich.“⁵⁶

Ďalšou podstatnou líniou je *diabáza*, horizontálna rovina, ktorej cieľom je zjednotenie prítomných, vytvorenie spoločenstva pre slávenie.⁵⁷ To, že Boh je ten, kto zhromažďuje ľud, je vyjadrené napríklad v týchto textoch misála: vo formulári „A“, na výročie posvätenia chrámu pre chrám, v ktorom sa výročie slávi, v piesni vďaky: „na tomto mieste staviaš si z nás živý chrám a Cirkev, rozšírenú po celom svete, buduješ ako Kristovo tajomné telo...“⁵⁸ Vo formulári „B“, na výročie posvätenia chrámu pre chrám, mimo ktorého sa výročie slávi, v modlitbe dňa: „pripravuješ si z nás ako zo živých a vybraných kameňov duchovný chrám; prosíme ťa, zošli svojej Cirkvi Ducha Svätého, aby neprestajne pôsobil v tvojich veriacich budoval z nich nebeský Jeruzalem.“ A v druhej modlitbe dňa v anamnéze: „Všemohúci Bože, ty povolávaš veriacich, aby tvorili Cirkev, chrám Ducha Svätého.“⁵⁹

Myšlienka chrámu ako „obrazu Cirkvi“ je vyjadrená aj v ďalších textoch Rímskeho misála: vo formulári „B“, na výročie posvätenia chrámu pre chrám, mimo ktorého sa výročie slávi, v modlitbe dňa: „...pripravuješ si z nás ako zo živých

⁵⁴ Porov. KUNETKA, F., *Slavnost našeho vykoupení*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 1997, s. 53 – 56.

⁵⁵ *Rímsky misál, Spoločné omše posvätenia chrámu, Výročie posvätenia chrámu, A, modlitba dňa*. In: *Rímsky misál*, s. 857.

⁵⁶ *Rímsky misál, Omša pri posviacke kostola, modlitba dňa*. In: *Rímsky misál*, s. 1012.

⁵⁷ Porov. KUNETKA, F., *Slavnost našeho vykoupení*, s. 56 – 58.

⁵⁸ *Rímsky misál, Spoločné omše posvätenia chrámu, Výročie posvätenia chrámu, A, pieseň vďaky*. In: *Rímsky misál*, s. 859.

⁵⁹ *Rímsky misál, Spoločné omše posvätenia chrámu, Výročie posvätenia chrámu, B, modlitba dňa*. In: *Rímsky misál*, s. 862 – 863.

a vybraných kameňov duchovný chrám.“⁶⁰ Vo formulári „B“, na výročie posvätenia chrámu pre chrám, mimo ktorého sa výročie slávi, v piesni vďaky: „...ved' rukou budovaný chrám predstavuje Cirkev.“⁶¹ V piesni vďaky omše pri posviacke kostola: „Tento chrám je aj obrazom svätej Cirkvi, nebeského Jeruzalema; ved' svoju Cirkev si vybudoval ako sväté mesto, ktorého základmi sú apoštoli, uholným kameňom je sám Ježiš Kristus a vzácnymi kameňmi na stavbu sú tvoji veriaci, oživení Duchom Svätým a spojení láskou.“⁶²

Veriaci sa v chráme zhromažďujú predovšetkým na spoločnú modlitbu, preto je chrám „miestom ich modlitby“. V textoch omše pri posviacke kostola, v modlitbe dňa nájdeme: „...posväť tento chrám svojou milosťou a všetkým, čo ťa v ňom budú vzývať, poskytni pomoc...“⁶³ V piesni vďaky tej istej omše: ...preto ti s radosťou zasväcujeme tento dom modlitby, postavený ľudskými rukami.“⁶⁴

V liturgických textoch Rímskeho pontifikála, pri obrade posviacky chrámu i oltára nachádzame v podstate tie isté teologické zásady, ako v textoch Rímskeho misála, preto sa sústredíme na iný, dôležitý moment. Obrad posvätenia chrámu môžeme totiž vnímať ako okamih „zrodenia chrámu“, okamih, kedy sa z budovy postavenej rukami človeka stáva Boží chrám, symbol Cirkvi, miesto Božej prítomnosti, obraz mystického Kristovho tela.

V tomto kontexte sú podstatné dve hlavné línie vychádzajúce z obradu posvätenia: 1., že budova je postavená pre spoločenstvo Cirkvi – „kostol ako budova je raz navždy určený na zhromažďovanie Božieho ľudu a slávenie posvätných tajomstiev“⁶⁵, 2., že rozhodujúcim okamihom „zrodenia sa kostola“ je slávenie Eucharistie – „Keď je oltár pripravený, slávi biskup Eucharistiu, ktorá je hlavnou a nepochybné aj najstaršou časťou celého obradu. Ved' slávenie Eucharistie je naozaj v neobyčajne úzkom vzťahu s posviackou kostola: slávením eucharistickej obety sa dosahuje a veľmi jasne

⁶⁰ Rímsky misál, Spoločné omše posvätenia chrámu, Výročie posvätenia chrámu, B, modlitba dňa. In: Rímsky misál, s. 862.

⁶¹ Rímsky misál, Spoločné omše posvätenia chrámu, Výročie posvätenia chrámu, B, pieseň vďaky. In: Rímsky misál, s. 864.

⁶² Rímsky misál, Omša pri posviacke kostola, pieseň vďaky. In: Rímsky misál, s. 1013 – 1014.

⁶³ Rímsky misál, Omša pri posviacke kostola, modlitba dňa. In: Rímsky misál, s. 1012.

⁶⁴ *Ibidem*, pieseň vďaky, s. 1013.

⁶⁵ Rímsky pontifikál, Obrad posvätenia kostola a oltára, posviacka kostola, úvodné poznámky, 2. Spoloč svätého Vojtecha, Trnava 1981.

vyjadruje hlavný cieľ, pre ktorý bol postavený kostol a v ňom oltár; Eucharistia, ktorá posväcuje srdcia prijímajúcich, určitým spôsobom robí svätým aj oltár a miesto, na ktorom sa slávi...“⁶⁶

Obrad posvätenia kostola takto spája duchovnú skutočnosť, teda posvätenie, s hmotnou skutočnosťou, teda stavbou: „Preto Ťa, Pane, pokorne prosíme, naplň nebeským požehnaním tento kostol i oltár, aby sa toto miesto stalo navždy svätým.“⁶⁷

Ale „pohyb posvätenia“ sa tu zvlášťne otáča: Vo sviatostnej praxi sa každá rituálna akcia uskutočňuje cez slovo a znamenie (*signum*) a smeruje k prijatiu sviatostného účinku, ktorým je milosť (*res*). Práve táto sviatostná dynamika je v Obradoch posvätenia kostola prevrátená. Tajomstvo Cirkvi, miesto milosti (*res*) je už prítomné a prostredníctvom rituálnej akcie sa vytvára znamenie (*signum*) tejto skutočnosti, ktorá už pôsobí. Daný priestor sa teda stáva kostolom až pri svojom posvätení – slávení liturgie.⁶⁸

Chrám má takto zmysel len vtedy, ak slúži zhromaždeniu Cirkvi a ak táto v ňom slávi Eucharistiu. Toto jasne poukazuje na primát *ecclesia* (Cirkev) pred *domus ecclesiae* (kostol).⁶⁹ Teda nie kostol posväcuje Cirkev, ale Cirkev posväcuje kostol. A to je dôležitý moment pre teológiu sakrálneho priestoru, ktorý je vždy v pozícii „služby“ spoločenstvu. Má to byť vyjadrené predovšetkým jeho usporiadaním – chrám má poskytnúť miesto pre zhromaždenie Cirkvi a pre slávenie Eucharistie.

1. 1. 4. 3. Chrám – obraz miestnej Cirkvi

Každý chrám je určený pre potreby nejakej miestnej Cirkvi – komunity kresťanov, ktorí sa v ňom zhromažďujú, ktorí cítia vzťah k chrámu a považujú ho za „svoj“. Stavať kostol „z kameňov“ znamená zároveň „stavať“ komunitu z ľudí,

⁶⁶ Rímsky pontifikál, Obrad posvätenia kostola a oltára, posviacka kostola, úvodné poznámky, 17.

⁶⁷ *Ibidem*, posväcujúca modlitba.

⁶⁸ Porov. KOPEČEK, P., *Teologie a současná sakrální architektura*. In: *Studia theologica*, roč. 5, č. 3, s. 19. Univerzita Palackého Olomouc, Olomouc 2003.

V tomto kontexte sa mi zdá pri posvätení chrámu vhodnejšie hovoriť o „pohybe posvätenia“, nie sviatostnom pohybe, nakoľko obrad posvätenia chrámu nie je sviatosťou.

⁶⁹ Porov. *Ibidem*, s. 21.

ktorým je kostol určený. Je to pastoračné dielo tvoriace obraz živej a činnej komunity, vedenej vo svojom dejinnom pochode základnými teologickými a kultúrnymi zákonmi. Kostol takto „berie na seba“ jej očakávania, vyhovuje jej žiadostiam, zdieľa jej rozmach vo viere.

Tento dokument talianskych biskupov vyzdvihuje zaujímavý fakt. Každá miestna komunita veriacich, Cirkev, je súčasťou širokej profánnej spoločnosti, no zároveň je ňou pri stavbe svojho chrámu vnímaná nielen ako komunita, ktorá „niečo robí“, ale ktorá „to“ robí na najhlbšom základe svojich teologických a kultúrnych zákonov.⁷⁰

1. 1. 4. 4. Chrám patriaci časti diecézneho spoločenstva

Vybudovanie nového kostola pre farnosť predpokladá a vyžaduje si cit pre „materský kostol“. Je to diecézna komunita – pod vedením diecézneho biskupa, pastiera a učiteľa, ktorý sa ujíma vytvorenia nového priestoru a z toho vyplýva základné duchovné puto medzi farskou kultovou budovou a katedrálom, sídlom biskupského magistéria a znakom jednoty diecézy.

Napokon je bežnou praxou, že aj posúdenie návrhov stavby kostola, sa deje na úrovni diecézy, poväčšine diecéznou liturgickou komisiou, čoho dôsledkom je to, že niektoré názory a pohľady jej členov sa realizujú v kostoloch tej, či onej diecézy, pričom na území inej to môže byť, a často býva, inak.

Ide tu teda nielen o puto „teologické“, vzťah katedrála – farský kostol, biskup – farár, ale aj o puto čisto praktické, vychádzajúce z usmernení diecézneho biskupa, noriem liturgickej komisie a pod., ktoré vtlačajú črtu tak diecéznemu spoločenstvu, ako stavbám, ktoré sa v diecéze realizujú.

1. 1. 4. 5. Chrám v kontexte mesta

Vnútorň priestor kostola má určite najväčšiu dôležitosť, pretože on architektonicky opisuje tajomstvo Cirkvi – Božieho ľudu putujúceho na zemi – , a obraz

⁷⁰ Porov. *La progettazione di nuove Chiese*, 3.

Cirkvi v jej plnosti. Ale na druhej strane odôvodnený a skutočný výklad vzťahov vnútro-vonkajšok a stavba-kontext (súvis, spojitosť), tvorí jedno z dôležitejších nadobudnutí kritického poznania súčasnej architektúry. Vzťah medzi kostolom a mestskou štvrťou má reprezentačný význam vzhľadom na mestské prostredie, nie zriedka anonymné, ktoré dostáva výraz tváre (a často aj pomenovanie) cez túto prítomnosť, schopnosť orientácie a organizovania vonkajších okolitých miest a schopnosť byť znakom Božej žiadosti uprostred ľudí. To znamená, že farský komplex musí byť vnesený do vzťahu, a vstupovať do dialógu, s ostatným územím; ba čo viac, musí ho obohatiť.

1. 2. FUNKČNOSŤ CHRÁMU - MIESTA LITURGICKÉHO SLÁVENIA

Chrám vnímaný ako *domus ecclesiae* sa rodí pri slávení Eucharistie, ktoré zjednocuje spoločenstvo zvolané Duchom Svätým a zhromaždené okolo oltára. Je to spoločenstvo, ktoré počúva Božie slovo, posväcuje sa prostredníctvom prijímania sviatostí a spoločnou modlitbou. Tieto skutočnosti určujú liturgické zariadenie posvätného priestoru, pretože ono svojou funkčnosťou odpovedá tomu, čo sa v chráme vykonáva. Liturgické zariadenie chrámu je takto jeho nutnou súčasťou, v ktorej sa odzrkadľuje posvätnosť i funkčnosť chrámu.

1. 2. 1. Oltár

Oltár je oddávna symbolom obety, ktorá v predstave človeka vo všetkých náboženstvách vyjadruje základný postoj človeka pred božstvom. Je znakom zrieknutia sa niečoho, čo sa dáva božstvu ako protihodnota za to, čo ono dáva človeku.

Samotné slovo *oltár* vzniklo spojením dvoch slov. Prvá časť *alta* vznikla buď z prídavného mena *alta* – z lat. *altus*, *-a*, *-um*, t. j. vysoký, *-á*, *-é* alebo zo slovesného prídastia *alere* – z lat. kŕmiť, nasycovať. Preto môže naznačovať niečo, čo malo vysokú konštrukciu alebo slúžilo na kŕmenie. Druhá časť *ara* by mohla pochádzať z latinského slovesa *arere* – uschnúť, čo má súvis so vzplanutím (tal. *ardere*), a teda naznačuje niečo, čo bolo miestom ohňa. Pojem *oltár* teda označuje

vyvýšené miesto, na ktorom sa spaľovalo niečo, čo bolo prinesené ako obeta Bohu zo strany človeka. Spálenie obety, jej zničenie ohňom naznačovalo prijatie obety zo strany Boha.⁷¹

1. 2. 1. 1. Oltár – znak obety a spojenia s Bohom v dejinách spásy

V tomto kontexte je aj v Biblii oltár centrom obetného kultu a znakom Božej prítomnosti. Prvú zmienku o oltári nájdeme v knihe Genezis, ktorá opisuje, ako Noe, potom, ako po potope vystúpil z archy, postavil oltár.⁷² No i zo zmienky o tom, že Kain a Ábel obetovali zápalné obety Bohu, môžeme usudzovať, že mali oltár. Obeta predovšetkým vyjadruje túžbu vzdať úctu Bohu a prejavíť vdáčnosť za jeho dobrotu (neskôr i zmierenie).⁷³

V období patriarchov je oltár znamením spojenia s Bohom. Abrahám postavil oltár Bohu, ktorý sa mu ukázal, keď prišiel do zeme Kanaán⁷⁴.⁷⁵ Tu oltár nie je miestom obety, ale stretnutia sa s Bohom. Tento Boh sa zjavuje Mojžišovi ako *el-šaddaj*, Boh všemohúci: „*Ja som Pán. Ja som sa zjavoval Abrahámovi, Izákovi a Jakubovi ako všemohúci Boh, ale pod svojím menom Pán som sa im nedal poznať.*“⁷⁶ A Mojžiš rovnako ako patriarchovia predpokladá vieru v stretnutie so všemohúcim Bohom na mieste, kde je oltár, keď polovicou krvi obetovaných zvierat pokropí oltár a druhou polovicou ľud, čím sa naznačí, že ľud vstupuje do spoločenstva s Bohom. Dosvedčuje to napríklad text 43. žalmu: „*I pristúpim k Božiemu oltáru, k Bohu, ktorý ma naplňa radosťou i plesaním a citarou ťa, Bože, môj Bože, zvelebím.*“⁷⁷ Neskôr sa od tohto druhu oltára upustilo, pretože jednoduchý ľud si predstavoval, že Boh býva v kameni.⁷⁸

⁷¹ Porov. GATTI, V., *Liturgia e arte*, s. 113 – 114.

⁷² Porov. Gn 8, 20.

⁷³ Porov. BECKWITH, R. T., heslo *Oběť a obětování*, in DOUGLAS, J. D. [ed.], *slovník Nový biblický slovník*, s. 327.

⁷⁴ Porov. Gn 12, 7.

⁷⁵ Porov. STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*. Olomouc 1992, s. 206.

⁷⁶ Ex 6, 2b – 3.

⁷⁷ Ž 43, 4.

⁷⁸ Porov. LUKNER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Vyšehrad, Praha 1999, s. 177.

Text, ktorý sa v Starom zákone spomína predovšetkým v súvislosti s patriarchami „Postavil oltár Jahvemmu a vzýval jeho meno,“⁷⁹ často vyjadruje to, že človek odpovedá Bohu, ktorý ho navštívil. Oltár bol takto pre nich skôr pamätníkom Božej náklonnosti a priazne, ako miestom, na ktorom sa prinášali obety.⁸⁰

Ako svedčia viaceré texty žalmov – napríklad: „V nevinnosti si ruky umývavam a kráčam okolo tvojho oltára, Pane.“⁸¹ alebo „Boh, Pán je naším svetlom. Vystrojte sprievod s ozdobnými vetvami až k rohom oltára.“⁸² – oltár zaujíma popredné miesto v srdciach veriacich a okolo neho sa sústreďuje náboženský život Izraela. Práve oltár symbolizuje prítomnosť Jahveho a je miestom útočiska.

V čase putovania púšťou je prítomná viera v Boha, ktorý prebýva uprostred svojho ľudu. Táto sama Božia prítomnosť, nestvorená sláva, je označovaná pojmom *šekína*⁸³, najbližším židovským ekvivalentom Ducha Svätého, a spája ľudskú stvorenosť s Božou transcendentnosťou. Je viazaná na stan zjavenia, ako vidieť z toho, ako sa Boh prihovoril Mojžišovi: „Tam sa budem zjavovať Izraelovým synom a miesto sa posväti mojou slávou. Stan zjavenia a oltár posvätiť ja... Budem bývať uprostred Izraelitov a budem ich Bohom. A spoznajú, že ja, Pán, som ich Boh, ktorý ich vyviedol z egyptskej krajiny, aby som býval uprostred nich – ja, Pán, ich Boh.“^{84, 85}

Vo vzťahu k Bohu je oltár i symbolom celku, jednoty národa. Preto „Eliáš vzal dvanásť kameňov podľa počtu synov Jakuba“ a postavil z ich jeden „oltár v mene Pánovom.“⁸⁶ Oltár zjednocuje veriacich, je súčasne ich viditeľným posvätným stredom, ktorý bol – pravdepodobne sedemkrát – obchádzaný^{87, 88}

O veľkej úcte k oltáru svedčí i text z Prvej knihy Machabejcov, ktorý opisuje očistu a posvätenie chrámu: „Ako sa tak radili, čo by mali urobiť so znesväteným

⁷⁹ Gn 12, 7n.; 13, 18; 26, 25.

⁸⁰ Porov. SESBOÛÉ, D., heslo *Oltár*, in LÉON-DUFOUR, X. [ed.], *Slovník biblickej teológie*. Dobrá kniha, Trnava 2003, s. 216 – 217.

⁸¹ Ž 26, 6.

⁸² Ž 118, 27.

⁸³ Božiu slávu niekedy sprevádzajú vonkajšie javy – hrom, blesk a oblak (*Ex* 19, 16; 24, 15n.; Ž 29; 97; *Ez* 1, 4), ktoré súvisia i so stánkom zjavenia (*Ex* 40, 34 – 38) a s chrámom (*Ez* 43, 2. 4). Porov. STEWAT, R. A., heslo *Šekína*, in DOUGLAS, J. D. [ed.], *slovník Nový biblický slovník*, s. 1004.

⁸⁴ *Ex* 29, 43 – 46.

⁸⁵ Porov. *Ibidem*.

⁸⁶ *1 Kr* 18, 31 – 32.

⁸⁷ Porov. Ž 26, 6.

⁸⁸ Porov. LUKNER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 177.

oltárom na zápalné obety, prišli na dobré riešenie, (že sa rozhodli) zbúrať ho, aby sa raz nestal predmetom potupy, že ho kedysi znesvätili pohaniami. Oltár teda zbúrali a kamene uložili na vhodnom mieste chrámového pahorku, pokým nevystúpi prorok a nerozhodne o nich ináč. Potom, podľa predpisu zákona, dopravili neokresané kamene a postavili nový oltár podľa predošlého vzoru.“⁸⁹

V dejinách spásy oltár spočiatku nahrádzal svätyne, ktoré sa začali stavať omnoho neskôr, no i tie neboli mysliteľné bez oltára. Pôvodne to bolo len nenápadná, nijako neupravená skala⁹⁰ alebo veľký kameň.⁹¹ Neskôr bol oltár postavený z obyčajnej hlíny⁹² alebo z neotesaných skál, ktoré boli považované za „živé“, ľudskou rukou nezranené.⁹³

V Mojžišovom zákonodarstve nachádzame zmienky o dvojakých oltároch. Oltár pre zápalné obety bol prenosný, mal tvar štvorhranu a bol zhotovený z akáciového dreva. Vo vnútri bol dutý, aby sa ľahšie prenášal a až priamo na mieste bol naplnený kameňmi a hlinou. Na uhloch boli rohy pokryté meďou; k nim sa priväzovali obety.⁹⁴ Umiestnenie oltára pred vchodom do svätyne malo pripomínať, že k Bohu môže prísť len ten, kto je očistený obetou.⁹⁵ Kadidlový oltár bol rovnako zhotovený z akáciového dreva a bol pokrytý čistým zlatom. Tiež bol štvorcový a mal rohy, ale bol postavený vo svätyni pred oponou. Tento oltár symbolizoval modlitbu.⁹⁶

Kresťanský oltár je *teologicky* spojený s Kristovou obetou. Preto oltár, ako miesto, ktoré zvyrazňuje obetný charakter slávenia svätej omše, môže byť vnímaný ako obraz Golgoty. V historickej tradícii býval vždy na vyvýšenom mieste, aby si celebrant, vystupujúci k oltáru, pripomenul Kristovo vystupovanie do Jeruzalema (Golgota).⁹⁷

⁸⁹ 1 Mach 4, 44 – 47.

⁹⁰ Porov. Sdc 13, 19.

⁹¹ Porov. 1 Sam 14, 33 – 35.

⁹² Porov. Ex 20, 24.

⁹³ Porov. Ex 20, 25.

⁹⁴ Porov. Ex 27, 1 – 8.

⁹⁵ Porov. Ex 40, 29.

⁹⁶ Porov. NOVOTNÝ, A., *Biblický slovník*, s. 547 – 549.

⁹⁷ Porov. GATTI, V., *Uno spazio per diverse funzioni*. In: *Spazio liturgico e orientamento*. Edizioni Qiqajon, Bose 2007, s. 132.

Typologicky sa oltár spája s Poslednou večerou, teda predstavuje miesto stolovania (v našom vnímaní stôl), na ktorom Kristus ustanovil Eucharistiu a okolo ktorého zhromaždil v nežnej intímite svojich apoštolov: „*veľmi* [túžobne, vrúcne] som túžil jesť s vami tohto veľkonočného baránka.“⁹⁸ Je to stôl, na ktorý Ježiš kladie svoje Telo a Krv v podobe chleba a vína.⁹⁹

A *tematicky* je naplnením a ukončením všetkých dovtedajších obiet.

V Novom zákone sa o oltári hovorí len v obraznom, symbolickom význame. Oltárom je stôl, na ktorom Pán slávil Poslednú večeru. To je prvý oltár pre novú, od starozákonnej úplne odlišnú obeť.¹⁰⁰ Veriaci v Krista „*majú oltár, z ktorého nemajú právo jesť tí, čo slúžia stánku.*“¹⁰¹ Preto majú kresťania len zákon o pokrme, o Eucharistii, ktorý vylučuje z prijímania všetkých ostatných, ktorí «slúžia stánku». Židovská formulácia svätého Pavla „*mať účasť na oltári*“¹⁰² je prebratá od helenistických židov, ktorí ňou opisovali Božie meno a najužší vzťah k nemu (oltár znázorňoval Božiu prítomnosť), a Pavol ju používa preto, aby poukázal na nezlučiteľnosť účasti na Pánovej večeri a pohanskej obetnej bohoslužbe.¹⁰³

Vnímanie oltára v Novom zákone je teda prísne kristologické. Spája udalosti Poslednej večere, kríž a Pánov hrob. Oltár je teda stolom, je miestom obety na kríži, a je kamennou menzou hrobu, z ktorého bol Kristus vzkriesený. Typologicky je oltár stolom, teologicky miestom obete (krvavej, nekrvavej), symbolicky je obrazom vzkrieseného Krista.

Kristov stôl Poslednej večere je napokon obrazom oltára, ktorý vidí svätý Ján v nebi a pod ním „*duše zabitých pre Božie slovo a pre svedectvo, ktoré vydali*“^{104, 105} čo zrejme prinieslo zvyk spočiatku sláviť Eucharistiu nad hrobmi mučeníkov, neskôr umiestňovať do oltára aspoň ich relikvie. Tento zvyk vznikol z tzv. *refrige-*

⁹⁸ Lk 22, 15.

⁹⁹ Porov. GATIL, V., *Liturgia e arte*, s. 118.

¹⁰⁰ Porov. STUDENÝ, J., *Kresťanské symboly*, s. 206.

¹⁰¹ Hebr 13, 10.

¹⁰² 1 Kor 10, 18.

¹⁰³ Porov. NOVOTNÝ, A., *Biblický slovník*, s. 549.

¹⁰⁴ Zjv 6, 9.

¹⁰⁵ Porov. LUKNER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*, s. 177 – 178.

ria (lat. občerstvenie, ovlaženie), čo bolo slávenie pohrebnej hostiny na hroboch mučeníkov, ktorých smrť bola považovaná za pokračovanie Kristovej obety svojho tela. Takéto hostiny boli v antike známe u pohanov a kresťania ich končievali a neskôr nahradili „lámaním chleba“.¹⁰⁶

1. 2. 1. 2. Oltár v dokumentoch Cirkvi a liturgických knihách

Hoci kresťanská liturgia vzišla z bohoslužby synagógy, ktorá bola zameraná predovšetkým na liturgiu slova, predsa od počiatkov bola jej podstatnou súčasťou aj liturgia obety. Základom tohto spojenia bolo poverenie apoštolov samým Ježišom. Tak on, ako apoštoli, pochádzali zo židovského národa, ktorý vlastnil bohatú liturgiu – život modlitby a Božieho slova, ale aj obetný kult, verejný aj súkromný.

A nakoľko, zdá sa, sprítomnenie Ježišovej obety podľa jeho slov: „*Toto robte na moju pamiatku.*“¹⁰⁷ bolo určujúcim prvkom kresťanskej bohoslužby, ako dovedčuje aj jej najstaršie označenie ako «lámanie chleba»¹⁰⁸, stáva sa eucharistická obeta centrom kresťanskej bohoslužby a oltár centrom bohoslužobného priestoru.

1. 2. 1. 3. Oltár je stredobod chrámu

Teologický aspekt centrálného postavenia oltára v chráme potvrdzujú napríklad slová *Katechizmu Katolíckej Cirkvi*, ktorý vyjadruje, že oltárom Novej zmluvy je Pánov kríž, pretože z neho pramenia sviatosti veľkonočného tajomstva a práve obeta kríža sa sprítomňuje na oltári.¹⁰⁹ Teda všetko, čo tvorí najdôležitejší obsah kresťanskej bohoslužby, na prvom mieste slávenie Eucharistie, potom vysluhovanie ostatných sviatostí, sa prirodzene obracia k oltáru, ba dokonca bez neho je nemysliteľné. V tomto kontexte môžem poznamenať, že ak sa občas stretne s názorom, že centrom chrámu je svätostánok s Eucharistiou, nezodpovedá to tomuto pohľadu. Jednak preto, že slávenie Eucharistie časovo predchádza jej

¹⁰⁶ Porov. GATTI, V., *Uno spazio per diverse funzioni*. In: *Spazio liturgico e orientamento*, s. 127.

¹⁰⁷ *Lk* 22, 19.

¹⁰⁸ Ako to je zrejme už zo *Skutkov apoštolov*; porov. *Sk* 2, 42. 46; 20, 7. 11.

¹⁰⁹ Porov. *Katechismus Katolíckej cirkvi*, 1181.

uschovanie, jednak preto, že chrám, ako miesto zhromaždenia pre slávenie Eucharistie, môže existovať bez svätostánku, ale nie bez oltára, a jednak preto, že kresťanský chrám bol vždy vnímaný ako „domus ecclesiae“, dom zhromaždenia (okolo oltára), až potom ako „dom Boží“, v ktorom „prebýva“ Boh „ukrytý vo svätostánku“.

Hoci v dejinách teologického myslenia sa môžeme stretnúť aj s protichodným názorom, ktorý vyjadril napríklad pápež Pius XII. vo svojom príhovore na Medzinárodnom kongrese pastorálnej liturgie v Assisi 22. septembra 1956, keď povedal, že oddeliť tabernákulum od oltára je to isté ako oddeliť obeť a utrpenie Krista, nakoľko takto on prebýva v tabernákulu – ako *memoria sacrificii et passionis sue*.¹¹⁰

No nielen teologicky, ale aj umiestnením v priestore má oltár vyjadriť to, že je centrom chrámu. Viaceré dôležité dokumenty Cirkvi zdôrazňujú, že oltár má mať v chráme miesto akoby stredú, kam sa prirodzene obracia pozornosť celého zhromaždenia veriacich,¹¹¹ čo má byť podporené aj dostatočne veľkým presbytériom, ktoré má byť väčšie, aby sa v ňom mohli pohodlne vykonávať posvätné obrady a samotný oltár má byť oddelený od steny, aby sa mohlo na ňom celebrowať tvárou k ľudu a pohodlne okolo neho chodiť,¹¹² čo si vyžaduje dostatočný priestor nielen „pred“ a „okolo“ oltára, ale aj „za“ ním.

¹¹⁰ Porov. http://w2.vatican.va/content/pius-xii/fr/speeches/1956/documents/hf_p-xii_spe_19560922_liturgia-pastorale.html [12. 11. 2015].

¹¹¹ Porov. POSVÄTNÁ KONGREGÁCIA OBRADOV, inštr. *Inter oecumenici*, 91. Inštrukcia Posvätné kongregácie obradov z 26. septembra 1964 o správnom uskutočňovaní konštitúcie SC o posvätné liturgii. AAS 56 (1964), s. 877 – 900. Slovenský preklad: Spolok svätého Vojtecha, Trnava 2001; *Rímsky pontifikál, Posviacka oltára*, 8. Tieto dokumenty počítajú aj s bočnými oltármi, ale predpisujú, aby boli menej početné a ak je to možné, umiestnené mimo hlavnej lode kostola; porov. *ibidem* 93; *Rímsky pontifikál, Posviacka oltára*, 7.

¹¹² Porov. POSVÄTNÁ KONGREGÁCIA OBRADOV, inštr. *Inter oecumenici*, 91. Tento bod je prvý od vydania konštitúcie *Sacrosanctum concilium*, ktorý prináša zmienku o celebrácii „versus populum“, aj keď sa môžeme stretnúť s názorom, že formuláciou „*et in eo celebratio versus populum peragi possit*“ je udelená možnosť, a nie nariadenie celebrowať smerom k ľudu. Porov. LANG, U., M., *Obrátení k Pánu*. Matice cyrilometodějská, Olomouc 2010, s. 14.

K problematike slávenia „versus populum“ (tvárou k ľudu) sa predseda Concilia¹¹³, kardinál Giacomo Lercaro vyjadril v rokoch 1965 a 1966 v dvoch listoch (*Le renouveau liturgique* a *L'hereux développement*), ktoré adresoval predsedom biskupských konferencií. V nich konštatuje pozitívne ovocie, ktoré priniesla obnova liturgie Druhého vatikánskeho koncilu, a prirovnáva ju, podľa Žalmu 45, 5, k plnosti rieky prameniacej v Božom meste. Ale, ako píše, môže sa stať, najmä pri prechádzaní od centra k periférii, že sa táto plnosť pravej vody oslabuje a stratí v mŕtvych ramenách. Týmto obrazom vyjadruje starosť o pravú obnovu liturgie v každej partikulárnej Cirkvi. V liste *Le renouveau liturgique* z 30. júna 1965 (v bodoch 6 – 8) píše: Od 7. marca sa začalo všeobecné úsilie o slávenie „versus populum“, o ktorom je známe, že je najvhodnejšie z pastoračného hľadiska. No, konštatuje, že táto forma slávenia umožnila aj vznik zlým, nelogickým a niekedy násilným riešeniam. Ďalej zdôrazňuje, že slávenie celej omše „versus populum“ nie je nevyhnutné pre účinnú pastoračnú činnosť, hoci bohoslužba slova dobre umožňuje aktívnu účasť veriacich prostredníctvom dialógu, spevu a použitiu jazyka ľudu a je žiaduce, aby bola aj eucharistická liturgia slávená „versus populum“. Dôvodom je to, aby veriaci mohli sledovať celý obrad, a preto ho slávili viac uvedomelo. Zároveň upozorňuje, že sa môže stať, že dôjde k urýchleným a nie vždy uváženým zásahom do existujúcich kostolov a oltárov, čo spôsobí nenahraditeľné škody, ako sa to v mnohých starobylých liturgických priestoroch aj naozaj stalo, keď mnohí v úsilí o liturgickú reformu odstránili z chrámov vzácne a starobylé oltáre, ktoré už síce neplnili svoju liturgickú funkciu (možno len tým, že ich súčasťou boli napríklad obrazy patrónov chrámu alebo svätostánok), ale z kultúrneho a estetického hľadiska spôsobili ochudobnenie priestoru o umelecké diela.

¹¹³ *Consilium ad exsequendam constitutionem liturgicam*. – Rada pre uskutočňovanie konštitúcie o posvätej liturgii. Bola samostatným orgánom Cirkvi, fungujúcim v rokoch 1964 až 1969, kedy sa pretransformovala na Kongregáciu pre Boží kult. Vznikla na základe motu proprio *Sacram liturgiam* pápeža Pavla VI. z 25. januára 1964 a pozostávala z päťdesiatich kardinálov a biskupov a s viac ako dvesto odborníkov z rôznych krajín sveta. Jej prvým predsedom bol kardinál Giacomo Lercaro. Porov. ZVARA, P., *Cipriano Vagaggini a Salvatore Marsili, život a dielo*. Inštitút Communio, n. o., Žilina 2016, s. 81 – 82.

Kardinál ďalej píše, že kým v nových kostoloch je potrebné stavať oltáre pre slávenie „versus populum“, v tých existujúcich sa má k tomu prejsť postupne, vhodnými a premyslenými úpravami. Pripúšťa, že ak je to vhodné, môže sa povoliť umiestnenie dočasných prenosných oltárov (obetných stolov), ktoré umožnia slávenie „versus populum“, ale nech sa im venuje primeraná pozornosť dôstojnosťou a výzdobou, ktorú má mať oltár.¹¹⁴ Nikde sa teda nepíše o tom, že sa má dať prednosť sláveniu na nedôstojnom, často drevenom, dočasnom „obetnom stole“, ktorý provizórne plní úlohu oltára, ale že liturgický priestor má byť definitívne usporiadaný tak, aby jeho centrom bol pevný a riadne posvätený oltár, ako sa to neskôr objaví aj v ďalších dokumentoch.

Napokon v druhom liste *L'hereux développement* z 25. januára 1966 sa o oltári zmieňuje v bode 6. Tu nájdeme konštatovanie, že hoci pre aktívnu účasť veriacich na bohoslužbe Eucharistie nie je nutná celebrácia „versus populum“, predsa oltár, na ktorom sa celebruje tvárou k ľudu, robí slávenie Eucharistie opravdivejším, viac komunitárnym a uľahčuje veriacim účasť. Liturgická obnova sa má preto konať obozretne: nech sa vezme do úvahy architektonická a umelecká stránka priestoru chrámu, dočasné oltáre (obetné stoly) postavené pred veľkým (starým) oltárom by mali postupne zmiznúť a byť nahradené vhodným a stabilným usporiadaním priestoru.¹¹⁵

Tieto konštatovania teda vôbec nesmerujú k tomu, že by sa eucharistická liturgia po Druhom vatikánskom koncile mala sláviť „chrbtom k ľudu“, ako sa to často tvrdí,¹¹⁶ ale opakovane potvrdzujú, že je pastoračne a aj kvôli aktívnej účasti ľudu lepšie sláviť „versus populum“.

Vnímanie presbytéria ako miesta vyhradeného pre celebranta, prípadne asistujúcich, ako sa to v priebehu dejín vyšpecifikovalo, odporuje totiž pôvodnej myšlienke spojenia „hostina-stôl-účasť“, lebo z celebranta robí „aktéra“

¹¹⁴ Porov. LERCARO, G., *Epistola ad præsides cœtuum episcoporum*, 6. In: *Notitiæ*, 1965, č. 9 – 10. Typis Polyglottis Vaticanis, Città del Vaticano 1965, s. 261 – 262.

¹¹⁵ Porov. LERCARO, G., *Epistola ad præsides cœtuum episcoporum*, 6. In: *Notitiæ*, 1966, č. 18. Typis Polyglottis Vaticanis, Città del Vaticano 1966, s. 157 – 161.

¹¹⁶ Porov. KRIVDA, A., *Oltár v pokoncilových liturgických textoch*. In: *Liturgia*, časopis pre liturgickú reformu, 2011, roč. 21, č. 1, s. 50 – 67. Spolok svätého Vojtecha, Trnava 2011.

a z veriacich „divákov“, čo aj psychologicky vyčleňuje veriacich z plnej a aktívnej účasti na liturgii.¹¹⁷

Taliansky liturgista Crispino Valenziano tvrdí, že pojem presbytérium nemá byť odvodzovaný od „výlučného miesta pre celebranta a služobníkov oltára“, ale od *oltára* samého, ktorému títo služobníci slúžia a kam oni prichádzajú ako vybraní sláviacim spoločenstvom, Cirkvou.¹¹⁸ Táto myšlienka sa objavila ako nová v treťom typickom vydaní Všeobecných smerníc Rímskeho misála, kde pred smernicu, že presbytérium „*sa má primerane odlišovať od kostolnej lode, či už čiastočným vyvýšením, alebo osobitnou stavbou a výzdobou*“,¹¹⁹ bola doplnená definícia presbytéria ako miesta, „*kde stojí oltár, prednáša sa Božie slovo a kde kňaz, diakon a ostatní posluhujúci vykonávajú svoj úrad.*“¹²⁰ Presbytérium je teda miesto služby, nie miesto výlučne vyhradené kňazom (čo sa v minulosti odzrkadlilo v tom, že sa jedným slovom *presbytérium* vyjadriť aj liturgické miesto v chráme, ktoré bolo vyhradené predovšetkým kňazom, a zároveň spoločenstvo kňazov miestnej Cirkvi). A jedine tento nový pohľad na presbytérium – „miesto služby“ umožňuje aktívnu účasť celého zhromaždenia.

Usmernenia kardinála Lercara v podstate len riešili problém umiestnenia oltára, či skôr umiestnenia dočasných prenosných „obetných stolov“ pred pôvodný hlavný oltár, čím jednak vznikol dojem „dvoch oltárov“ a rozvinula sa prax sláviť Eucharistiu na drevenom stole, kým pár metrov od neho bol posvätený oltár s kamennou menzou, ktorý sa nepoužíval. Takto to konštatuje aj inštrukcia *Liturgicæ instaurationes* z 5. septembra 1970, ktorá v bode 10 pripomína, že pri uplatňovaní liturgickej reformy by mali mať biskupi osobitný záujem na vhodnom a fixnom usporiadaní liturgického priestoru v súlade so Všeobecnými smernicami Rímskeho misála a inštrukciou *Eucharisticum Mysterium* a aby sa tie úpravy, ktoré sú momentálne len dočasné a provizórne, čím skôr upravili do tr-

¹¹⁷ Porov. GATTI, V., *Uno spazio per diverse funzioni*, In: *Spazio liturgico e orientamento* s. 131 – 132.

¹¹⁸ Porov. VALENZIANO, C., *Architetti di chiese*, s. 171.

¹¹⁹ *Všeobecné smernice Rímskeho misála* (1981), 258.

¹²⁰ *Všeobecné smernice Rímskeho misála* (2002), 295.

valej a riadnej podoby.¹²¹ Táto inštrukcia teda predpokladá, že na mnohých miestach sa v krátkom čase po koncile nanovo usporiadal liturgický priestor, predovšetkým úpravou oltára, či postavením nového, na celebráciu tvárou k ľudu, ale na mnohých miestach išlo o dočasné riešenie, nie vždy vyhovujúce požiadavkám liturgie (zvlášť, ak ide o materiál, z ktorého je oltár zhotovený).

V tomto kontexte treba dôrazne konštatovať, že vyriešením tohto problému nie je opätovné navrátenie sa k sláveniu „versus apsidem“ na pôvodnom oltári, ale postavenie riadneho fixného oltára pre slávenie „versus populum“, ktorý sa stane skutočným centrom liturgického priestoru nielen umiestnením, používaním, ale aj primeranou výzdobou. Teda dočasné riešenia treba nahradiť trvalými v súlade s liturgickými normami, ako je spomenuté vyššie.

Samozrejme, tento problém je oveľa širší a zložitejší, opakovane sa o ňom hovorí aj na viacerých odborných fórach a rozoberá sa v dielach teológov. Dotkol sa ho aj kardinál Ratzinger, neskorší pápež Benedikt XVI., vo svojej knihe *Duch liturgie*, v ktorej problematike venoval kapitolku s názvom *Oltár a liturgický smer modlitby*. Hovorí o tzv. *vesmírnej liturgii* spojenej so symbolom vychádzajúceho slnka, ktorý predstavuje univerzálnosť každého miesta a tvrdí, že modlitba smerom na východ bola tradovaná od počiatku kresťanstva a predstavovala syntézu kozmu a dejín i základu spásonosných dejín a ich smerovania k prichádzajúcemu Pánovi. Túto myšlienku podporuje aj tvrdením, že v prvokresťanskej dobe predsedajúci nemal pri stolovaní svoje miesto oproti ostatným a završuje ju konštatovaním, že obrátenie kňaza smerom k ľudu vytvára spoločenstvo uzavreté v kruhu do seba, ktoré sa viac neotvára ani smerom dopredu, ani hore.¹²²

Český teológ Pavel Kopeček na tieto tvrdenia reaguje slovami: *Liturgická modlitba smeruje k Otcovi skrze Syna, pričom liturgia je vždy „ad Dominum conversio“, nie „versus populum vel orientem celebratio“*. Prílišné zdôrazňovanie slávania liturgie „versus“ je redukujúce a vedie k horizontálnemu chápaniu liturgie,

¹²¹ Porov. *Liturgicae instaurationes*, 10. Tretia inštrukcia Posvätnej kongregácie obradov z 5. septembra 1970 o správnom uskutočňovaní konštitúcie SC o posvätnéj liturgii, AAS 62 (1970), str. 692 – 704. Anglický preklad: Dostupné na internete, <http://www.adoremus.org/LiturgicaeInstaurationes.html> [09. 12. 2011].

¹²² Porov. RATZINGER, J., *Duch liturgie*, s. 59 – 63.

pri ktorom sa vytráca teofanický a eschatologický charakter slávenia a konštatuje, že v Ratzingerovej úvahe sa zdôrazňuje predovšetkým anabatický rozmer liturgie (od človeka k Bohu), kým katabatická rovina (od Boha k človeku) skoro úplne chýba.¹²³

Napokon je zaujímavé, že Ratzinger prichádza k záveru, že východ sa rýchlo spojil so znamením kríža, a teda kde nie je možný obrat smerom na východ, môže poslúžiť aj kríž ako vnútorný východ viery.¹²⁴ Pôsobí to dojmom, akoby Kristus nebol prostredníkom, cestou k Otcovi, ale „cieľom“, na ktorý sa máme upriamiť, čo odporuje tomu, že skoro všetky liturgické modlitby, a tie eucharistické všetky, sú adresované Otcovi, a nie Ježišovi Kristovi.

Z toho dedukujem, že pri liturgickej modlitbe nezáleží na tom, k akej svetovej strane je otočený celebrant, ani to, či sa otáča k znaku kríža alebo k spoločenstvu veriacich, ale že jej podstatným prvkom je vnútorná dispozícia srdca, ktoré sa dvíha k Otcovi a ktoré sa v modlitbe otvára Božiemu pôsobeniu, tak u celebranta, ako ostatných prítomných, a to je napokon podstata aktívnej účasti všetkých na liturgii. A preto je dôležité, aby usporiadanie priestoru na zhromaždenie vytváralo čo najlepšie podmienky na to, aby takéto jednotné spoločenstvo vzniklo a mohlo spoločne sláviť jednu liturgiu. A som presvedčený o tom, že toto je najlepšie dosiahnuteľné vtedy, ak je centrom zhromaždenia oltár, okolo ktorého môžu prítomní stáť.

Toto podporujú aj dôležité výpovede: oltár je centrom liturgického priestoru, okolo ktorého sa zhromažďujú veriaci, ako to vyjadruje modlitba dňa omše *Pri posviacke oltára: „Dobrotivý Otče... veriacich, ktorí ti zasväcujú tento oltár, zhromažďuj okolo neho...“*¹²⁵ a rovnako v texte piesne vďaky: *„Oltár je Pánovým stolom, okolo ktorého sa zhromažďujú tvoji synovia a dcéry, aby životní Kristovým telom tvorili jedinú a svätú Cirkev.“*¹²⁶ To, že veriaci sú zhromaždení okolo oltára (circumstantes), nachádzame i v Prvej eucharistickej modlitbe v „spomienke na živých“, aj keď je zaujímavé, že v slovenskom texte sa tento pojem neobjavil: *„Pamätaj i na*

¹²³ Porov. KOPEČEK, P., *Liturgie a architektura*, s. 121 – 122.

¹²⁴ Porov. RATZINGER, J., *Duch liturgie*, s. 66.

¹²⁵ *Rímsky misál, Omša pri posviacke oltára, modlitba dňa*. In: *Rímsky misál*, s. 1020.

¹²⁶ *Ibidem, pieseň vďaky*, s. 1021.

všetkých tu prítomných,¹²⁷ kým v latinskom texte nachádzame: „*Meménto, Dómine... et ómnium circumstántium.*“¹²⁸ Pojem *circumstantes* vyjadruje vnútorný súvis a spojenie medzi Kristom, ktorý sa nám v slávení Eucharistie dáva za pokrm a tými, ktorí sú týmto pokrmom budovaní v jedno spoločenstvo zhromaždené okolo stola Božieho slova a oltára.¹²⁹

1. 2. 1. 4. Oltár je symbolom Krista aj kresťana

Cirkev sa pri slávení Eucharistie zhromažďuje okolo oltára, ktorý je takto symbolom samého Ježiša Krista, „*ktorý je prítomný uprostred zhromaždenia svojich veriacich ako obeť prinášaná na naše zmierenie a zároveň nebeský pokrm, ktorý sa nám dáva.*“¹³⁰ Ako to na základe úvah o Božom slove neváhali tvrdiť aj mnohí cirkevní otcovia, keď potvrdzujú, že Kristus je zároveň obetou, kňazom i oltárom vlastnej obety.¹³¹

„A pretože Kristus, Hlava a Učiteľ, je skutočným oltárom, aj jeho údy a učeníci sú duchovnými oltármi, na ktorých sa Bohu prináša obeta sväto prežitého života. Tak to chápali aj cirkevní otcovia. Ved' sv. Ignác Antiochijský výslovné prosil Rimanov: ‚Nemôžete mi dožičiť nič väčšie, ako aby som bol obetovaný Bohu, ved' oltár je stále pripravený.‘ Svätý Polykarp napomínal vdovy, aby žili sväto, pretože ‚sú Božím oltárom‘. S tým sú v súlade aj výpovede iných Otcov, napríklad svätého Gregora Veľkého: ‚Čo iné je Božím oltárom než duša tých, čo žijú správne? ... Právom sa teda srdce spravodlivých nazýva Božím oltárom.‘“¹³²

¹²⁷ Rímsky misál, *Prvá eucharistická modlitba*. In: Rímsky misál, s. 548.

¹²⁸ *Missale romanum, Prex eucharistica I*. In: *Missale romanum, editio typica tertia*, Typis Vaticanis, 2008, s. 572.

¹²⁹ Porov. MILITELLO, C., *Un luogo per celebrare*. In: *Rivista Liturgica* č. 1/2014, s. 40.

¹³⁰ *Katechizmus Katolíckej cirkvi*, 1383.

¹³¹ Porov. Rímsky pontifikál, *Posviacka oltára, úvodné poznámky*, 1. Odkaz na: SV. EPIFÁN, *Panarium II*, I, *Hæresis* 55: PG 41, 979; SV. CYRIL ALEXANDRIJSKÝ, *De adoratione in spiritu et veritate*, IX: PG 68, 647.

¹³² Rímsky pontifikál, *Posviacka oltára, úvodné poznámky*, 2. Odkaz na: sv. Ignác Antiochijský, *Ad Romanos* 2, 2: ed. F. X. Funk, str. 255; sv. Polykarp, *Ad Philippenes*, 4, 3: ed. F. X. Funk, str. 301.; sv. Gregor Veľký, *Homiliarum in Ezechielem II*, 10, 19: PL 76, 1069.

1. 2. 1. 5. Znaký oltára

V každom kostole má byť *pevný* (spojený s dlažbou tak, aby ním nebolo možné pohnúť) oltár – stôl, na ktorom sa slávi eucharistická obeta.¹³³ Jeho *menza má byť podľa tradície Cirkvi kamenná*, pričom cirkevné právo zdôrazňuje, že kameň na jeho výrobu má byť prírodný a má byť jeden;¹³⁴ teda celá menza by mala byť kompaktným blokom kameňa. Konferencii biskupov sa tu ale dáva právomoc určiť aj iný dôstojný a pevný materiál. Podstavec oltára môže byť vypracovaný z akéhokoľvek materiálu.¹³⁵

Pevné oltáre majú byť *posvätené* podľa obradov liturgických kníh a má sa zachovať starobylý zvyk, aby sa pod oltár uložili relikvie mučeníkov alebo iných svätých. Nesmie tam byť ale uložené nijaké mŕtve telo, inak nie je dovolené sláviť na takomto oltári omšu.¹³⁶ Pozostatky, ktoré sa majú vložiť do oltára, musia byť čo najstarostlivejšie overené a také veľké, aby bolo zrejmé, že sú to časti ľudského tela. Nie je teda prípustné vkladať pod oltár iba nepatrné pozostatky jedného alebo viacerých svätých.¹³⁷

1. 2. 2. Ambona

Kardinál Tomáš Špidlík v jednej zo svojich úvah rozoberá podstatu a účinnosť Božieho Slova. Boh povedal, a stalo sa (porov. Gn 1, 3). Účinkom jeho Slova je stvoriteľská sila, ktorou povstalo nebo i zem a jeho podstatou je doznievanie v stvorení, ktoré sa samo má stať slovom a prehovoriť k tomu, ktorý prišiel ako posledný – k človeku. Preto môže Žalmista konštatovať: „*Nebo i zem rozprávajú*

¹³³ Na ostatných miestach, na ktorých sa slávi eucharistická obeta, môže byť aj prenosný oltár zhotovený z akéhokoľvek pevného materiálu vhodného na liturgické používanie; posvätený alebo požehnaný. Porov. *Kódex kánonického práva*, kán. 1235, § 2, kán. 1236, § 2 a kán. 1237. *Rímsky pontifikál*, Posviacka oltára, 6.

¹³⁴ Porov. *ibidem*, kán. 1236, § 1.

¹³⁵ Porov. *ibidem*; *Rímsky pontifikál*, *posviacka oltára* 9.

¹³⁶ Porov. *ibidem*, kán. 1237 a 1239.

¹³⁷ Porov. *Rímsky pontifikál*, *posviacka oltára* 11.

o sláve Boha“ (Ž 19, 2). Človek vznikol tak, že ho Boh oslovil, že sa k nemu obrátil. Čaká teda od neho odpoveď.¹³⁸

Boh však svoje Slovo ohlasuje nielen cez stvorenie, a človeka samotného, ale slávnostne v liturgii, kde sa Slovo nielen ohlasuje, ale aj sprítomňuje: z Božej strany v učení ako milosť, zo strany človeka ako chvála, prosba a odprosenie. To sa deje vždy skrze Krista v Duchu Svätom. Slovo Boha je spojené s každým momentom, v ktorom má človek skúsenosť s ním: *zhromaždenie, kňaz v osobe Krista, kniha*, v ktorej je Božie slovo napísané, *oltár a všetky sviatosti*.¹³⁹

Vlastným miestom hlásania Božieho slova v liturgii je ambona. Tento výraz môže pochádzať z gréckeho slova *anabaio*, ktoré znamená vystupovať nahor, alebo *ambio*, obklopuvať, prípadne zo slova *ambo*, ktoré označuje tribúnu s dvomi schodiskami. Ambony, ktoré sa zachovali zo staroveku, či stredoveku, sú naozaj vyvýšenými tribúnami s jedným alebo dvomi pultami na čítanie. Zo stredoveku sa zachovali aj ambony, ktoré majú niekoľko poschodí – na prvom sa čítalo prvé čítanie, na schodoch sa spieval žalm a verš pred evanjeliom (odtiaľ jeho názov *graduale* – spev na stupňoch) a najvyššie miesto bolo vyhradené evanjeliu. Ambony museli byť také veľké, aby sa nezmestili okrem diakona aj posluhujúci so sviecami a kadidlom. Podľa talianskeho historika liturgie Maria Righettho sa staré ambony používali ešte aj v 13. storočí, ale neskôr, vplyvom klerikalizácie liturgie a obmedzenia procesií s evanjeliárom len na slávnostné bohoslužby, sa prakticky stali nepotrebnými. Rímsky misál vydaný po reforme Tridenstým koncilom ambonu ako špecifické miesto vôbec nepozná, hovorí len o „mieste evanjelia“.¹⁴⁰

1. 2. 2. 1. Ambona – stôl Božieho slova

Pri reforme liturgie na Druhom vatikánskom koncile bola vyjadrená požiadavka, aby sa podporil bohatší stôl Božieho slova, aby sa najmä na nedele a sviatky za-

¹³⁸ Porov. ŠPIDLÍK, T., *Živé slovo*. Refugium, Velehrad 2004, s. 65.

¹³⁹ Porov. GATTI, V., *Liturgia e arte*, s. 91 – 95.

¹⁴⁰ Porov. TICHÝ, R., *Liturgie evangeliáře*. Krystal, Praha 2013, s. 11 – 12.

viedla homília a spoločná modlitba veriacich (SC, 53).¹⁴¹ Tento krok zároveň mimoriadne zdôraznil hodnotu prednášaného a zároveň počúvaného Božieho slova, čo sa samozrejme odráža aj v dôležitosti miesta, z ktorého sa Božie slovo prednáša – ambone, ktorú považujeme za „stôl Slova“, čím sa naznačuje jej vnútorný súvis s oltárom.

Následne sa, ako logický dôsledok tejto skutočnosti, v inštrukcii *Inter Oecumenici* z 26. septembra 1964 uvádza, že na prednášanie posvätných čítaní má byť ambona umiestnená tak, aby veriaci mohli pomocníka [lektora] dobre vidieť a počuť.¹⁴² A v bode 49 je nariadenie, aby sa pri omšiach slávených s ľudom čítania, epištola a evanjelium čítali alebo spievali tvárou k ľudu, a to (pri slávnostnej omši) od ambony (alebo mriežkach).

Tu sa ambona spomína ako nový prvok liturgického priestoru, pretože dovtedy boli čítania prednášané od oltára.

Pápež Benedikt XVI. vo svojej posynodálnej apoštolskej konštitúcii *Verbum Domini* píše: „Ak Cirkev chápeme ako «dom Slova», treba venovať pozornosť predovšetkým posvätnej liturgii. Práve ona je privilegovaným prostredím, v ktorom Boh ku nám hovorí v prítomnosti [súčasnosti] nášho života, hovorí dnes svojmu ľudu, ktorý ho počúva a odpovedá mu. Každý liturgický úkon je svojou povahou spätý so Svätým písmom.“¹⁴³ Práve tento pohľad na Sväté písmo určuje jeho mimoriadne dôležitý význam pre liturgiu a podčiarkuje učenie koncilovej konštitúcie *Dei verbum* z 18. novembra 1965 o Božom zjavení, ktorá vysvetľuje, že „Ježiš Kristus – Slovo, ktoré sa stalo telom –, poslaný «ako človek k ľuďom», hovorí Božie slová a dokonáva dielo spásy, ktoré mu zveril Otec.“¹⁴⁴ Týmto konštitúcia o Božom zjavení nadväzuje na konštitúciu *Sacrosanctum Concilium*, ktorá učí, že „on sám [Kristus] hovorí, keď sa v Cirkvi číta Božie slovo.“¹⁴⁵ A v ďalšom texte potvrdzuje, že „Cirkev vždy mala v úcte Božie Písmo tak, ako samo Pánovo telo – najmä v posvätnnej liturgii. Neprestáva prijímať chlieb života zo stola Božieho slova a zo stola Kristovho tela, a podávať ho veriacim.“¹⁴⁶

¹⁴¹ Porov. DRUHÝ Vatikánsky koncil, konšt. *Sacrosanctum Concilium*, 51 – 53.

¹⁴² Porov. *Ibidem*, 96.

¹⁴³ BENEDIKT XVI., posyn. exhort. *Verbum Domini*, 52.

¹⁴⁴ DRUHÝ Vatikánsky koncil, konšt. *Dei verbum*, 4.

¹⁴⁵ DRUHÝ Vatikánsky koncil, konšt. *Sacrosanctum Concilium*, 7.

¹⁴⁶ *Ibidem*, 21.

Takto sa pohľad na oltár, ako stôl Kristovho tela, ktorý je vždy centrom liturgického priestoru, rozširuje na ambonu, ako miesto, z ktorého ten istý obeťujúci sa a obetovaný Kristus hovorí k svojmu ľudu. Ambone sa znovu navracia jej význam „ikonu“ svedka a ohlasovateľa zmŕtvychvstania. Vo veľkonočnom období sa k nej stavia veľkonočná svieca ako symbol zmŕtvychvstania a na slávnosť Zjavenia Pána sa práve z nej po evanjeliu ohlasuje dátum Veľkej noci.¹⁴⁷ Tu je zrejmá jej dôležitosť, aj to, že spolu s oltárom tvorí jeden celok; teologicky, lebo Telom sa stane Slovo, aj architektonicky.

1. 2. 2. 2. *Ambona v dokumentoch Cirkvi*

Všeobecné smernice Omšového lekcionára (VSOL), v druhom typickom vydaní z roku 1981 potvrdzujú, že s obnovou liturgie po Druhom vatikánskom koncile sa viaže nielen rozšírenie bohoslužby slova, ale i zavedenie, presnejšie obnovenie, nového prvku liturgického priestoru, ktorým je ambona – miesto na hlásanie Božieho slova. O tom, ako má vyzeráť a kde má byť umiestnená, VSOL hovoria v niekoľkých bodoch. V bode 32 sa stanovuje, že „*v priestore kostola má byť miesto vyvýšené, pevné, vhodne upravené a primerane dôstojné, ktoré by zodpovedalo dôstojnosti Božieho slova a veriacim jasne pripomínalo, že v omši sa prestiera stôl Božieho slova aj Kristovho tela.*“ Z toho vyplývajú, ako uvádza ten istý bod, dve skutočnosti: že ambona má svojím tvarom i miestom pomáhať veriacim počúvať a zachovávať pozornosť počas liturgie slova a že má byť vhodne zosúladená s oltárom. Má byť ozdobená triezvo, a to trvale alebo aspoň na príležitostné slávnosti (bod 33). Taliansky liturgista Vincenzo Gatti uvádza, že ambona má byť doslova zmenšeninou oltára, nakoľko obe sú „ikonami“, ale dvoch odlišných realít: oltár obety, ambona zmŕtvychvstania.¹⁴⁸

Ambona, ako miesto hlásania Božieho slova, má byť vyhradená iba na čítania, prednes rezponzóriového žalmu, veľkonočného chválospevu a možno z nej, pre súvis s čítaniami a bohoslužbou slova, predniesť i homíliu a spoločné

¹⁴⁷ Porov. GATTI, V., *Liturgia e arte*, s. 109.

¹⁴⁸ Porov. GATTI, V., *Liturgia e arte*, s. 111.

modlitby veriacich. Nemá však na ňu vystupovať komentátor, kantor, ten, čo vedie spev a iní (bod 33).

Čo sa týka jej vlastností, aby čo najlepšie slúžila sláveniam, má byť priestanná, pretože niekedy k nej pristupujú aj viacerí prisluhujúci naraz, má byť dostatočne osvetlená, aby lektori mohli pohodlne čítať a s použitím súčasných technických zariadení má byť aj ozvučená (bod 34).

Ambona takto svojím stvárnením a umiestnením vyjadruje dôstojnosť Božieho slova, dôležitosť jeho ohlasovania v liturgii, a súvis oboch častí omše, bohoslužby Eucharistie a slova, teda architektonický a teologický súvis s oltárom, pretože sú pevne zviazané (bod 3).¹⁴⁹

V dokumente Nemeckej biskupskej konferencie *Leitlinien für den Bau und die Ausgestaltung von gottesdienstlichen Räumen* z roku 1988 sa zdôrazňuje, že vysokej vážnosti, ktorá prináleží ambone, zodpovedá dôstojnosť Božieho slova a význam bohoslužby slova, pretože vo zvestovanom Božom Slove je prítomný sám Kristus.

Inštrukcia uvádza, že ambona potrebuje jednoznačne určené miesto. Jej umelecké stvárnenie musí vyjadrovať jej liturgický význam. Prenosný pult na čítanie nie je vhodný na tento účel. Plocha pre uloženie knihy by mala byť dostatočne veľká, aby sa na ňu mohol uložiť napríklad aj evanjeliár. Praktická poznámka uvádza, že by sa malo počítať aj s tým, aby sa mali kam uložiť aj ostatné knihy.

Potvrďuje sa, že ambona slúži v prvom rade na ohlasovanie Božieho slova (čítania z Písma a responzóriový žalm), mimo toho môžu byť prednesené z ambony aj kážeň, spoločné modlitby veriacich a chválospev Exsultet na Veľkonočnú vigíliu. Ostatné služby a úkony, napríklad pozdrav a úvod, ako aj ukončenie slávenia, nesmú byť od ambony nikdy vykonané, komentáre a vedenie spevu podľa možnosti tiež nie. Konkrétne umiestnenie a podoba ambony sa majú riadiť podľa daností priestoru. V každom prípade sa však má zabezpečiť, aby prednášajúci bol predovšetkým dobre viditeľný a počuteľný. Staršie kazateľnice sa ne-

¹⁴⁹ Porov. *Ordo Lectionum Missae*, editio typica altera. Slovenský preklad in: *Lekcionár na nedele a sviatky*. SSV, Trnava 1990, s. 13 – 50.

používajú ako ambony, ale podľa miestnych ustanovení môžu zostať zachované.¹⁵⁰ Tomuto odporuje dokument Českej biskupskej konferencie *Koncepcie úprav liturgického priestoru* z roku 2002, ktorý uvádza, že pri úprave už existujúceho priestoru môže byť použitá i doterajšia kazateľnica.¹⁵¹

Podľa môjho názoru nie je vhodné používať staršiu kazateľnicu ako ambonu, nakoľko ani svojím umiestnením, ani vyhotovením a použitým materiálom v drvivej väčšine prípadov nekorešponduje s novým oltárom.

V dvoch dokumentoch Talianskej biskupskej konferencie nájdeme niekoľko dôležitých poznámok jednak pre postavenie ambony v už existujúcom staršom kostole, jednak pre novopostavené chrámy. Dokument *L'adeguamento delle chiese secondo la riforma liturgica* z roku 1996 prízvukuje, v zhode s vyššie spomenutými dokumentmi, že ambona je vlastné miesto, z ktorého sa ohlasuje Božie slovo. Jej vzhľad sa vzťahuje na vzhľad oltára, ktorého vedúce postavenie však má byť zachované. Ambona musí byť ušľachtilá, pevná a vyzdvihnutá tribúna, nie jednoduchý prenosný stojan; v blízkosti nej je vhodné postaviť svietnik na paškál, ktorý tam zostane počas príhodného liturgického obdobia.

Ambona má byť umiestnená v blízkosti zhromaždenia tak, aby tvorila určité spojenie medzi presbytériom a loďou; je dobré, aby nebola postavená v osi s oltárom alebo sedesom, pre rešpektovanie špecifickej úlohy každého symbolu.

Ak je v nejakom historicky významnom kostole monumentálna ambona alebo pulpit, odporúča sa vložiť ju do projektu prispôsobenia (priestoru) tak, aby bola normálne používaná, alebo minimálne v prípade veľkých zhromaždení, alebo slávnostných udalostiach, v ktorých sa naplno zhodnocujú (využívajú) ministériá služby Slova.¹⁵²

Iný dokument *La progettazione di nuove Chiese* z roku 1993 zdôrazňuje, nech vzhľad ambony súvisí s oltárom, ale bez toho, aby zasahoval do jeho prvenstva;

¹⁵⁰ Porov. *Ibidem*, 5. 3.

¹⁵¹ Porov. SEKRETARIÁT ČESKÉ BISKUPSKÉ KONFERENCE, *Koncepcie úprav liturgického priestoru*. Praha 2002. Dostupné na internete: <http://www.cirkev.cz/cirkev-ve-svete/dokumenty/fialova-rada/> [18.09.2013].

¹⁵² Porov. CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA, COMMISSIONE EPISCOPALE PER LA LITURGIA, *L'adeguamento delle chiese secondo la riforma liturgica*. Rím, 31. máj 1996. Dostupné na internete: http://www.chiesacattolica.it/ci_new/documenti_cei/2010-10/04-483/adeguamento_chiese.pdf [13. 09. 2013], 18.

jej umiestnenie nech je v blízkosti ľudu (aj keď nie vnútri presbytéria, ako do-
svedčuje liturgická tradícia) a nech umožňuje procesiu s evanjeliárom
a veľkonočné ohlásenie Slova. Nech je vyhovujúca čo do dôstojnosti ako i funk-
čnosti, umiestnená tak, aby služobníci – ktorí ju používajú – boli dobre viditeľní
a počuteľní zhromaždeniu. Akýkoľvek čítací pult nepostačuje; čo znamená, že sa
vyžaduje ušľachtilá a vyzdvihnutá tribúna, ak je možné fixná, ktorá bude výrečná
samotnou svojou konštrukciou, schopná nechať rozliehať sa Slovu, a to aj vtedy,
keď nebude prítomný nik, kto by ohlasoval (prihováral sa). Vedľa ambony môže
byť umiestnený veľký svietnik pre paškál.¹⁵³

Témou 12. riadneho generálneho zasadania Synody biskupov, ktoré sa
konalo vo Vatikáne od 5. do 26. októbra 2008, bolo *Božie slovo v živote a poslaní Cir-
kvi*. Z toho zasadania vzišla, na žiadosť biskupov, posynodálna exortácia pápeža
Benedikta XVI. *Verbum Domini* z 30. septembra 2010.¹⁵⁴ Do nej pápež Benedikt
XVI. zaradil 68. bod s témou *Božie slovo v kresťanskom chráme*. Tu môžeme nájsť
nielen zdôraznenie toho, aby sa v kresťanských chrámoch pri rešpektovaní litur-
gických a architektonických noriem nezanedbávala akustika, ale i to, že „*biskupi
majú s pomocou odborníkov dbať na to, aby sa pri stavbe kostolov zohľadňovalo, že majú
byť vhodným miestom na hlásanie Slova, meditáciu a slávenie Eucharistie. Posvätné prie-
story majú byť aj mimo liturgických obradov výrečné a predstavovať tak kresťanské ta-
jomstvo vo vzťahu k Božiemu slovu.*“¹⁵⁵

Ďalej – v tom istom bode – pápež Benedikt XVI. píše, že ambone, ako
miestu, z ktorého sa hlása Božie slovo, treba venovať osobitnú pozornosť. Zdô-
razňuje, že musí byť umiestnená na dobre viditeľnom mieste. Takom, na ktoré sa
spontánne obracia pozornosť všetkých zúčastnených veriacich počas liturgie slo-
va. A potom, je dobré, ak je fixne umiestnená, stvárnená sochárskymi prvkami
v estetickej harmónii s oltárom. Práve tým sa zdôrazňuje zmysel «dvojitého stola
Slova a Eucharistie». Od ambony sa prednášajú čítania, responzóriový žalmý

¹⁵³ Porov. CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA, COMMISSIONE EPISCOPALE PER LA
LITURGIA, *La progettazione di nuove Chiese*. Rím, 18. február 1993.

Dostupné na internete: http://www.chiesacattolica.it/ccl_new/documenti_cei/2010-10/05-483/progettazione_chiese.pdf [13. 09. 2013], 9.

¹⁵⁴ Porov. BENEDIKT XVI., apošt. exort. *Verbum Domini*. AAS 102 (2010), s. 681 – 787. Sloven-
ský preklad: SSV, Trnava 2011, 1.

¹⁵⁵ *Ibidem*, 68.

i veľkonočný chválospev, je možné od nej aj kázať a predniesť spoločné modlitby veriacich.¹⁵⁶

Napokon, čo je zaujímavé, Benedikt XVI. píše, že synodálni otcovia navrhli, aby sa v kostoloch vyhradilo čestné miesto, na ktorom má byť umiestnené Sväté písmo aj mimo bohoslužby. Odôvodňuje to tým, že kniha obsahujúca Božie slovo má zaujímať viditeľné a čestné miesto v kresťanskom chráme, ale vždy tak, aby nezatienila ústredné postavenie, ktoré (podľa neho) prináleží svätostánku, v ktorom sa uchováva Najsvätejšia sviatosť.¹⁵⁷

Zvláštnosťou je to, že *Kódex kánonického práva*, hoci sa vo Štvrtej knihe vyjadruje k sláveniu Eucharistie, ani jediným slovom nespomína ambonu, ani čítanie Božieho slova, akoby so slávením Eucharistie nijako nesúviselo. Rovnako, ako sa vyjadruje k vzhľadu a umiestneniu oltára a svätostánku, miestu pre vysluhovanie krstu, či pokánia, nijako nespomína ohlasovanie Božieho slova.

Vzhľadom na samotný význam Božieho slova, a teda prirodzene aj ambony v obnovennej liturgii, považujem skutočnosť, že *Kódex kánonického práva* vydaný v roku 1983, ktorý oltáru venuje až päť kánonov (1235 – 1239), sa o ambone vôbec nezmieňuje, za veľký nedostatok.

1. 2. 2. 3. *Vlastnosti ambony*

Všeobecné smernice Rímskeho misála uvádzajú, že ambona má byť *pevná* a umiestnená tak, aby tých, čo z nej prednášajú, bolo dobre vidieť aj počuť.¹⁵⁸ Aby sa to dosiahlo, mala by byť *vyvýšená*.¹⁵⁹ Pre potreby použitia evanjeliára alebo ak k nej pristúpia viacerí lektori, má byť *priestranná* a *dostatočne osvetlená*.¹⁶⁰ Z jej vyhotovenia, použitého materiálu a umiestenia má byť zrejмый jej blízky súvis s oltárom.

¹⁵⁶ Porov. *Ibidem*.

¹⁵⁷ Porov. *Ibidem*.

¹⁵⁸ Porov. *Všeobecné smernice Rímskeho misála* (1969), 272.

¹⁵⁹ Porov. *Smernice lekciónára*, 32.

¹⁶⁰ Porov. *Smernice lekciónára*, 34.

V ambone sa takto obdivuhodne spája jej dôležité miesto v liturgickom priestore a výpoveď samotnej konštrukcie: veľký význam jej dáva Božie slovo, ktoré sa z nej ohlasuje, čo sa nutne odráža v jej stavbe: je vyvýšená, je „podobná“ oltáru, a tým poukazuje na to, že má, rovnako, ako oltár (Cirkev žije z Eucharistie), „cirkevnoplodiaci“ charakter, nakoľko „viera je z počutia“, pretože je odpoveďou na ohlasované slovo, ktoré je potom žité a o ktorom sa vydáva svedectvo.¹⁶¹

1. 2. 3. Krstiteľnica

Katechizmus Katolíckej cirkvi uvádza dôležitosť krstu okrem iného aj vyjadrením toho, že krst stojí na počiatku každého zhromaždenia Božieho ľudu. A práve to je dôvod, prečo má mať kostol miesto na slávenie krstu, či už samostatne stojace baptistérium alebo krstiteľnicu.¹⁶² Umiestnenie a symbolizmus krstného miesta má mimoriadne silnú výpovednú hodnotu o dôležitosti krstu. Zdá sa mi, že v poslednej dobe sa hodnota tohto symbolu stráca. Ako spomína jezuita P. Timoteo J. M. Ofrasio, S. J., akoby bolo najdôležitejšie len vyliatie vody na hlavu pokrsteného a spomína, že práve tento postoj „mať to čo najrýchlejšie za sebou“ (getting-it-over-with-fast) nás nielen ochudobňuje o bohatosť a symbolickú hĺbku slávenia, ale prinajmenej ignoruje výrečnosť, s akou sa nám samotný obrad „prihovára“ aj cez dôležitosť miesta, na ktorom sa krst udeľuje.¹⁶³

Preto uvádzam krstiteľnicu na treťom mieste, hneď za oltárom a ambonou, pretože sviatosť krstu naznačuje vyznanie viery človekom, ktorý sa rozhodne v nej žiť potom, ako najprv prijal ohlásené Božie slovo (ambona), odpovedal naň a túži svoju vieru živiť pri Pánovom stole Eucharistie (oltár).

¹⁶¹ Porov. MILITELLO, C., *Un luogo per celebrare*, In: *Rivista liturgica*, 1/2004, s. 42 – 43.

¹⁶² *Katechizmus Katolíckej cirkvi*, 1185.

¹⁶³ Porov. OFRASIO, T. J. M., *The baptistery and the baptismal font: symbolism and pastoral relevance*. In: časopis *Landas*, č. 6/1992, s. 18 – 36. Dostupné na internete:

<http://journals.ateneo.edu/ojs/landas/article/viewFile/1086/1116> [25.08.2015].

1. 2. 3. 1. *Baptistérium v dejinách*

Vytvorenie vlastného liturgického miesta pre vysluhovanie krstu nie je v dejinách Cirkvi nové. Kým v prvom storočí, v poapoštolskej dobe, sa krst udeľoval predovšetkým vo voľnej prírode, najmä pri riekach, porov. *Sk* 8, 36, zdá sa, že na pokrstenie väčšieho počtu učeníkov mohla byť použitá aj niektorá vodná nádrž, napríklad v Jeruzaleme (porov. *Sk* 2, 41) alebo v dome Kornélia (porov. *Sk* 10, 44), či vo väzení vo Filipách (porov. *Sk* 16, 29). Z tejto doby sa teda nezachovalo žiadne konkrétne miesto, o ktorom by sme vedeli, že bolo vyhradené výlučne pre krst.

Zmena prichádza v ďalších storočiach. Už na počiatku druhého storočia sa zdá, že pokrstenie úplným ponorením krstenca bolo bežnou praxou, ako to dovedčuje napríklad spis *Didaché* (7, 1 – 4). Archeologický výskum v lokalite Dura europos na brehu Eufratu – v dome postavenom v prvom storočí, ale neskôr používanom ako miesto stretnutia kresťanov (často sa označuje za najstarší kresťanský kostol), odhalil krstnú miestnosť s rozmermi 3 x 6,5 m ozdobené freskami, v ktorej sa nachádzal krstný bazén s rozmermi 1,2 x 2,5 m. Je to jediná zachovaná pamiatka druhého a tretieho storočia, o ktorej vieme, že slúžila na krst.

V ďalších storočiach sa budovali osemuholníkové alebo štvorcové baptistériá, neskôr aj kruhové alebo vo forme troj-, či štvorlístku, ktoré boli umiestňované v samostatných stavbách. Táto skutočnosť naznačovala, že krst bol nevyhnutnou podmienkou na vstup do priestoru chrámu.

Neskôr sa postupne objavujú krstiteľnice s krstnými misami, pri ktorých sa krst udeľoval predovšetkým už len poliatím vodou, a baptistériá sa postupne, od 9. storočia, strácajú, až sa postupne prestanú budovať a od 14. storočia sa skoro prevažne stavajú krstiteľnice, ako ich poznáme dnes, predovšetkým v tvare krstného umývadla na podstavci, používané výhradne pre krst detí.

Týmto krátkym dejinným vývojom som chcel poukázať predovšetkým na dôležitosť miesta, ktoré sa používalo na vysluhovanie sviatosti krstu už od prvých storočí. Svedčia o tom aj umelecké výzdoby krstných miestností, či neskôr stvárnenie krstiteľníc. Aj osemuholníkový tvar, najčastejšie používaný pri stavbe

baptistérií poukazuje na hlboký symbol tajomstva ôsmeho dňa, spojeného so vzkriesením. Číslo osem predstavuje spásu tých, ktorí sú pokrstením pričlenení k vzkriesenému Kristovi. Okrem toho, sedem dní v týždni boli obrazom času tohto sveta, kým ôsmy deň bol obrazom večného života.¹⁶⁴

Za zmienku stojí to, že tieto hlboké symboly sú dnes v mnohých kostoloch nahradené len malým prenosným umývadlom slúžiacim ako krstiteľnica, resp. úplne chýbajú.

1. 2. 3. 2. *Teológia krstného miesta*

Krstiteľnicu, či krstný prameň, musíme vnímať v teologickom súvisi celého chrámu a význame samotnej sviatosti krstu, čo najzreteľnejšie vyjadruje súvis troch iniciačných sviatostí, a to krstu, birmovania a Eucharistie.

Celistvejší obraz tejto úzkej spojitosti medzi krstom a Eucharistiou môžeme nájsť v spojení medzi tromi hlavnými liturgickými miestami krstného obradu: ambony, krstiteľnice a oltára. Tieto tri prvky reflektujú tri momenty našej cesty k spásu.¹⁶⁵ Krstný prameň sa takto ukazuje ako naša odpoveď na pozvanie Krista v ohlasovaní dobrej zvesti evanjelia (ambona). A v krste prijímame aj jeho pozvanie k vykúpeniu, ktoré bolo vykonané ním samým na kríži – oltári – a je účinné pre všetkých. Toto tajomstvo je denne obnovované – denne Kristus dáva svoju ponuku, denne odpovedáme a vždy znovu sa včleňujeme do Krista a prijímame celé bohatstvo jeho spásnej obety cez našu účasť na obetnej hostine Otca.

Ako lono Cirkvi, cez ktoré sa ľudia znovuzrodia vodou a Duchom, baptistérium musí byť miestom hodným tajomstva, ktoré sa tu vysluhuje, a ako také má byť miestom určeným výlučne pre krst.

Krstný prameň, obraz lona Cirkvi, je bezprostredne spojený s myšlienkou materstva Cirkvi. Ako hovorí francúzsky teológ kardinál Jean Louis Daniélou: „*Cirkev je matkou Božích synov; a je to práve krst, v ktorom ich rodí. Takže symbolický*

¹⁶⁴ Porov. OFRASIO, T. J. M., *The baptistery and the baptismal font: symbolism and pastoral relevance*. In: časopis *Landas*, č. 6/1992, s. 18 – 36.

¹⁶⁵ Porov. VALENZIANO, C., *Architetti di chiese*, s. 95.

význam obradu máme poruke. Krstný prameň je materské lono, v ktorom sú Boží synovia plodení a privádzaní na svet.“¹⁶⁶

Obrad požehnanie nového krstného prameňa tieto slová dopĺňa výrokmi Svätého písma: „...tu sa slávi krst..., ktorým sa ľudia vierou zjednocujú s Kristom a dostávajú Ducha adoptovaných synov (porov. Rim 8, 15), meno a hodnosť Božích detí (porov. 1 Jn 3, 1; Jn 1, 12; Rim 9, 8); vrastajú do podoby Kristovej smrti a zmŕtvychvstania (porov. Rim 6, 5); včleňujú sa do jeho tela (porov. Ef 5, 30; 1 Kor 12, 27; Rim 15, 5); preniknutí pomazaním Ducha stávajú sa svätým Božím chrámom (porov. 1 Kor 3, 16 – 17; 6, 19; 2 Kor 6, 16; Ef 2, 21 – 22) a údmi Cirkvi, vyvoleným rodom, kráľovským kňazstvom, svätým národom, ľuďom určeným na vlastníctvo (porov. 1 Pt 2, 9).“¹⁶⁷

Napokon, v modlitbe požehnanie nového krstného prameňa môžeme nájsť niekoľko obrazov, ktoré vyjadrujú krstný prameň: je to prameň spásy Kristovej Cirkvi; je to brána duchovného života; otvorený kúpeľ, ktorý ľuďom poškvrneným hriechom prinavracia čistotu a nevinnosť; je to obraz prameňa prúdiaceho z Kristovho boku; miesto, odkiaľ pochodeň viery šíri sväté svetlo; v tomto prameni sa veriaci spájajú s Kristovou smrťou, aby s ním vstali a kráčali v novosti života; je to lono Cirkvi v ktorom sa rodia tí, čo majú skutkami potvrdiť, čo vo viere sľúbili a životom dokázať, čím sa stali Božou milosťou...¹⁶⁸

1. 2. 3. 3. Miesto krstu v kontexte chrámu

Všetko toto hovorí o veľkom význame, aký patrí krstnému prameňu v chráme. Preto by mal byť umiestnený a situovaný tak, aby jeho spojenie s Božím slovom a Eucharistiou, vrcholom sviatostí kresťanskej iniciácie, bolo nespochybniteľne jasné. Umiestnenie krstiteľnice vzhľadom k oltáru musí poukazovať na iniciačný charakter milosti krstu, ktorý nachádza svoj zdroj a naplnenie v Eucharistii.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Porov. OFRASIO, T. J. M., *The baptistery and the baptismal font: symbolism and pastoral relevance*. In: časopis *Landas*, č. 6/1992, s. 18 – 36.

¹⁶⁷ Požehnanie krstiteľnice, čiže nového krstného prameňa. In: *Benedikcionál*, č. 832.

¹⁶⁸ Porov. *Modlitba požehnanie krstného prameňa*. In: *ibidem*, 853.

¹⁶⁹ Porov. *Požehnanie krstiteľnice, čiže nového krstného prameňa*. In: *Benedikcionál*, č. 835.

Preto zásadnou charakteristikou krstného prameňa je to, že môže byť umiestnený buď v baptistériu, ktoré je oddelené od priestoru kostola, a v tom prípade to má byť miesto, ktoré je vyhradené len na krst a slávi sa v ňom celý obrad krstu, alebo je umiestnený priamo v kostole.¹⁷⁰ Pre naznačenie toho, že tí, ktorí sa okolo oltára zhromažďujú, boli práve krstom prijatí za Božie deti a členov Cirkvi, by jej miesto mohlo byť aj pri vchode do chrámu. Ale, ako zdôrazňuje dokument nemeckej biskupskej konferencie *Leitlinien für den Bau die Ausgestaltung von gottesdienstlichen Räumen* z roku 1988, pri určení miesta pre krstiteľnicu treba pamätať na to, aby bola buď v zornom poli zhromaždených alebo umiestnená tak, aby sa spoločenstvo mohlo zhromaždiť na mieste krstu. A nemá sa zabudnúť na to, že liturgia krstu má viacero častí, ktoré sa konajú na rôznych miestach. Napríklad pri krste detí sa úvod koná pri vchode do kostola, ohlasovanie Božieho slova pri ambone, vysluhovanie krstu pri krstiteľnici a záver slávenia pri oltári, preto má mať krstiteľnica také miesto, aby bol prechod od jedného miesta k inému možný bez prekážok¹⁷¹ a jej umiestnenie pri vchode kostola by z tohto dôvodu nebolo celkom správne.

V našich podmienkach je krstiteľnica poväčšine umiestnená vnútri chrámového priestoru, obyčajne na boku chrámovej lode blízko presbytéria, ojedinele pri vchode do kostola. Zväčša je to len krstné umývadlo položené na nohe vo výške rúk dospelého človeka a na uchovávanie krstnej vody sa používa zriedkavo, nanajvýš vo Veľkonočnom období. Najrozšírenejšou praxou je používať pri krste novú vodu, ktorá sa pri každom obrade požehnáva, a na mnohých miestach sa pri krste pod hlavu dieťaťa prikladá kovová miska, takže krstiteľnica prakticky stráca svoju funkčnosť.

Napokon považujem za potrebné zdôrazniť, že miestom vhodným na umiestnenie krstiteľnice určite nie je „kút“ presbytéria, ani kostola, nakoľko krst-

¹⁷⁰ Porov. *Ibidem*.

¹⁷¹ Porov. LITURGIEKOMMISSION DER DEUTSCHEN BISCHOFSKONFERENZ, *Leitlinien für den Bau und die Ausgestaltung von gottesdienstlichen Räumen*. Bonn, 25. október 1988, 5. 5. Dostupné na internete: <http://www.liturgie.de/liturgie/pub/op/download/ko9.pdf> [10. 10. 2013].

ný prameň je symbolom svetla, ktoré človeku dáva krstná milosť na jeho pozemskú púť, aby bezpečne doputoval do večného cieľa.¹⁷²

Miesto baptistéria nemôže byť ani redukované na „objekt“ krstiteľnice, či krstného prameňa, ale musí byť skutočným priestorom, „miestom“. Túto myšlienku rešpektovali aj starobylé baptistériá, ktoré skutočne vyjadrovali to, že boli súčasne hrobom i lonom pre krstenca – teda obrazom prechodu z „tmy života“ do „života svetla“.¹⁷³

1. 2. 3. 4. Vlastnosti krstného prameňa podľa dokumentov Cirkvi

Krstný prameň, pre výraznejšie naplnenie znaku, je buď miestom, v ktorom vyvierá živá voda, alebo je to tzv. krstná nádrž, v ktorej sa krstná voda len uchováva.¹⁷⁴

Napokon, krstný prameň má byť pevný, z primeraného materiálu, umelecky stvárnený, žiariaci čistotou. Ak je to potrebné, má umožniť aj ponorenie katechumenov, prípadne zohriatie krstnej vody.¹⁷⁵

1. 2. 4. Bohostánok¹⁷⁶

Je známe, že hoci starokresťanská doba nepoznala denné slávenie Eucharistie, bolo rozšíreným zvykom odnášať si Eucharistiu z nedeľného slávenia domov, kde ju kresťania jednak uschovávali, jednak prijímali. Môžeme to dedukovať napríklad zo spisov Tertuliána¹⁷⁷ († po roku 220) a Origena¹⁷⁸ (185 – 254).¹⁷⁹ Táto prax bola rozšírená až do ôsmeho storočia a vieme, že kresťania si domov odná-

¹⁷² Porov. VALENZIANO, C., *Architetti di chiese*, s. 121.

¹⁷³ Porov. GATTI, V., *Liturgia e arte*, s. 186 – 187.

¹⁷⁴ Porov. *Požehnanie krstiteľnice, čiže nového krstného prameňa*. In: *Benedikcionál*, č. 833. *Uvedenie do kresťanského života, Všeobecný úvod*, 25. In: *Rímsky rituál, Obrad uvedenia dospelých do kresťanského života*. Spolok svätého Vojtecha, Trnava 1993.

¹⁷⁵ Porov. *Požehnanie krstiteľnice, čiže nového krstného prameňa*. In: *Benedikcionál*, č. 837.

¹⁷⁶ Ako synonymá v celej práci používam pojmy *bohostánok, svätostánok*.

¹⁷⁷ Porov. TERTULIÁN, *Ad Uxorem* 2, 1, (PL 1, 1296).

¹⁷⁸ Porov. ORIGENES, *In Exodum* 13, 3, (PG 12, 391).

¹⁷⁹ Porov. AMBROS, P., *Slavení Eucharistie a nedostatok kněží*. In: KOL. AUTOROV: *Eucharistie – mysterium fidei*. Trinitas, Svitavy 2002, s. 117.

šali Eucharistiu tak pod podobami chleba, ako aj vína.¹⁸⁰ Potvrďuje to aj Hypolit († 235), ktorý napomína kresťanov týmito slovami: *Každý sa má postarať, aby Eucharistiu nepožíval neveriaci, ani myš, alebo iné zviera, alebo aby z nej niečo nespadlo na zem, aby sa to neznehodnotilo. Veď je to Kristovo Telo, ktoré majú jesť veriaci a nie niečo, čo možno znevažovať.*¹⁸¹ Súvisí to s praxou kresťanov odnášať si po bohoslužobných obradoch niekoľko partikúl zabalených do bieleho plátna domov, kde potom mala byť Eucharistia uložená na bezpečnom mieste. V Carihrade sa tento zvyk zachoval aj za čias Jána Zlatoústeho († 407),¹⁸² na iných miestach sa bežná prax prijímania mimo omše zachovala až do 7. storočia.¹⁸³

1. 2. 4. 1. Bohostánok ako súčasť chrámu

Vidíme teda, že prvé bohostánky sa vlastne objavujú v domoch kresťanov a dôvod ich existencie je jednoduchý: prijímať Eucharistiu vo všedné dni. Táto prax samozrejme nevylučuje to, že Eucharistia sa mohla uchovávať aj v kostoloch, ale zdá sa, že to nebolo všeobecným zvykom.¹⁸⁴ Tento zvyk sa postupne presadzuje od 8., či 9. storočia tak, že sa na oltár vedľa relikviára dávala schránka s Eucharistiou. Táto nádoba bola zhotovená najčastejšie zo slonovej kosti alebo z dreva.¹⁸⁵

Prelomovým obdobím bolo 9. storočie, kedy sa rozvíjajú rôzne formy svätostánkov: buď v podobe jednoduchých schránok, tzv. káps, alebo vo forme eucharistických vežičiek, či tzv. holubicíach (*columbæ*), ktoré viseli nad oltárom. Zvyk uchovávať Eucharistiu vo visiach tabernákulách sa udomácnil predovšetkým na severe Francúzska. Ďalej to boli bohostánky umiestnené v stene kostola, či v mohutných, predovšetkým gotických, vežiach. Od 16. storočia prichádza

¹⁸⁰ Porov. POKORNÝ, L., *Obnovená liturgia*. Česká katolícka charita, Praha 1976, s. 97.

¹⁸¹ *Omnis autem festinet ut non infidelis gustet de Eucharistia aut sorix aut animal aliud, aut nequid cadeat et perat de eo. Corpus enim est Christi edendum credentibus et non contemnendum.* Porov. HYPOLIT, *Traditio apostolica*. Herder, Freiburg 1992, 37.

¹⁸² Porov. BRTKO, R., *Mimoriadny vysluhovateľ svätého prijímania*. In: *Bulletin*. Slovenská spoločnosť kánonického práva, Spišská Kapitula – Spišské Podhradie 1999, roč. 5, č. 1, s. 45 – 46.

¹⁸³ Porov. AMBROS, P., *Slavení Eucharistie a nedostatek kněží*. In: KOL. AUTOROV: *Eucharistie – mysterium fidei*, s. 117.

¹⁸⁴ Porov. POKORNÝ, L., *Obnovená liturgia*. Česká katolícka charita, Praha 1976, s. 97.

¹⁸⁵ Porov. NADOLSKI, B., *Liturgika IV – Eucharystia*. Pallottynum, Poznań 1992, s. 280.

zvyk umiestňovať svätostánok v strede oltára, na ktorom sa omša slúžila, čo sa od 19. storočia stalo pravidlom¹⁸⁶ a zmienka o tom sa objavuje ešte aj v prvotných dokumentoch po Druhom vatikánskom koncile.¹⁸⁷ Zdá sa, že práve toto postupne prispelo k vnímaniu kostola ako miesta, na ktorom „prebýva Boh“ a svätostánok sa začína považovať za najdôležitejšie miesto chrámu, jeho centrum, čo úplne odporuje mysleniu prvotných kresťanov.

Súbežne s vývojom svätostánkov ako súčasti kostola a neskôr jeho vnímaniu ako „centra“, sa vyvíja aj pohľad na Eucharistiu. Kým do 11. storočia bola vnímaná výlučne ako pokrm, v súlade s Ježišovými slovami „vezmite a jedzte“, „vezmite a pite“, neskôr sa rozvíja kult *latrie*, a pohľad na Eucharistiu ako *sacramentum permanens*. Jej poklona, adorácia, a eucharistické procesie sa oddeľujú od slávenia omše a dostávajú väčšiu dôležitosť ako samotné prijímanie.¹⁸⁸ Tento stav pretrvával po pápeža Pia X., ktorý zdôrazňoval potrebu častého i včasného svätého prijímania, resp. do Druhého vatikánskeho koncilu, ktorý znova vyzdvihol spoločenstvo sláviacej Cirkvi zhromaždenej okolo oltára.

1. 2. 4. 2. Bohostánok v dokumentoch Cirkvi

Kým konštitúcia *Sacrosanctum Concilium* v bode 128 určí len to, aby sa upravili predpisy súvisiace, okrem iného, aj s umiestnením svätostánku, prvou konkrétnou normou je inštrukcia *Inter Oecumenici*, ktorá v bode 95 nariaďuje, aby najsvätejšia Eucharistia bola uchovávaná v pevnom a neporušenom svätostánku, ktorý má byť uprostred hlavného alebo bočného oltára. Podľa tejto inštrukcie v mimoriadnych prípadoch môže byť so schválením miestneho ordinára svätostánok umiestnený aj v inej, veľmi vznešenej a vhodne vyzdobenej časti kostola. Nakon sa v tejto inštrukcii nachádza dodatok: „Je dovolené sláviť omšu tvárou k ľudu, aj keď je na oltári malý, ale vhodný svätostánok,“¹⁸⁹ čo určite súvisí s ešte vtedy existujúcou dovedajšou praxou.

¹⁸⁶ Porov. POKORNÝ, L., *Obnovená liturgia*. Česká katolícka charita, Praha 1976, s. 97 – 98.

¹⁸⁷ Porov. POSVÄTNÁ KONGREGÁCIA OBRADOV, inštr. *Inter oecumenici*, 95. Neskôr preberá aj POSVÄTNÁ KONGREGÁCIA OBRADOV, inštr. *Eucharisticum mysterium*, 54.

¹⁸⁸ Porov. NADOLSKI, B., *Liturgika IV – Eucharystia*. Pallottynum, Poznań 1992, s. 295.

¹⁸⁹ POSVÄTNÁ KONGREGÁCIA OBRADOV, inštr. *Inter oecumenici*, 95.

Na tento bod nadväzuje ďalšia inštrukcia *Eucharisticum mysterium*, ktorá pripomína, že „vzhľadom na znakovosť viac vyhovuje povahe posvätnej slávnosti, ak na oltári, kde sa slávi svätá omša, podľa možností nie je hneď od začiatku svätej omše prítomný pod uschovávanými posvätnými spôsobmi vo svätostánku eucharistický Kristus.“¹⁹⁰ Má to svoje logické dôvody, pretože je prinajmenej zvláštne sláviť Eucharistiu, o ktorej obrazne hovoríme, že sa pri premenení „zrodí“ na oltári, na ktorom už je prítomná od začiatku slávenia.

O zhotovení bohostánku zas predpisuje inštrukcia *Inæstimabile donum* z 3. apríla 1980, aby sa umiestnil „na oltári alebo aj mimo neho, na veľmi viditeľnom mieste kostola, skutočne vznešenom a vhodne ozdobenom, alebo v kaplnke vhodnej na súkromnú modlitbu veriacich a adoráciu.“¹⁹¹ Ďalej: „Svätostánok musí byť pevný, nedobytný a nepriehľadný. Pri svätostánku, v ktorom je uschovaná Eucharistia... musí ustavične horieť svetlo na znaku úcty k Pánovi.“¹⁹²

Kardinál Lercaro v už spomínanom liste predsedom biskupských konferencií kladie dôraz na skutočnosť, že s problematikou oltára úzko súvisí aj otázka svätostánku. Umelci v spolupráci s kňazmi majú navrhnúť miesto úschovy Eucharistie tak, aby vzbudzovalo úctu a rešpekt ku Sviatosti, aby podporovalo kult Eucharistie, ktorý právom patrí ku kresťanskej zbožnosti. Vo väčších kostoloch odporúča vytvorenie osobitnej kaplnky určenej pre úctu Eucharistie. A ak sa uzná za vhodné, aby bol svätostánok umiestnený mimo oltára (teda podľa tohto jeho listu môže ostať aj na oltári), nech je toto miesto dôstojné, prominentné, nech je viditeľné a nezastrešené celebrujúcim kňazom. Ako príklady nevyhovujúcich riešení uvádza bohostánky umiestnené pevne v oltári alebo pred oltárom na mieste nižšom ako oltárna menza, alebo ponechané na starom oltári, pred ktorým

¹⁹⁰ POSVÄTNÁ KONGREGÁCIA OBRADOV, inštr. *Eucharisticum mysterium*, 55. Inštrukcia Posvätné kongregácie obradov z 25. mája 1967 o úcte eucharistického tajomstva, AAS 59 (1967), str. 539 – 573. Slovenský preklad: In: *Liturgia, časopis pre liturgickú reformu*, č. 2/1993. Spolok svätého Vojtecha, Trnava 1993.

¹⁹¹ POSVÄTNÁ KONGREGÁCIA PRE SVIATOSTI A BOHOSLUŽBU, inštr. *Inæstimabile donum*, 24. Inštrukcia Kongregácie pre sviatosti a bohoslužbu z 3. apríla 1980 o niektorých normách týkajúcich sa kultu eucharistického tajomstva, AAS 72 (1980), s. 331 – 343. Slovenský preklad: In: *Liturgia, časopis pre liturgickú reformu*, č. 2/1994. Spolok svätého Vojtecha, Trnava 1994.

¹⁹² POSVÄTNÁ KONGREGÁCIA PRE SVIATOSTI A BOHOSLUŽBU, inštr. *Inæstimabile donum*, 25.

je hneď pod bohostánkom umiestnené sedadlo celebranta. Svätostánok nech je pravým znamením ukazujúcim význam Pánovej prítomnosti uprostred jeho ľudu.¹⁹³

Ďalšími dôležitými dokumentmi sú dve apoštolské exhortácie pápeža Benedikta XVI. Prvá, z 22. februára 2007, *Sacramentum caritatis*¹⁹⁴ o adorácii a eucharistickej zbožnosti. V časti, ktorej venuje jeden bod (69) miestu svätostánku v chráme, píše, že biskupská synoda si v kontexte dôležitosti uchovávanía Eucharistie v chráme položila aj otázku o vhodnom umiestnení svätostánku v liturgickom priestore našich chrámov. A zdôrazňuje, že správne umiestnenie svätostánku pomáha uznať Kristovu reálnu prítomnosť v Eucharistii. Ďalej píše: „Preto treba, aby bolo miesto, kde sa uchovávajú eucharistické spôsoby, ľahko rozpoznateľné každým, kto vstúpi do chrámu, a to aj vďaka večnému svetlu.“¹⁹⁵

Spomína aj, že vzhľadom na túto skutočnosť treba brať do úvahy konkrétnu architektonickú dispozíciu chrámu, a teda: v kostoloch, v ktorých neexistuje samostatná kaplnka Najsvätejšej sviatosti a v ktorom je svätostánok umiestnený na hlavnom oltári, je vhodné aj naďalej ho používať jednak na uchovávanie Eucharistie, a jednak na adoráciu. Treba sa však vyhnúť tomu, aby bol pred ním umiestnený sedes celebranta. Naopak, v nových chrámoch treba postaviť aj kaplnku Najsvätejšej sviatosti, ktorá má byť umiestnená v blízkosti presbytéria. A kde to možné nie je, má sa svätostánok umiestniť v presbytériu, na vyvýšenom mieste v strede zóny apsidy, alebo na inom, dobre viditeľnom, mieste.¹⁹⁶

Ako som už spomenul, pápež Benedikt XVI. v posynodálnej exortácii *Verbum Domini* z 30. septembra 2010¹⁹⁷ uvádza, že synodálni otcovia navrhli, aby sa v kostoloch vyhradilo čestné miesto, na ktorom má byť umiestnené Sväté písmo aj mimo bohoslužby. Odôvodňuje sa to tým, že kniha obsahujúca Božie slovo má

¹⁹³ Porov. LERCARO, G., *Epistola ad praesides caetuum episcoporum*, 7.

¹⁹⁴ Posynodálna apoštolská exhortácia pápeža Benedikta XVI. o Eucharistii – prameni a vrchole života a poslania Cirkvi z 22. februára 2007. AAS 99 (2007), s. 105 – 180. Slovenský preklad: Spolok svätého Vojtecha, Trnava 2007.

¹⁹⁵ BENEDIKT XVI., apošt. exort. *Sacramentum caritatis*, 69.

¹⁹⁶ Porov. BENEDIKT XVI., apošt. exort. *Sacramentum caritatis*, 69.

¹⁹⁷ Posynodálna apoštolská exhortácia pápeža Benedikta XVI. o Božom slove v živote a poslaní Cirkvi z 30. septembra 2010. AAS 102 (2010), s. 681 – 787. Slovenský preklad: Spolok svätého Vojtecha, Trnava 2011.

zaujímať viditeľné a čestné miesto v kresťanskom chráme, ale vždy tak, aby nezatienila ústredné postavenie, ktoré prináleží svätostánku, v ktorom sa uchováva Najsvätejšia sviatosť.¹⁹⁸ Tým znova nepriamo Benedikt XVI. píše, že svätostánok má mať ústredné miesto v chráme. Odvoláva sa pritom na apoštolskú exortáciu *Sacramentum caritatis*, 69, kde sa píše, že svätostánok, ak nie je v chráme samostatná kaplnka na úschovu Eucharistie, má sa umiestniť na dostatočne vyvýšenom mieste v strede apsidálnej zóny. Je tu posun oproti ostatným dokumentom, ktoré zdôrazňujú to, aby bol svätostánok umiestnený na čestnom a ozdobenom mieste (VSRM 1969, 276 – 277, vid' nižšie), a vôbec nemusí byť v presbytériu, či a oltári (VSRM 2002, 315 – 316).

Domnievam sa, že „vyvýšené miesto v strede apsidálnej zóny“ neznamená centrum liturgického priestoru, okolo ktorého sa môže zhromaždiť ľud, ale stred čelnej steny apsidy, kde obyčajne býval umiestnený oltár pre celebráciu „versus apsidem“, na ktorom bol umiestnený svätostánok. Tieto slová Benedikta XVI. vnímam v súlade s jeho štúdiami o celebrácii smerom k východu a k vnímaniu toho, že „chrám, hoci sám pozýva k modlitbe, je bez prítomnosti Eucharistie sťa mŕtvy. Naproti tomu chrám, v ktorom pri svätostánku horí večné svetlo, vždy žije a je niečím oveľa viac než obyčajnou kamennou stavbou...“¹⁹⁹ Čím vyjadruje názor, akoby chrám mala robiť chrámom práve prítomnosť svätostánku, a nie zhromaždenie Cirkvi sláviacej Eucharistiu. S týmto sa celkom nestotožňujem, nakoľko, ako som už písal vyššie, chrám ako budova ostane chrámom aj keby v ňom Eucharistia uschovaná nebola, pretože chrámom ho robí zhromaždenie veriacich, ktorí Eucharistiu slávia.

1. 2. 5. Sedes

Často počuť z úst tých, ktorí navštívili nové chrámy, v ktorých je svätostánok umiestnený v bočnej kaplnke alebo na kraji presbytéria, a predsednícke sedadlo je umiestnené v stredovej osi apsidy za oltárom, takúto námietku: „Druhý vatikán-

¹⁹⁸ Porov. BENEDIKT XVI., apošt. exort. *Verbum Domini*, 68.

¹⁹⁹ RATZINGER, J., *Duch liturgie*, s. 72.

sky koncil posadil na miesto Krista kňaza; namiesto Boha dal do centra liturgie človeka.“ Pritom konštitúcia Druhého vatikánskeho koncilu o liturgii *Sacrosanctum Concilium* o Kristovej prítomnosti v liturgii píše: „Na uskutočňovanie takého veľkého diela [v kontexte s predchádzajúcim bodom: dielo spásy pokračujúce v Cirkvi] je Kristus stále prítomný vo svojej Cirkvi, najmä v liturgických úkonoch. Prítomný je v obete svätej omše jednak v osobe služobníka, lebo ,teraz službou kňazov prináša obeť ten istý, ktorý vtedy obetoval seba samého na kríži‘²⁰⁰...“²⁰¹ Ďalej píše, že Kristus je predovšetkým prítomný pod eucharistickými podobami, vo sviatostiach, vo svojom slove a v spoločenstve Cirkvi.²⁰²

Tieto slová nehovoria o tom, že by bol niekto nahradený niekým, ani o tom, že by mala byť osoba predsedajúceho centrom zhromaždenia, ale práve naopak, vyzdvihujú hlbokú teológiu toho, že celebrujúci kňaz koná *in persona Christi*, inak by nemohol vysloviť „*toto je moje telo*“, ale musel by hovoriť „*toto je Kristovo telo*“. Práve tento fakt poukazuje na dôležitosť osoby celebranta, ako je to vyjadrené aj v úvodnom príhovore pri požehnaní novej katedry alebo kňazského sedesu: „*Spoločne chváľme... Boha a nášho Pána, ktorý je vo svojich služobníkoch, oddaných posvätným úlohám, milostivo prítomný, aby prostredníctvom nich učil, riadil a posväcoval veriacich.*“²⁰³ V dôsledku tohto vnímame aj dôležitosť miesta, z ktorého predsedajúci bohoslužbu vedie.

1. 2. 5. 1. Miesto predsedajúceho

Grécko slovo *kathedra* v antickej dobe označovalo buď stolec vysokého štátneho úradníka, sudcu alebo učiteľa alebo stoličku, ktorá sa pri antickej pohrebnej hostine nechávala voľná pre mŕtveho. Tento výraz prebrala kresťanská liturgia a začala ním označovať sedadlo biskupa, ktorý z neho viedol bohoslužbu a predniesol homíliu. Práve podľa biskupskej katedry od 6. storočia dostávajú názov bis-

²⁰⁰ Odvolávka na TRIDENTSKÝ KONCIL, XXII. Sesia, 17. septembra 1562, *Doctr. de ss. missæ sacrif.*, c. 2.

²⁰¹ DRUHÝ VATIKÁNSKY KONCIL, konšt. *Sacrosanctum Concilium*, 7.

²⁰² Porov. *Ibidem*.

²⁰³ *Obrad požehnanja katedry a sedadla predsedajúceho*. In: *Benedikcionál*, 885.

kupské kostoly, ktoré sa volajú katedrály²⁰⁴. Spočiatku stávali takéto katedry v závere apsidy a mali podobu prenosného sedadla, od 4. storočia sa zvyrazňujú baldachýnom a pódium, na ktorom boli postavené, čím získali podobu trónu. Od prelomu tisícročí sa stavajú aj bokom k oltáru.²⁰⁵

Nakoľko sa od 4. storočia začínajú vytvárať farnosti, na čele ktorých stál kňaz, presbyter, a nie biskup, dochádza k zriaďovaniu sedadiel pre predsedajúceho kňaza, no neskôr strácajú svoju funkciu, nakoľko sa od raného stredoveku pri omši kňaz zdržiaval výhrade pri oltári.²⁰⁶

K obnoveniu sedesu ako miesta predsedajúceho prichádza s liturgickou reformou Druhého vatikánskeho koncilu, nakoľko obnovila dialóg medzi predsedajúcim a zhromaždenými a dovolila, aby čítania prednášal lektor.

1. 2. 5. 2. Katedra biskupa

Sedadlo biskupa, katedra, má, podľa biskupského ceremoniála, dva dôležité významy. V prvom rade je znakom náuky a moci pastiera miestnej Cirkvi, a potom je znakom jednoty veriacich v tej viere, ktorú ohlasuje biskup ako pastier stáda.²⁰⁷

V dokumentoch vydaných po Druhom vatikánskom koncile sa o katedre biskupa po prvýkrát hovorí v inštrukcii *Pontificales ritus*²⁰⁸ z 21. júna 1968. Tam sa stanovuje, aby sa biskupskému stolcu nehovorilo viac „trón“, ale „katedra“ a aby sa už viac nad ním nestaval baldachýn.²⁰⁹

Následne, v roku 1984 vydaný, *Cæremoniale episcoporum* stanovuje, že katedra, biskupské sedadlo, má byť jediné, pevné a tak umiestnené, aby bolo vidieť, že biskup je skutočne na čele celého spoločenstva veriacich. Počet schodíkov ku katedre má byť podľa stavby kostola, aby veriaci mohli dobre vidieť biskupa. Zopakuje, aby sa baldachýn nad katedru nedával, no zdôrazní, že treba venovať

²⁰⁴ Tak znie aj súčasná „definícia“ katedrály: „Katedrálly chrám je ten, v ktorom sa nachádza katedra“ (*Cæremoniale episcoporum*, 42).

²⁰⁵ Porov. ADAM, A., *Liturgika*, s. 409 a 414.

²⁰⁶ Porov. *Ibidem*, s. 414 – 415.

²⁰⁷ Porov. *Cæremoniale episcoporum*, 47.

²⁰⁸ Inštrukcia Posvätnéj kongregácie pre obrady o zjednodušení pontifikálnych obradov a insígnií z 21. júna 1968. AAS 60 (1968), s. 406 – 412.

²⁰⁹ Porov. POSVÄTNÁ KONGREGÁCIA PRE OBRADY, inštr. *Pontificales ritus*, 10 – 11.

potrebnú starostlivosť cenným dielam zdedeným počas stáročí. Napokon, okrem výnimiek uvedených podľa práva na katedre má sedieť diecézny biskup alebo biskup, ktorému to sám povolí. Pre ďalších biskupov alebo prelátov, ktorí sú prítomní, má byť pripravené sedadlo na vhodnom mieste, ktoré však nemá byť urobené podľa biskupského sedadla. Sedadlo pre celebrujúceho kňaza má byť pripravené na inom mieste.²¹⁰

1. 2. 5. 3. Sedadlo kňaza

Kňazský sedes má podobnú praktickú funkciu ako sedadlo biskupa, ale nie je vnímaný ako symbol pastierskej moci, či znak učiteľa. Je to miesto, z ktorého kňaz vedie bohoslužbu slova pri omšovej liturgii, ako aj záverečné obrady omše, no môže od sedesu predniesť aj homíliu či spoločné modlitby veriacich.

Všeobecné smernice Rímskeho misála uvádzajú niekoľko dôležitých skutočností:

1. sedes má naznačovať úlohu kňaza, teda predsedáť zhromaždeniu a viesť modlitbu²¹¹, z čoho vyplýva, že by mal byť na mieste, na ktorom zhromaždení predsedajúceho dobre vidia, a zároveň odkiaľ ho dobre počujú. V niektorých liturgických priestoroch stojí za zváženie, či ho nad plochu presbytéria zdvihnúť vhodným podstavcom alebo nie;

2. má byť umiestnený v čele presbytéria a oproti ľudu, nie však vtedy, ak je v danom priestore uprostred presbytéria svätostánok;

3. svojím vzhľadom nemá pripomínať trón;

4. pred začatím jeho používania má byť sedadlo požehnané obradom uvedeným v Rímskom rituáli.²¹²

Príslušná modlitba požehnania poukazuje na skutočnosť, že Boh živí svojich veriacich prostredníctvom tých, ktorých si vyvolil za spolupracovníkov

²¹⁰ Porov. *Cæremoniale episcoporum*, 47.

²¹¹ Porov. aj úvodné poznámky *Obradu požehnania katedry a sedadla predsedajúceho*. In: *Benedikcionál*, č. 881.

²¹² Porov. *Všeobecné smernice Rímskeho misála*, č. 310.

pravdy²¹³, a to musí naznačovať aj stvárnenie aj umiestnenie sedesu: je to miesto pastiera, ktorý sa prihovára zhromaždeným, no zároveň spolu s nimi kráča na večné pasienky, ktoré im budú odmenou.²¹⁴

1. 2. 6. Spovednica

Sviatosť zmierenia prešla snád' najzložitejším historickým vývojom. Kým prvotná Cirkev poznala v závažných prípadoch prax vylúčenia, teda exkomunikácie hriešnika zo spoločenstva na určitý čas, aby ho tým pohla k pokániu, na odpustenie všedných hriechov sa považovalo za dostatočné modliť sa, postiť, dávať almužnu a konať dobré skutky, čo bolo mnohokrát v podstate verejným pokáním. Vo východných spoločenstvách sa postupne rozmáhala tzv. laická spoveď, kde sa mních vyznával svojmu spolubratovi, a od 6. storočia sa vplyvom íroškótskych misií oba spôsoby spájajú a vzniká tzv. ušná spoveď.²¹⁵

Práve táto skutočnosť priniesla so sebou potrebu vytvoriť miesto, na ktorom bude možné individuálne vyznanie hriechov spovedníkovi.

1. 2. 6. 1. Miesto vysluhovania sviatosti zmierenia

Historické lokalizovanie vysluhovania sviatosti zmierenia je problematické, nakoľko je málo preskúmaná história samej sviatosti a miesto jej vysluhovania sa menilo od praxe vysluhovania. V podstate je zrejmé len to, že prioritným miestom pre sviatosť zmierenia bol kostol.

V prvých kresťanských storočiach mala táto sviatosť rozmer verejného pokánia, čím sa zdôrazňoval „sociálny“ rozmer vykonaného hriechu. Teológ M. Righetti uvádza, že neskôr prax pokánia a rozhrešenia, ktorá bola privátna, vidol kňaz, a to v dome (spočiatku) alebo kostole, sediac na akejkolvek mobilnej stoličke. Penitent vyznával hriechy sediac pred ním, no na prijatie rozhrešenia si

²¹³ Porov. *Obrad požehmania katedry a sedadla predsedajúceho*. In: *Benedikcionál*, č. 886.

²¹⁴ Porov. *Ibidem*.

²¹⁵ Porov. ADAM, A., *Liturgika*, s. 231 – 232. Porov. MÜLLER, G. L., *Dogmatika pro studium a pastoraci*. Karmelitánske nakladatelství, Kostelní Vydří 2010, s. 733 – 741. Porov. NOCKE, F. J., *Dottrina dei sacramenti*. Queriniana, Brescia 2010, s. 165 – 176.

kľakol. Gestom udelenia odpustenia bolo vkladanie rúk sprevádzané modlitbou, z čoho sa dá usudzovať, že penitent i spovedník mali medzi sebou priamy kontakt. V niektorých antických formulároch Verím v Boha, ktoré penitent recitoval, sa nachádza zaujímavá vložka, ktorá sa vzťahuje na oltár, čo naznačuje, že sviatosť zmierenia mala nielen svoje miesto v kostole, ale že sa vysluhovala pred oltárom (pravdepodobne hlavným). Aj už spomínaná ušná spoveď zavádzaná írskymi mníchmi okolo 7. storočia sa vykonávala pred oltárom, pretože bola spojená s prostráciou, počas ktorej sa recitovali žalmy a pripravovalo sa na obrátenie kajúcnika.²¹⁶

Tieto skutočnosti – že miestom vysluhovania sviatosti zmierenia je chrám a v ňom miesto zamerané na oltár – potvrdzuje aj ďalší dôležitý aspekt sviatosti zmierenia. Spočiatku sa sviatostné pokánie udeľovalo za smrteľné hriechy, ktoré so sebou niesli vylúčenie zo spoločenstva (*ex-communicatio*), a teda z účasti na slávení Eucharistie. Preto rozhrešenie so sebou logicky nieslo prvok navrátenia, znovu prijatia, do spoločenstva zhromaždeného okolo Pánovho stola.²¹⁷ Spoločenstvo kajúcnika poznalo a niekedy vedelo aj dôvod, pre ktorý koná pokánie.

Od 14. storočia sa mení vnímanie i prax vysluhovania sviatosti zmierenia: objavujú sa „spovednice“ s vlastnou konštrukciou, uzavreté, spojené s mrežou medzi kajúcnikom a spovedníkom, zväčša sa jednalo o drevenú „skriňu“, ktorá mala sedadlo pre kňaza a kľakadlo pre kajúcnika a jej umiestnenie bolo pozdĺž vonkajších stien lode. Pozostatok predošlého spojenia s oltárom je spočiatku zrejmý napríklad z nariadenia Karola Boromejského umiestniť spovednice tak, aby bol kajúcnik počas spovede otočený k oltáru, čo ale neskôr zaniklo pridaním druhého kľáčadla.²¹⁸

V priebehu stáročí sa takto úplne zmenil charakter sviatosti zmierenia. Teologicky v tom, že kajúcnik už viac nevykonával pokánie a neprijímal rozhrešenie pred spoločenstvom veriacich, ale súkromne, len pred „reprezentantom Cirkvi“, kňazom, a prakticky v tom, že sa pre vysluhovanie sviatosti pokánia vytvorili

²¹⁶ Porov. GATTI, V., *Liturgia e arte*, s. 189 – 190.

²¹⁷ Porov. NOCKE, F.-J., *Dottrina dei Sacramenti*, s. 165 – 166.

²¹⁸ Porov. GATTI, V., *Liturgia e arte*, s. 192.

„mikroarchitektúry“, uzavreté zo štyroch strán drevom, viac-menej ozdobené, ktoré liturgiu pokánia zúžili na minimum.²¹⁹

Pri mieste vysluhovania sviatosti pokánia sa začalo prihliadať len na to, aby sa predišlo kontaktu spovedníka a kajúcnika (hlavne žien) z morálnych dôvodov, dokonca tak, aby sa zaručila úplná anonymita spovedajúceho sa (popri mriežkach sa v spovednici objavuje záclonka, ktorá v prípade potreby mohla kajúcnika zahaliť aj pred kňazom), spovednice sa stále častejšie umiestňovali v zadnej časti kostola, prípadne do vchodu, aby kajúcnici čakajúci na spoveď nevyrušovali ostatných v kostole a v *Rituale Romano* (1614) bolo dokonca gesto vkladania rúk nahradené vystretím pravej ruky oproti kajúcnikovi. Tento stav pretrval prakticky do Druhého vatikánskeho koncilu.²²⁰

1. 2. 6. 2. Liturgicky vyhovujúce stvárnenie spovednice

Sviatosť zmierenia je už po stáročia samozrejmom súčasťou duchovného života kresťanov, pretože sú vystavení pokušeniu a vo svojej slabosti často „zanechávajú svoju prvotnú lásku“²²¹ a upadajú do hriechu. Preto Cirkev neustále potrebuje očistu a pokračuje v pokání a vnútornej obnove.²²² A hoci v priebehu dejín vždy verne vysluhovala sviatosť pokánia a zachovala jej podstatné prvky, bolo výzvou koncilu zreformovať dovtedajší stav²²³ a navrátiť sviatosti zmierenia pôvodné teologické vnímanie, čo je vyjadrené jedinou vetou v 72. bode v konštitúcii *Sacro-sanctum Concilium*: „Obrady a formuly sviatosti pokánia nech sa zrevidujú tak, aby jasnejšie vystihovali povahu a účinok sviatosti.“ Myslím, že ide nielen o nájdenie správneho pomeru medzi osobným a sociálnym rozmerom sviatosti zmierenia, obohatenie jej slávenia, ale aj o nájdenie vhodného miesta pre jej vysluhovanie.

Praktické usmernenia pre stavbu spovednice, či spovednej miestnosti som našiel opäť v dokumente vydanom nemeckou biskupskou konferenciou v roku

²¹⁹ Porov. BEDOGNI, P., *Ridisegnare il luogo della penitenza*. In: *Rivista liturgica* 1/2001, s. 95.

²²⁰ Porov. GATTI, V., *Liturgia e arte*, s. 193.

²²¹ Porov. *Zjv* 2, 4.

²²² Porov. *Rímsky rituál, Obrad pokánia*, 3.

²²³ Porov. POSVÄTNÁ KONGREGÁCIA PRE BOHOSLUŽBU, dekrét *Zmierenie medzi Bohom a ľuďmi* z 2. decembra 1973. In: *Rímsky rituál, Obrad pokánia*.

1988.²²⁴ Táto inštrukcia uvádza, že tradičná spovedná stolička, ako to je mnohokrát bežné aj v našom prostredí, zvlášť pri tzv. spoločných spovediach pred väčšími sviatkami, pred vysluhovaním birmovania a pod., je pre vysluhovanie sviatosti zmierenia vyhovujúca len obmedzene, lebo sa na nej nemôžu rozvinúť ani ohlasovanie slova, ani gestá pri rozhrešení.

Hoci tradične sa zachováva to, že spovednice majú byť vybavené mriežkou, ako to pre svoju diecézu nariadil napríklad už spomínaný svätý milánsky arcibiskup Karol Boromejský²²⁵, a ako to potvrdzuje aj súčasný *Kódex kánonického práva* (kán. 964), v tomto dokumente nemeckej biskupskej konferencie sa uvádza, že majú byť zachované spovedné miestnosti, ktoré sú tak vybavené, že je možné rovnako anonymné vyznanie, ako aj otvorený rozhovor. Pritom si treba všimnúť, že tieto spovedné miestnosti (oproti klasickým spovedniciam) cez svoju veľkosť, zariadenie a umelecké vybavenie rozširujú atmosféru vzájomného rozhovoru i slávnosti chvíle, čo užitočne patrí k tejto sviatosti.

Nemeckí biskupi odporúčajú aj to, že ak sa v kostole nachádza oddelený priestor pre modlitbu alebo prejavy zbožnosti, miesto spovednice má byť umiestnené v blízkosti takéhoto miesta.

Pri plánovaní kostola by sa malo pamätať aj na vykonanie sviatosti zmierenia v spoločensťve s vyznaním viery a rozhrešenie jednotlivca, aby poprípade viacerí kňazi na rôznych miestach v kostole mohli vyslúžiť sviatosť zmierenia.²²⁶ Veď jedným z riešení, ktoré majú prehĺbiť povahu a účinok sviatosti pokánia, ako si prial koncil, je aj zavedenie tzv. kajúcich pobožností predchádzajúcich individuálne vyznanie a rozhrešenie.

Ďalší návrh pre vyriešenie vhodného miesta vysluhovania sviatosti zmierenia som našiel u liturgistu Vincenza Gattiho, ktorý navrhuje, aby miesto vysluhovania sviatosti zmierenia bolo také, aby spovedník a kajúcnik boli jasne viditeľní. Sú na to dva motívy, ktoré principiálne vyžadujú túto otvorenosť.

²²⁴ LITURGIEKOMMISSION DER DEUTSCHEN BISCHOFSKONFERENZ, *Leitlinien für den Bau und die Ausgestaltung von gottesdienstlichen Räumen*.

²²⁵ V inštrukcii *Instructionum Fabrica et Supellectilis Ecclesiasticae libri duo* vydanej v r. 1577. Porov. Gatti, V., *Liturgia e arte*, s. 191.

²²⁶ Porov. LITURGIEKOMMISSION DER DEUTSCHEN BISCHOFSKONFERENZ, *Leitlinien für den Bau und die Ausgestaltung von gottesdienstlichen Räumen*, 5. 6.

Predovšetkým preto, že hriech má sociálny rozmer, a teda následne sa žiadosť o odpustenie viaže rovnako s Bohom, ako aj s ľudskou komunitou, reprezentovanou nielen kňazom, ale aj komunitou veriacich, preto musí byť pred ňou vyjadrený akt ľútosti: „*Tí, čo pristupujú k sviatosti pokánia, dostávajú od Božieho milosrdenstva odpustenie urážky spôsobenej Bohu a zároveň sa zmierujú s Cirkvou, ktorú hriechom ranili a ktorá sa láskou, príkladom a modlitbami pričiňuje o ich obrátenie*“ (LG 11). A potom preto, aby kajúcnik viditeľnou ľútosťou a prijatím rozhrešenia vydával evanjeliové svedectvo o obnovennej viere v pravdu Božieho slova.²²⁷

1. 2. 7. Miesto na úschovu posvätných olejov

Popri mnohých symboloch a obrazoch, ktoré Cirkev používa pri liturgii, sú dôležité aj viaceré „matérie“, napríklad chlieb, víno, voda, popol a medzi nimi aj olej. Ten je dokonca nevyhnutne spájaný s vysluhovaním sviatostí birmovania, posvätného stavu i pomazania chorých.

Jeho prítomnosť v chráme bola už oddávna považovaná za dôležitý znak katolicity, ako to je možné vidieť v apoštolských vizitáciách po Tridenstkom koncile, kedy vizitátor, ktorý chcel pri návšteve chrámu zistiť, či je miestny kňaz pravoverný, hľadal v chráme tri znaky katolíckej liturgie: svätostánok, nádobu so svätenou vodou a oleje.²²⁸

Na dôležitosť miesta, na ktorom sú posvätné oleje uchovávané, poukazujú aj slová, ktorými pápež zveruje novopozehnané oleje biskupom a kňazom pri *Missa chrismatis* na Zelený štvrtok: „... *vážte si ich, ctite a s osobitnou starostlivosťou uchovávajúte tieto oleje, znaky Božej milosti...*“²²⁹

Keďže sa oleje používajú v chráme, je dôležité, aby tam mali svoje vznešené miesto. Môže to byť výklenok v stene alebo iné dôstojné miesto, pre súvis s krstom a najčastejšie používanie krizmy a oleja katechumenov pri krste, môže byť toto miesto blízko krstného prameňa.

²²⁷ Porov. GATTI, V., *Liturgia e arte*, s. 207.

²²⁸ Porov. NEPŠINSKÝ, V., *Liturgia na Slovensku v období Tridentského koncilu*. Kňazský seminár sv. Františka Xaverského, Baďín 1998, ISBN 80-967172-3-5, s. 35.

²²⁹ *Direktórium na rok Pána 2016*. SSV, Trnava 2015, s. 138.

1. 2. 8. Miesto pre zbor a organ

Pri liturgii má nezastupiteľné miesto spev a sakrálna hudba, preto treba náležitú pozornosť v chrámovej architektúre venovať aj miestu pre spevákov, či už scholu alebo zbor. Súčasnú situáciu zhrňa prof. Juraj Lexmann takto: „Vhodné umiestnenie zboru býva problémom v našich starších kostoloch. Akusticky výhodné býva miesto na empore – najmä v stavbách s klenutým stropom. Lenže toto miesto je v mnohých prípadoch príliš vzdialené od centra liturgického diania, spev zboru sa mení na neosobný zvuk „kdesi zhora“ a členovia môžu mať pocit, že sú z liturgie vylúčení „kdesi dozadu“.“²³⁰

Naznačuje tým spojenie dvoch dôležitých skutočností: po prvé, že spevácky zbor je považovaný za riadneho účastníka liturgického diania so svojou osobitnou dôležitou úlohou a po druhé, že jeho miesto je podmienené akustikou stavby chrámu.

Je možno otázkou pre architektov poradiť si s problémom, ako skĺbiť obe tieto skutočnosti, a to najmä pri stavbe nových kostolov. Podľa môjho názoru pre kontakt zboru s hudobníkom, predovšetkým organistom, je najvhodnejším miestom predsa len „chór“. Ak je v nových kostoloch miesto pre organ dolu v lodi, treba počítať aj s miestom pre spevákov.

1. 2. 9. Kostolná loď (aula)

Na samý záver som ponechal kapitolku o kostolnej lodi, či aule, čo jednak môžeme, v úzkom slova zmysle, vnímať ako „miesto pre veriacich“, v širšom zmysle slova ako celý priestor chrámu, nakoľko „nová“ teológia sakrálneho priestoru nepozná rozdelenie chrámu na miesto pre kňazov a miesto pre veriacich.

Je to teda komplexný pohľad na priestor, v ktorom sa všetky vyššie vymenované prvky nachádzajú a ich vhodné umiestnenie má svoj mimoriadny význam a ktorý ako taký nesie v sebe silný obraz – symbol samého zhromaždenia.

²³⁰ LEXMANN, J., *Teória liturgickej hudby*. Bratislava 2015, s. 291.

1. 2. 9. 1. *Od domu k chrámu...*

Najstarším označením liturgického priestoru, ako som už spomenul v úvodnej časti, je výraz *na jednom mieste* [ἐπὶ τὸ αὐτό],²³¹ čo vyjadruje v prvom rade vnútornú jednotu zhromaždenia, jednotu, ktorá doslova vytvára, konštituuje miestnu Cirkev. Toto „jedno miesto“ mohlo byť kdekoľvek. Euzébius uvádza svedectvo Dionýza z Alexandrie (zomrel v r. 256), podľa ktorého pre kresťanov každé miesto predstavuje chrám, aj pole, aj púšť, loď, hostinec, či väzenie. Vieme, že kresťania sa na slávenie Eucharistie zhromažďovali aj pri hroboch zomrelých, či už v priestranstve cintorína, ako uvádza Tertulián o kresťanoch v Kartágu, či v podzemných pohrebiskách – katakombách, aké boli bežné na apeninskom polostrove.²³²

Všetky tieto situácie však boli výnimočné, ako to dosvedčuje už africký teológ Cyprián (zomrel v r. 258). Najčastejším a pravidelným miestom zhromaždenia pre slávenie Eucharistie bol dom. Práve tu vzniká termín *domus ecclesiae*, ktorého skrátením vznikne pojem *ecclesia* označujúci rovnako priestor zhromaždenia, ako aj tých, ktorí sa tam zhromažďujú (toto sa dostáva do viacerých živých jazykov: nemecky *die Kirche*, anglicky *Church*, francúzsky *Église*, taliansky *Chiesa*, španielsky *Iglesia*), čo skutočne potvrdzuje to, že spoločenstvo je stotožnené s miestom zhromaždenia, lebo miesto umožňuje vytvorenie spoločenstva. Tento stav nazývame *epocha domácich cirkví* a je charakteristický pre prvé tri storočia kresťanstva.

Domy helenistického i rímskeho typu v Palestíne mávali *hornú sieň*, aká sa spomína v Novom zákone,²³³ rímske i grécky domy bývali rozľahlejšie a mávali pri vchode priestor, do ktorého sa dalo vstúpiť z každej miestnosti, Gréci ho nazývali μέγαρον, Rimania *tablinum*. Zdá sa, že pre väčšie množstvo ľudí sa na zhromažďovanie používal práve tento priestor.

Pre túto prácu je dôležité poznanie usporiadania tohto „domáceho priestoru“ pre slávenie Eucharistie. Za možný príklad môžeme považovať archeolo-

²³¹ Sk 2, 1.

²³² Porov. KUNETKA, F., *Eucharistie v kresťanskej antice*, s. 192 – 193.

²³³ Porov. Sk 1, 13; 20, 8; Mk 14, 15; Lk 22, 12; Sk 9, 37. 39.

gický nález rodinného domu z 20. rokov minulého storočia v lokalite Dura Europos (dnešný Irak). Dom bol postavený okolo roku 230 a v rokoch 232 – 233 bol prebudovaný na liturgické účely. Bol tu vytvorený krstný priestor a odstránením priečky zväčšená miestnosť na zhromaždenie. V tejto miestnosti, situovanej na východ, sa našiel 20 cm vysoký podstavec, zrejme slúžiaci pre sedadlo predsedajúceho a ďalší podstavec, pravdepodobne na svietnik. V miestnosti nebol nádejný žiaden murovaný oltár, čo podporuje mienku, že bolo zvykom oltár prineŕ a po bohoslužbe zas odniesť, ako sa to bežne robievalo aj v starokresťanských bazilikách.²³⁴

Priestor pre slávenie Eucharistie bol teda jedinou miestnosťou pre zhromaždenie prítomných, ktorý bol „posvätený“ samotným slávením Eucharistie, prítomnosťou tých, ktorí sa schádzali v mene Ježiša Krista²³⁵, a teda vnímaný ako obraz Cirkvi – duchovného domu.

Neskôr, keď už Cirkev mala slobodu, nebudovala svoje chrámy, ale za budovu sakrálneho priestoru prijala, zvlášť na Západe, *baziliky* – veľké civilné budovy, určené pre verejné zhromaždenia. Ich usporiadanie poskytovalo možnosť zúčastniť sa slávenia doslova každému a predstavovalo pozdĺžnu horizontálnosť, „posvätnú cestu“, ktorá usmerňovala pozornosť všetkých do apsidy, neskôr presbytéria – miesta vyhradenému kňazom.²³⁶

V priebehu dejín sa „štýl“ baziliky pretváral v románskom, gotickom, renesančnom, barokovom, rokokovom, klasicistickom, či historizujúcom štýle, až prišiel do epochy secesie. Vtedy sa pozdĺžny priestor prelínal s vertikálou, jednoduchosť s monumentálnosťou, statický prvok s dynamickým, a priestor chrámu nepripomínal len pozemskú Cirkev, ale nadšením z viery a víťazstva aj tú nebeskú. Nikdy však neopustil základnú líniu viac-menej pozdĺžneho priestoru, ktorý dostáva názov *lod'*. Tá predstavuje jednak Noemovu archu, zachraňujúca stvorenie v dňoch potopy, jednak „lod' Cirkvi, ktorá pod vedením Hlavy, Vodcu,

²³⁴ Porov. KUNETKA, F., *Eucharistie v kresťanskej antice*, s. 201 – 205.

²³⁵ Najstaršiu správu o zasvätení kostola (*dedicatio ecclesiae*) nájdeme až u Euzébia, ktorý opisuje zasvätenie biskupského chrámu v Týre (dnešný Sur v južnom Libanone); ale ani tu nie je spomínaný žiadny obrad posvätenia, iba rozsiahla homília pri slávení Eucharistie. Porov. KUNETKA, F., *Eucharistie v kresťanskej antice*, s. 217; HANUS, L., *Kostol ako symbol*, s. 73.

²³⁶ Porov. AUGÉ, M., *Liturgia*, s. 73.

Krista, vedie zástup verných cez búrlivé záplavy času do večnosti. Predstava lode vyvoláva pocit dôvery, istotu záchrany, plávania do konečného priestoru.“²³⁷

Dnes sa architektúra vyznačuje takou stavebnou rozmanitosťou, aká nebola známa v žiadnej predchádzajúcej epoche dejín. Používa najmodernejšie materiály, ktoré dovoľujú opustiť geometrické a racionálne tvary stavby. Vznikajú výrazovo silné architektúry, často asymetrické a imitujúce rôzne štruktúry. Kostoly niekedy vznikajú ako viacúčelové stavby, ktoré sú nielen miestami bohoslužieb, ale života miestnej Cirkvi.²³⁸ Základný chrámový priestor stále nesie v sebe prvok haly, miesta pre zhromaždenie prítomných, a „vlastného“ priestoru konania bohoslužby, ktorej centrom je oltár.

Avšak nájsť tú najlepšiu koncepciu, ako usporiadať priestor chrámu, aby nestratil ani dôležitý funkčný prvok, no zároveň niesol v sebe základnú myšlienku zhromaždenia veriacich (*ecclesia*), ktorí sú ideálne zhromaždení okolo Krista – ktorého v chráme reprezentuje predovšetkým oltár, ostáva stále otvorenou úlohou s množstvom otázok.

1. 2. 9. 2. Hľadanie nového stvárnenia chrámového priestoru

Hľadanie odpovedí na tieto otázky je úlohou teológov – liturgistov, v spolupráci s architektmi. Nové pohľady na sakrálnu stavbu prichádzajú vďaka Liturgickému hnutiu počiatkom 20. storočia, no na ich počiatku však stojí evanjelický architekt *Otto Bartning* (1883 – 1959), staviteľ 135 kostolov, ktorý vychádza z myšlienky, ktorú kostol v sebe nesie – je to priestor určený zhromaždeniu veriacich, bohoslužbe a ohlasovaniu Slova. Priestor chrámu teda podriaďuje myšlienke. Priblížil sa tak katolicizmu, keď sakrálnu stavbu pokladal za náboženský obetný skutok.²³⁹

Po vojnových skúsenostiach sa kresťania čoraz viac blížia k oltáru, s čím korešponduje dielo *Johanna van Ackena* z roku 1922 s názvom *Kristocentrické chrá-*

²³⁷ HANUS, L., *Kostol ako symbol*, s. 72.

²³⁸ Porov. KÖRNER, T., RUH, U., *Nová orientace v moderním světě*. In: *Kronika křesťanství*. Fortuna Print, Praha 1998, s. 412.

²³⁹ Porov. HANUS, L., *Kostol ako symbol*, s. 310.

mové umenie (Christozentrische Kirchenkunst), v ktorom vyjadruje myšlienku, že *oltár ako mystický Kristus má byť východiskom a stredobodom kostola a jeho zariadenia*. Van Acken požaduje vytvorenie jednotného priestoru, ktorý by vychádzal od oltára a ten vysúva z presbytéria do priestoru k laikom.²⁴⁰

Dôležitý komentár k tejto koncepcii vznikol v *Ateliére pre cirkevné stavebné umenie* architektov *Dominikusa Böhma* a *Martina Webera*. Jeho stvárnením vznikol v roku 1922 projekt *Circumstantes* – návrh kostola na elipsovitom základe s voľne stojacim oltárom. Ten bol ešte zvýraznený koncentrickým usporiadaním stĺpov a hrou so svetlom. Aj keď sa projekt nikdy nezrealizoval, mal veľký dopad na ďalší vývoj sakrálnej architektúry. Pri hľadaní vhodného priestoru sa vtedajšie osobnosti Liturgického hnutia usilovali nájsť odpoveď na otázky *Čo tvorí teologický a topografický stred spoločenstva? Kde je miesto pre Krista? Je hlavou Cirkvi, je cestou k Otcovi alebo je stredom spoločenstva?*²⁴¹

Ďalšou významnou osobnosťou je *Rudolf Schwarz*, prominentný nemecký architekt (1897 – 1961), nazývaný rýnskym mystikom, ktorý ako teoretik kostolnej architektúry vyniká medzi katolíckymi architektmi povojnového obdobia, nielen návrhmi na stavby katolíckych kostolov, ale aj pri obnove vojnou zničených miest.²⁴² Jeho teória sakrálnej architektúry je výstredná a problematická, ale napriek tomu má trvalý vplyv na to, ako sa vyvíjala stavba moderných katolíckych kostolov a liturgie sakrálneho priestoru. Schwarz bol žiakom a blízkym priateľom Romana Guardiniho, nemeckého kňaza a filozofa, ktorého liturgické experimenty v roku 1920 na hrade Rothenfels sú považované za kľúčové pri neskoršom zavedení slávenia omše tvárou k ľudu.²⁴³

Jeho najvýznamnejšou stavbou je kostol Božieho Tela v Aachene, ktorý vyvolal veľký rozruch. Ide o stavbu so štyrmi bielymi, holými stenami, vo vnútri sú len pravouhlé ostré otvory, s mrežami, bez orámovania, a čiernou podlahou. Bol mnohými pokladaný za provokáciu, nazývali ho „Die Fabrikskirche“, lebo sa

²⁴⁰ Porov. KRATOCHVÍL, L., *Liturgický prostor ve 20. století*.

Dostupné na internete: <http://www.getsemany.cz/book/export/html/828> [5. 11. 2013].

²⁴¹ Porov. KRATOCHVÍL, L., *Liturgický prostor ve 20. století*.

²⁴² Porov. http://de.wikipedia.org/wiki/Rudolf_Schwarz_%28Architekt%29 [23. 01. 2013].

²⁴³ Porov. <http://thesacredlandscape.blogspot.sk/2013/03/rudolf-schwarzs-influence-on-modern.html> [23. 01. 2013].

naozaj skoro ničím nelíšil od továrenskej haly. Tento nový priestor nás však učí jednoduchosti, ako to potvrdil Romano Guardini, ktorý čistotu bielych múrov nepokladal za prázdnotu, ale za priestor dialógu medzi slovom (Slovom) a mlčaním.²⁴⁴

Pre Rudolfa Schwarza je charakteristické, že sa odchyľil od kristocentrického usporiadania priestoru a spoločne s Romanom Guardinim ho dokonca považoval za nebezpečné. Podľa neho sa priestor nekončí na oltári, a pretože k Cirkvi podstatne prináleží vtelenie, nesmie byť v cirkevnom stavebnom umení oddelené eschatologické nasmerovanie od prítomného bytia.²⁴⁵

V roku 1924 prijal Schwarz úlohu staviteľa na hrade Rothenfels²⁴⁶. Rekonštrukcia bola pokusom o uskutočnenie ideálu spoločenstva života a viery. Pri rekonštrukcii priestorov hradu – kaplnky a rytierskej sály – boli vytvorené modely usporiadania liturgického priestoru. Schwarz ich nechápal ako stavebné plány, ale ako ideálne praobrazy [Urmodelle], ktoré potom preniesol do priestoru.²⁴⁷ V roku 1938 vydáva svoju knihu *Von Bau der Kirche*, v ktorej predstavuje šesť plánov usporiadania liturgického priestoru. Nepodáva tu konkrétne návrhy konkrétnych priestorov, ale predstavuje plány, hľadanie, či pravzory kresťanského kultového priestoru, ktoré budú čo najlepším obrazom samej Cirkvi. Všetky sú znázornené v obrazovej prílohe na konci práce (obr. 1).

Prvým vzorom je ring, *prsteň*.²⁴⁸ Je to návrh priestoru, ktorý zlučuje jednotlivé časti okolo spoločného stredu. Možno pravzor prvotnej Cirkvi, prvých kresťanov, ktorí sa ako circumstantes, okolostojaci, zúčastňovali obety, ktorá bola ich stredom, ako to vyjadruje aj omšový kánon. Prsteň, či kruh, je dokonalý geometrický vzorec, ktorý má zo všetkých strán rovnaký priestor okolo spoločného stredu. Je to duchovný obraz dokonalej jednoty mnohých zúčastnených. Z neho vychádza guľa. Kým kruh sa zaokrúhľuje horizontálne, teda pohľady zúčastnených sa upriamujú na spoločný stred, guľa v sebe obsiahne všetok priestor, nielen ten

²⁴⁴ Porov. HANUS, L., *Kostol ako symbol*, s. 310 – 311.

²⁴⁵ Porov. KRATOCHVÍL, L., *Liturgický prostor ve 20. století*.

²⁴⁶ Hrad patrilo katolíckemu hnutiu mládeže Quickborn a od roku 1921 tu ako duchovný pôsobil Romano Guardini.

²⁴⁷ Porov. KRATOCHVÍL, L., *Liturgický prostor ve 20. století*.

²⁴⁸ Porov. SCHWARZ, R., *Vom Bau der Kirche*. Verlag Lambert Schneider, Heidelberg 1947, s. 21 – 44.

„pred sebou“, ale aj ten „hore“, „nad sebou“, teda priestor vnútorný, i vonkajší. Guľa priestor nielen zaokrúhľuje, obsiahne, ale ho aj naplňa.

Aj toto vyjadruje kultový priestor kresťana. Celý sa ponára do večnosti, do toho, čo je Božie, akoby už nebolo času a zemskeho priestoru, či telesnej existencie. Tento obraz vyjadruje duchovnosť východného človeka.

Druhým vzorom je *otvorený prsteň*.²⁴⁹ Uzavretý prsteň síce vyjadruje jednotu, no zároveň uzavretie. Je tu síce Boží ľud, ktorý „sa drží za ruky“, čo vyjadruje pevnú reťaz obklopujúcu obeť, ale zároveň isté uzavretie. No človek sa rád díva dopredu, hľadá a zápasí, tvorí a koná. Teda nasleduje určitý cieľ a ten mu určuje smer. Ak sa prsteň otvorí, píše Rudolf Schwarz, ľud sa vyhrnie dopredu, nastáva „der Wurf“, vrh, ktorý je obrazom duchovnosti, svätej púte života človeka, no zároveň obrazom Cirkvi, ktorá je ľudom putujúcim v čase. A to je obraz, ktorý sa ustálil na Západe, pretože vyjadruje charakter západnej duchovnosti, teda pohybu.

Tretím vzorom je svetlý kalich, *pohár*.²⁵⁰ Tento plán ukazuje svet na cestách, svet, ktorý leží pod šírým nebom. Ľudia v kruhu stoja okolo oltára a ich obeť vystupuje k nebu ako dym kadidla. K nim zas cez „otvorené nebo“ zostupuje večné Slovo a prebýva medzi nimi. Tam hore je oko do priestoru, architektúra je otvorená v prospech prírody a prirodzenosti človeka, ktorý je celým bytím otvorený pre vzdialený a nekonečný priestor. Aj prirodzene v budovách starých rímskych kúpeľov, ktoré boli neskôr premenené na krstné kaplnky, je spodný tmavý priestor osvetľovaný cez otvorenú centrálnu kupolu. Ak sa do takéhoto priestoru umiestni oltár, stáva sa miestom dvoch svetov naraz. Je centrom „ľudského“ (spodného, tmavého) priestoru, no zároveň je zaliaty „svetlom zhora“. Ľudia stojaci okolo neho vidia „najjasnejšie miesto na zemi“, miesto jasnejšie než čokoľvek v jeho okolí, no zároveň tým, že je osvetlené zhora, je otvorené pre pohyb „z tmy do svetla“. Tento plán kombinuje prvky prvého a druhého vzoru, uzavretého i otvoreného prsteňa. Vytvára jednotu zhromaždených, zidených okolo oltára, no zároveň umožňuje spoločnú „cestu za svetlom“.

²⁴⁹ Porov. SCHWARZ, R., *Vom Bau der Kirche*, s. 45 – 64.

²⁵⁰ Porov. SCHWARZ, R., *Vom Bau der Kirche*, s. 65 – 77.

Štvrtým vzorom je *cesta*.²⁵¹ Štvrtý vzor je posvätná cesta. Je to model, ktorý predstavuje spoločenstvo zhromaždených ako tých, z ktorých každý je otvorený pohybu, čo predstavujú „otvorené prstene“ znázorňujúce jednotlivých členov zhromaždenia, no zároveň ich jednotu a spoločenstvo v tom, že všetci spolu, no zároveň každý osobitne, smerujú dopredu, nastupujú cestu. Títo ľudia sú na ceste, no zároveň spoločne dosahujú cieľ. Tento model nemá „centrum“, no zároveň dáva istotu, že Pán „prebýva uprostred svojho ľudu“, pretože sľúbil, že zostane s ním až do konca sveta. Pán je prítomný v osobe „vodcu“, ktorý stojí na čele a je otočený rovnakým smerom ako všetci ostatní, teda je rovnako ako oni „na ceste“. Autor píše, že táto forma je ťažká, pretože ak hľadáme lásku len v uzavretom kruhu, potom nepoznáme lásku. Chýba tu pohľad z očí do očí, chýba tu dotyk rúk, pretože tu stojí každý sám, plece pri pleci. Nikto nevidí tvár nikoho. Ľudia sú osamelí, pretože tento „systém“ nemá srdce. V kruhu to bolo všetko veľmi odlišné. Ľudia tvorili jeden organizmus, pri ktorom každý bol sám sebou, ale zároveň súčasťou spoločného kruhu. Oči každého boli sústredené na stred, no zároveň boli mierne naklonení k sebe, medzi nimi bol stred kruhu.

Piatym vzorom je *tmavý kalich*.²⁵² Naznačuje, že ľudia sa sťahujú do novej krajiny, ktorá je pripravená pre nich. Sú ako cestujúci v dlhom vlaku, ktorý prichádza z diaľky, je takmer v závere cesty a teraz dosahuje cieľ. Tam ho čaká Pán, ktorý naširoko rozľahuje svoje ramená, čo naznačuje miesto oltára. Tu sa končí ich príbeh. Tu je to svetlo, ktoré sa otvorí do tmy. Obraz kostola, ktorý predstavuje otvorený pohyb, v druhom pláne, je teraz završený obrazom Pána, ktorý prijíma ľudí s otvorenou náručou. A ľud na ceste nebol sám, pretože Pán je po celý čas s ním. Ako každá cesta, i táto mala tmavé i svetlé časti. Ale tento priestor ponúka prechod z tmy do svetla, aby ten, kto vstúpi, zabudol na útrapy cesty, aby celé jeho srdce bolo naplnené radosťou z príchodu, aby oči uzreli svetlo, keď nohy vstúpia na svätú zem. Táto forma nemá apsidu, celý jednotný priestor je uzavretý polkruhom, ktorý predstavuje koniec cesty.

²⁵¹ Porov. *Ibidem*, s. 78 – 105.

²⁵² Porov. SCHWARZ, R., *Vom Bau der Kirche*, s. 106 – 123.

Šiestym vzorom je *svetlá klemba*.²⁵³ Tento plán opäť naznačuje „zaoblený svet“, ktorý spája ľudí do stredu. Obraz hviezdy nás vedie až k počiatku času, dejín, k Božiemu plánu s ľuďmi, ktorý postupne dozrieva. Aj nad hlavami ľudí sa klenie nekonečná obloha, ale predsa v nej vidieť „zrak“, ktorý zhliada na ľudí a rovnako ľudia môžu hľadiť naň. Aj oltár je ako plameň uprostred, okolo ktorého sa zhromažďuje „more plameňov“, každý je jednotlivou hviezdou, ktorá je jasná a svieti. No jej svetlo sa odráža od „slnka“ v strede priestoru.

Siedmym plánom je *dom všetkých časov*.²⁵⁴ Šesť predstavených plánov – prsteň, otvorený prsteň, kalich, cesta, putovanie a opäť prsteň – predstavuje stále rovnakú históriu vyvoleného národa, ktorý putuje k Bohu, vedený jeho milosťou. Boh vždy znova, po každom zlyhaní, uzatvára s ním novú zmluvu, spečatenú obetou. V týchto plánoch je hlboký vnútorný poriadok: nestoja osamotene, ale v rade za sebou, otvárajú sa navzájom, čo sa začalo v jednom, dokončuje sa druhom a čo sa v ďalšom chystá, bolo naznačené v predchádzajúcom. Je tu stály pohyb v Božej milosti. Pohyb, ktorý má v srdci obetu, cez ktorú Boh ťahá národ vpred. A toto najlepšie vyjadruje siedmy plán. Je zložený z troch veľkých častí. Prvá a posledná sú centrické, medzi nimi prebieha cesta. Sú to ako dva veľké prístavy, medzi ktorými je celoživotná dráha. Podobá sa to stromu, ktorému z tmavej koruny koreňov cez kmeň vyrastá nová koruna. Je to ako svet v čase stvorený Bohom preto, aby sa v priebehu dejín pretvoril na svet nový, večný svet. Boh neposiela svet späť, ale volá ho k novému bytiu. Preto sa chrám stáva obrazom života človeka, Cirkvi. Spája miesto zhromaždenia s miestom, ku ktorému treba smerovať a cesta medzi týmito dvomi miestami je živená obetou. Centrom je Boh a človek, obeta je posilou na ceste.

Hoci autor Rudolf Schwarz v knihe navrhuje rozvrhnutie a usporiadanie liturgického priestoru, Romano Guardini v predhovore ku knihe poznamenáva, že autor v skutočnosti hovorí o obraze človeka. No nedefinuje, čo je človek, ani nehovorí o človeku s jeho vývojom, ale o človeku, ktorý sa „dotýka“ priestoru okolo seba zmyslami, svojimi orgánmi. A postupne prechádza od hmotných do-

²⁵³ Porov. *Ibidem*, s. 124 – 127.

²⁵⁴ Porov. SCHWARZ, R., *Vom Bau der Kirche*, s. 128 – 133.

tykov k výšinám ducha. V knihe zaznieva silné vedomie toho, čo je Cirkev – je silným putovaním časom sveta. Spoločenstvom, ktoré práve zo svojho nedeľného stretnutia pri slávení liturgie čerpá silu pre putovanie.

Podoby cirkevných stavieb sa javia ako priesečníky človeka a sveta, ľudských dejín a konania Boha, ako obrazy tajomného putovania, pri ktorom Boží ľud putuje časom. Ako veľké obrazy, z ktorých možno vyčítať samotnú podstatu Cirkvi a kresťanstva.²⁵⁵ Práve v tejto knihe Schwarz ponúka úplne nový pohľad na liturgický priestor. Základom všetkých jeho návrhov je koncepcia spoločenstva vytvoreného okolo oltára – model prsteňa, model kalicha, či hviezdy – teda oltár už nie je len miestom, v ktorom to „Božie zostupuje na svet“, ale je miestom, ktoré zjednocuje zhromaždených, je to „ich stred“. Aj kňaz je člen tohto spoločenstva, hovorí k nemu, ale zároveň v jeho mene. Práve preto boli koncepcie Rudolfa Schwarza spolu s dielom Romana Guardiniho hybnými silami liturgického hnutia, ktoré vyústilo do Druhého vatikánskeho koncilu.

Mnohé podobné takéto teologické reflexie, vedecké skúmanie liturgie, laický apoštolát, ale i bežná skúsenosť kňazov i laikov po celom svete s liturgiou od Tridentského koncilu (1545 – 1563) po 400 rokov takmer nemennou, otvorili cestu liturgickej obnove, ktorej hlavným impulzom bol Druhý vatikánsky koncil.

Význam liturgie preň je zrejмый, ak si uvedomíme, že v celých dejinách Cirkvi to bol jediný koncil, ktorý venoval liturgii osobitný dokument. Práve on po prvý raz v dejinách Cirkvi mohol načrtnúť – aj vďaka predchádzajúcemu Liturgickému hnutiu – nielen základné princípy liturgie, ale aj podstatné prvky liturgického slávenia.²⁵⁶

1. 2. 9. 3. Kritériá sakrálnej architektúry

Nemecký profesor liturgickej teológie Adolf Adam (1912 – 2005) uvádza vo svojej knihe *Liturgika* niekoľko kritérií cirkevného staviteľstva, o ktorých tvrdí, že vy-

²⁵⁵ GUARDINI, R.: *Zum Geleit*. In: SCHWARZ, R., *Vom Bau der Kirche*.

²⁵⁶ Porov. MARINI, P., *Druhý vatikánsky koncil, obrady otvorenia, ciele liturgickej reformy a niektoré úlohy jej realizácie*. Prednáška na Celoslovenskom liturgickom dni 24. októbra 2012 v Žiline. In: *Liturgia*, časopis pre liturgickú obnovu, č. 3/2013, s. 229.

chádzajú z historických skúseností sakrálnej architektúry, ale aj z koncilových a pokoncilových dokumentov, a preto si môžu nárokovať nadčasovú platnosť. Uvažuje predovšetkým v týchto troch rovinách:

Uvádza, že *architektúra kostola musí zodpovedať požiadavkám spoločenstva veriacich*. V prvom rade je to rešpektovanie toho, že medzi prítomnými sú kňazi, vysvätení služobníci, čo zodpovedá tomu, že oltárny priestor je voči priestoru zhromaždenia veriacich zdôraznený, no zároveň zjavovanie jednoty spoločenstva veriacich, tak kňazov ako laikov, čo znamená, že táto jednota nesmie byť obmedzená, a to ani priestorovo. Naráža tu na mriežky oddeľujúce loď od presbytéria, ikonostasy, i to, že niektoré kostoly pôsobia dojemom úzkeho hľadiska, nad ktorým sa vyzdvihuje oltárny priestor vyzerajúci ako pódium.

Ďalej, že *chrámový priestor musí zodpovedať požiadavkám liturgie*, to znamená, že chrám musí umožniť optimálne slávenie liturgie, od vysluhovania sviatostí, cez jednotlivé obrady, až slávenie Eucharistie, čo je určite tým najdôležitejším kritériom. Tu treba brať do úvahy smernice liturgických kníh a magistéria pre všetky jednotlivé prvky chrámového priestoru tak, ako sú popísané na prechádzajúcich stranách.

Napokon, *chrámový priestor má byť znamením a výzvou*, teda, že chrámový priestor musí byť slávnostný a povznášajúci, má byť odleskom Božích prisľúbení a výzvou k viere a nádeji, akými si kamenný „*sursum corda*“, pozdvihnutím srdca.²⁵⁷

1. 3. ZHRNUTIE

Každý kostol je symbolom: aj svojou architektúrou, aj svojím poslaním... je symbolom tým, že je, i tým, čo sa v ňom koná. Má svoj význam a hlbokú výpovednú hodnotu vtedy, keď sa v ňom koná bohoslužba, ale aj vtedy, keď je „prázdny“, mimo liturgie. Ladislav Hanus píše: Na kostol sa vzťahujú Ježišove slová Pilátovi: *Moje kráľovstvo nie je z tohto sveta*.²⁵⁸ Tak aj kostol: je v tomto svete, ale *nie je z tohto sveta*. A práve preto, že *nie je z tohto sveta*, jeho poslaním, funkciou v tomto svete

²⁵⁷ Porov. ADAM, A., *Liturgika*, s. 403 – 406.

²⁵⁸ Jn 18, 36.

je byť znamením toho druhého, toho vyššieho sveta.²⁵⁹ Kostol je takto ikonou miestnej Cirkvi, je nevyhnutným útočiskom duchovnej stavby tvorenej živými vyberateľnými kameňmi. Jeho stvárnenie, usporiadanie, sa v dejinách Cirkvi menilo podľa toho, čo z pohľadu Cirkvi na seba samú bolo v danej dobe zvyrazňované.²⁶⁰ Katechizmus Katolíckej cirkvi píše, že „Cirkev je cestou a zároveň cieľom Božieho ľudu... završená bude v nebeskej sláve ako zhromaždenie všetkých vykúpených zo zeme.“²⁶¹ Preto každý chrám v sebe spája obraz Cirkvi putujúcej na zemi, je vytvorený ľudskými rukami z hmoty tejto zeme, no zároveň poukazuje na to, že Cirkev žije v Bohu, završuje sa v nebi, a preto chrám – ten obraz neba vytvorený ľudskými rukami, nesie v sebe niečo, čo musí tento svet presiahnuť. O to sa má usilovať každý architekt, každý staviteľ chrámu, hoci základné kritérium adresované kostolu vyjadrené v konštitúcii *Sacrosanctum Concilium* znie veľmi stroho: „Pri stavbe posvätných budov treba pozorne dbať, aby boli vhodné na liturgické úkony a umožňovali aktívnu účasť veriacich“ (bod 124). Akoby sa prihliadalo len na funkčnosť posvätného priestoru, hoci Matias Augé skonštatuje: „Posvätná budova, ktorá sa dnes buduje podľa moderných kritérií, hľadá také usporiadanie, aby spoločenstvo mohlo cítiť a konať v presvetlenom priestore, a byť čo najbližšie k miestu slávenia. Ideál, ktorý sleduje, je funkčnosť, jednoduchosť, krása, dizajn, a to bez toho, že by sa odhliadalo od symbolickej hodnoty kultového miesta.“²⁶²

Keďže toto všetko má splniť chrám ako celok, musíme skonštatovať, že všetky miesta v liturgickom priestore sú dôležité. No osobitne miesto slova, kde nám Kristus zjavuje lásku, ktorou nás miluje, lásku, ktorá je potvrdená obetou vysluhovanou na oltári. Krstný prameň zo svojej strany pripomína, že pripodobnení Kristovej smrti a vzkrieseniu sme v ňom boli prvýkrát zmierení s Otcom a skrze neho sme sa stali Božími synmi. Osobný hriech nás znovu postavil do stavu odmietania tejto ideálnej situácie; návrat pred oltár je návratom do Otcovho domu, pozvaním znovu vychutnať Božiu blízkosť.²⁶³

²⁵⁹ Porov. HANUS, L., *Kostol ako symbol*, s. 351.

²⁶⁰ Porov. AUGÉ, M., *Liturgia*, s. 72 – 74.

²⁶¹ *Katechizmus Katolíckej cirkvi*, č. textu 778.

²⁶² AUGÉ, M., *Liturgia*, s. 74.

²⁶³ Porov. GATTI, V., *Liturgia e arte*, s. 203.

Z týchto slov liturgistu Gattiho je zřejmý súvis trojice liturgických prvkov: oltár-ambona-krstiteľnica, s ktorým sa úplne stotožňujem.

Oltár je jasným stredom celého priestoru.

Ambona má zřejmý súvis s ním. Za zváženie stojí umiestniť ju pred oltár, o stupeň nižšie, aby bol dostatočný priestor medzi ňou a oltárom, ale v jednej línii s ním, nech tvorí akýsi „predstupeň“, veď *Slovo* sa stáva *Telom*... Práve toto usporiadanie sa mi zdá sympatické.

Bohostánok má byť na dôstojnom mieste. Osobne nemám problém s tým, aby bol umiestnený v apside, možno aj v strede zadnej steny – ako akési pokračovanie spomenutej línie: ambona – oltár – bohostánok...

Krstiteľnica má mimoriadne dôležité miesto v chráme, ideálne je, ak má svoj vyhradený, dostatočne veľký priestor, no myslím, že vhodné miesto, kvôli laviciam v našich kostoloch, v ktorých sa ťažko otáča dozadu, alebo na stranu, je v prednej časti lode, na niektorom boku, hoci sa v dejinách často stretávame s jej umiestnením pri vchode do chrámu, čo má tiež svoj silný symbolický význam.

Spovednicu by možno bolo zaujímavé dať na opačnú stranu oproti krstiteľnici, ako miesto nového získania pôvodnej milosti. Nemyslím si, že je vhodné, aby bola „priehľadná“, otvorená. Kajúcnik potrebuje mať aj pocit súkromia, bezpečia a prijatia, ale kvôli sociálnemu rozmeru tejto sviatosti by som ju neumiesťoval v zadnej časti kostola.

2. NOVOPOSTAVENÉ KOSTOLY ŽILINSKEJ DIECÉZY

2. 1. POČIATKY LITURGICKEJ OBNOVY

Všetky novopostavené kostoly na území Žilinskej diecézy, hoci musíme podotknúť, že drvivá väčšina z nich bola postavená ešte pred zriadením Žilinskej diecézy (14. február 2008), a teda najmä pod „záštitou“ Nitrianskej diecézy, sú dielom liturgickej obnovy prebiehajúcej na celom Slovensku. Tá je spojená predovšetkým s uvádzaním záverov Druhého vatikánskeho koncilu do praxe. Išlo teda o oboznámenie sa s učením koncilu, o jeho správnu interpretáciu, a potom, pri existujúcich kostoloch o zavádzanie jednotlivých zmien do praxe, pri novopostavených o realizáciu „pochopenia“ koncilových záverov a liturgickej obnovy. Práve v tomto zornom uhle je potrebné hodnotiť všetky novopostavené stavby kostolov na území Žilinskej diecézy.

2. 1. 1. Liturgická obnova na Slovensku

Rozsiahlejšiu štúdiu venovanú liturgickej reforme na Slovensku uverejnil v časopise *Duchovný pastier* bývalý predseda Slovenskej liturgickej komisie, biskup Vladimír Filo. Vyšla pri príležitosti 40. výročia zahájenia Druhého vatikánskeho koncilu. Ako podstatné východiská na prvom mieste konštatuje, že existuje podstatný súvis medzi obnovou liturgie a obnovou Cirkvi. Liturgická reforma je totiž dielom Ducha Svätého, pretože na koncile konciloví otcovia počúvali, čo «*Duch hovorí Cirkvám*» (Zjv 2, 7. 11. 17. 29; 3, 6. 13. 22). Na druhom mieste, ak počúvame kritiku liturgickej reformy, je namieste opýtať sa, komu je adresovaná. Či samotnému koncilu, či tým, ktorí ju uskutočňovali.²⁶⁴ Týmto vlastne vyjadruje dôležitý názor, že je potrebné rozlíšiť podstatné prvky liturgickej reformy koncilu, o ktorom veríme, že je dielom Ducha Svätého, a „ľudským konaním“ v podobe uskutočňovania reformy. Zdá sa, že toto rozlíšenie je mimoriadne dôle-

²⁶⁴ Porov. FILO, V. *Reflexie ku konštitúcii Sacrosanctum Concilium*. In *Duchovný pastier*, 2002, roč. 83, č. 9, s. 448 – 449.

žité pre to, aby sa pre nedostatočné uskutočnenie koncilových záverov nespochybňovalo samotné učenie koncilu, čoho sme i dnes často svedkami. Biskup Filo spomína názor Pierre-Mariu Gya, ktorý vyjadril, že požiadavke niektorých, ktorí tvrdia, že by bolo potrebné reformovať liturgickú reformu, vážení liturgisti oponujú tvrdením, že skôr treba reformovať kňazov a veriacich, aby vnikli do tajomstva liturgie.²⁶⁵

Týmto sa vlastne nastoľuje dvojaký pohľad na uskutočnenie liturgickej reformy aj na Slovensku. Na prvom mieste je otázka, nakoľko bola slovenská Cirkev, tak klerici, ako laici, oboznámená so závermi koncilu a či boli závery koncilu na Slovensku prijaté. Na druhej strane je potrebné pýtať sa, či liturgická reforma, pre predmet tejto práce v kontexte s liturgickým priestorom, bola uskutočnená v súlade s požiadavkami koncilu, prípadne či sa vyskytli aj nejaké nedostatky, ktoré by mohli navádzať pokrivený obraz o „odkaze“ koncilu.

2. 1. 2. Koncilové učenie a Slovensko

Vo všeobecnosti možno skonštatovať, že kňazi a prostredníctvom nich aj veriaci na Slovensku boli o koncile informovaní veľmi promptne a v niektorých rokoch aj rozsiahlo. Ako príklad môžu slúžiť dva nosné časopisy, *Duchovný pastier* a *Liturgia*. Podľa informácie Daniela Diana boli už v roku 1962 zverejnené v časopise *Duchovný pastier* 4 príspevky o koncile, v roku 1963 5 príspevkov, v roku 1964 6 príspevkov, v roku 1965 10 príspevkov. Celkove v rokoch 1959 až 2002 to bolo 376 príspevkov, ktoré sa dotýkali koncilu alebo vychádzali koncilových dokumentov. Ako sám uvádza, ten počet je na prvý pohľad veľký, ale nakoľko ide o 44 ročníkov časopisu, je to v priemere 8,5 článku na ročník, čo je relatívne málo.²⁶⁶ Z tohto celkového počtu sa 34 príspevkov dotýkalo liturgie.

Od roku 1991 začína na Slovensku ako štvrťročník vychádzať časopis *Liturgia*, ktorý nesie podnadpis „časopis pre liturgickú obnovu“ a ktorý pravidelne

²⁶⁵ Porov. FILO, V. *Reflexie ku konštitúcii Sacrosanctum Concilium*, s. 449.

²⁶⁶ Porov. DIAN, D., *Druhý vatikánsky koncil na stránkach Duchovného pastiera v rokoch 1959 – 2002*. In: *Duchovný pastier*, roč. LXXXIII., č. 9/2002, s. 576 – 609. SSV, Trnava 2002.

uverejňoval acta pápežov sv. Jána Pavla II., Benedikta XVI., Kongregácie pre náuky viery, Kongregácie pre Boží kult a disciplínu sviatostí, Concilia, Apoštolskej penitenciárie i ostatného Magistéria Cirkvi, Konferencie biskupov Slovenska, jej liturgickej komisie, jubilejných rokov (2000, ruženca, kňazov, Eucharistie, viery), euchologické texty, veľký počet odborných štúdií týkajúcich sa rôznych oblastí liturgie a mnohé ďalšie príspevky.

Oba tieto časopisy povinne odoberá každý farský úrad, takže ktokoľvek z kňazov i veriacich mal záujem čerpať z týchto, pre liturgickú obnovu vzácnych prameňov, mohol tak urobiť.

Od pádu komunistického režimu sa na Slovensku pravidelne raz ročne koná Celoslovenský liturgický deň, ktorý je vždy spojený s dvomi odbornými prednáškami pozvaných odborníkov. Okrem toho sa na Slovensku konalo aj niekoľko teologických sympózií a vedeckých konferencií s medzinárodnou účasťou. Ostatná s názvom *Päťdesiat rokov liturgickej reformy Druhého vatikánskeho koncilu na Slovensku* sa za účasti Mons. Piera Mariniho konala v Košiciach 25. októbra 2012.

Tieto a mnohé iné aktivity významne podporujú to, aby štúdium koncilových dokumentov a dokumentov Magistéria bolo prístupné pre každého, kto má záujem vzdelávať sa v oblasti liturgiky. Práve toto je totiž prvým predpokladom toho, aby bola správne uskutočnená aj liturgická reforma a aby na Slovensku boli odborníci z oblasti liturgickej teológie a sakrálnej architektúry, ktorých úsilie bude viditeľné aj v slovenských liturgických priestoroch.

2. 1. 3. Úprava liturgických priestorov existujúcich kostolov

Hoci sú predmetom práce novopostavené kostoly, považujem za potrebné krátko sa zmieniť o úprave existujúcich kostolov. Totiž práve pri ich úprave sa kňazi i architekti, pod vedením ktorých sa nové kostoly stavali, po prvýkrát dostávali do kontaktu s novými smernicami pre liturgický priestor.

Za nosný a prvotný dokument, ktorý priamo „vstúpil“ do úpravy liturgického priestoru na Slovensku, možno považovať Pastiersky list biskupov a ordinárov ČSSR z 22. apríla 1965. Tento pastiersky list sa bezprostredne dotýka

aj inštalácie nových oltárov v starých kostoloch. Ako píše Pavol Zvara, „táto otázka sa aj z dnešného pohľadu javí ako najproblematickejšia. Biskupi a ordinári na jednej strane nabádali kňazov na slávenie *versus populum*, čo bolo v zhode s bodom 91 inštrukcie *Inter Cœcumenici*, a to aspoň pri niektorých príležitostiach, ale na druhej strane varovali pred možnými rizikami.“²⁶⁷ Z toho, čo uvádza ďalej, možno popísať prvú príčinu nesprávnej obnovy liturgického priestoru. Ako píše, zdá sa, že realizácia nového oltára v chráme bola pre mnohé farnosti vážnym ekonomickým problémom. Ale neskôr sa vo väčšine slovenských kostolov, najmä v priebehu sedemdesiatych rokov dvadsiateho storočia podarilo nainštalovať oltáre *versus populum*. Boli to provizórne riešenia, zvyčajne vyrobené z dreva, kovu, či iných jednoduchšie dostupných materiálov. V horšom prípade bola použitá i drevotrieska. V mnohých prípadoch nešlo ani o umelecky cenné stvárnenia liturgického zariadenia. Málokde v historických kostoloch bol postavený pevný oltár *versus populum* tak, aby boli zachované zásadné princípy obsiahnuté v liturgických knihách.²⁶⁸ Je zaujímavé, ako uvediem neskôr, že táto situácia sa objavuje aj v novopostavených kostoloch. Kým samotnej stavbe a jej „technickému“ zázemia sa venovalo veľa pozornosti, do mnohých kostolov bol nainštalovaný drevený oltár, nevhodná ambona a podobne.

Týmto konštatujem skutkový stav, že napriek úsiliu mnohých odborníkov o sprístupnenie učenia koncilu, napriek povzbudeniu ordinárov a biskupov, mnohé farnosti narazili na ekonomický problém, ktorý v mnohých prípadoch spôsobil to, že úprava liturgického priestoru nebola prevedená dostatočne, čo však malo za následok to, že sa vytvoril dojem, akoby bolo dôležité to, že „kostol funguje“, ale umelecké stvárnenie, hodnotný materiál, teológia zariadenia sú druhoradé.

Napokon, z postrehu biskupa Vladimíra Filu možno popísať druhú najčastejšiu príčinu chybnjej aplikácie liturgickej obnovy. Týka sa nesprávneho chá-

²⁶⁷ ZVARA, P., *Sakrálne umenie po Druhom vatikánskom koncile v slovenskom kontexte*. In: *Päťdesiat rokov liturgickej reformy Druhého vatikánskeho koncilu na Slovensku*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie v Košiciach 25. októbra 2012. Verbum, Košice 2013, s. 98. Zborník vyšiel na CD nosiči.

²⁶⁸ Porov. ZVARA, P., *Sakrálne umenie po Druhom vatikánskom koncile v slovenskom kontexte*. In: *Päťdesiat rokov liturgickej reformy Druhého vatikánskeho koncilu na Slovensku*, s. 99.

pania možností prispôsobenia, ale i neodbornej kreativity kňazov. Ako konštatuje, u mnohých kňazov prevláda presvedčenie, že môžu meniť usporiadanie liturgického priestoru podľa svojich predstáv, čo najčastejšie robia po príchode do novej farnosti.²⁶⁹

Napokon je nutné konštatovať, že to, čo malo byť provizórne, čo malo byť prvým dočasným riešením na pár rokov, nachádzame v mnohých kostoloch aj dnes. Hoci sa vo viacerých farnostiach postupom času, zvlášť po páde komunistického režimu, kňazi i veriaci zmobilizovali a liturgický priestor sa vyriešil trvalým, umelecky cenným zariadením, v súlade s teológiou priestoru Druhého vatikánskeho koncilu, mnohé kostoly na svoje cenné a umelecké zariadenie „stále čakajú“.

2. 1. 4. Novopostavené kostoly na Slovensku

Osobitnou kapitolou sú kostoly, ktoré boli na Slovensku postavené po koncile. Tie sa dajú zaradiť do niekoľkých skupín.

Na prvom mieste sú to tie, ktoré sa stavali v tesnej časovej blízkosti koncilu, na Slovensku vzhľadom na politickú situáciu prevažne v roku 1968, no tieto ešte poväčšine nesú v sebe črty starších stavieb kostolov. Nachádzame v nich predovšetkým oltár postavený oddelene od steny, v niektorých sa už ani nepočítalo s bočnými oltármi, no v niektorých áno, majú ambonu, a ich pôdorys poväčšine nesie črty pozdĺžnej stavby „typického kostola“. Z existujúcich stavieb môžeme ale konštatovať, že architekti sa usilovali uviesť do reality princípy stanovené konštitúciou *Sacrosanctum Concilium*. Ide len o niekoľko stavieb: Kostol Sedembolestnej Panny Márie vo Vojčiciach, Kostol sv. Vavrinca v Sobranciach, Kostol sv. Alojza Gonzágu v Podhoranoch, Kostol Najsvätejšieho Srdca Ježišovho v Hencovciach na východnom Slovensku. Na území Trnavskej administratúry bol realizovaný kostol v Zelenči pri Trnave. Na Orave v obci Horná Lehota, farnosť Sedliacka Dubová kostol Sedembolestnej Panny Márie. Napokon Kostol

²⁶⁹ Porov. FILO, V. *Reflexie ku konštitúcii Sacrosanctum Concilium*, s. 452.

Najsvätejšieho Srdca Ježišovho v Oravskej Polhore.²⁷⁰ V tejto kategórii kostolov sú na území Žilinskej diecézy len dva, a to kostol Nepoškvrneného počatia Panny Márie v Zborove nad Bystricou z roku 1973 a kostol sv. Cyrila a Metoda vo Veľkej Čiernej z roku 1974.

Po zmenách v spoločnosti po roku 1989 nastal na Slovensku enormný nárast sakrálnych stavieb, podľa známych štatistík v rokoch 1989 – 2002 bolo na Slovensku postavených 279 kostolov, najviac z nich v Košickej a Nitrianskej diecéze.²⁷¹ Ako uvádza slovenský liturgista Pavol Zvara, nárast kvantity neznamenal vždy aj rast kvality. Klérus i architekti neboli vždy pripravení na realizáciu náročných stavieb, často spojených so silnou angažovanosťou laikov. Napokon je závažným nedostatkom to, že v priebehu dvadsiatich troch rokov, od „revolúcie“, nebol na Slovensku publikovaný ani jediný oficiálny dokument biskupov alebo Liturgickej komisie biskupskej konferencie, ktorý by zosumarizoval normy pre stavbu nových kostolov, či úpravu existujúcich, ako to bolo bežné v zahraničí.²⁷² Napriek tomu bolo na Slovensku postavených aj veľa zaujímavých a architektonicky hodnotných kostolov, ktoré nesú v sebe princípy liturgickej obnovy Druhého vatikánskeho koncilu, najmä podporujú aktívnu účasť veriacich, majú centrálné postavený oltár, dôstojné miesto hlásania Božieho slova a mnohé sú aj umelecky hodnotne zariadené. Tie, ktoré sa nachádzajú na súčasnom území Žilinskej diecézy, budú predmetom môjho skúmania na nasledujúcich stranách.

Je potešujúce, že aj na Slovensku sa pomaly, ale isto otvorila „cesta k novému kostolu“. Ide o pohľad vnímania kostola od jeho myšlienky, „duše“. Podľa P. Jungmanna podstatnou otázkou nemá byť to, *aký* kostol je, aký je jeho vzhlád, jeho vonkajšia reprezentácia, ale *čo* kostol je, jeho vlastná podstata. Kostol je vnímaný ako *symbol Cirkvi, symbol symbolov*.

²⁷⁰ Porov. ZVARA, P., *Sakrálne umenie po Druhom vatikánskom koncile v slovenskom kontexte*. In: *Päťdesiat rokov liturgickej reformy Druhého vatikánskeho koncilu na Slovensku*, s. 99 – 100.

²⁷¹ POLÁČIK, Š., JUDÁK, V., *Atlas Katolíckej cirkvi na Slovensku*, s. 80.

²⁷² Porov. ZVARA, P., *Sakrálne umenie po Druhom vatikánskom koncile v slovenskom kontexte*. In: *Päťdesiat rokov liturgickej reformy Druhého vatikánskeho koncilu na Slovensku*, s. 100 – 101.

V mnohých nových kostoloch aj na Slovensku sa takto objavujú prastaré archetypy, ktoré dostávajú nový, duchovný rozmer, a spájajú tak psychologické vnímanie človeka s kultovým miestom. Podľa Ladislava Hanusa najstarším znakom kultového miesta je *jaskyňa* a *stan*. To naznačuje dvojakú črtu ľudského života. Jaskyňa je „prvým domovom“, poskytuje pocit bezpečia pred nástrahami pozemského života. Prvok „domova“ poskytuje i kostol, je to miesto bezpečia v Božej prítomnosti. *Stan* bol zas znamením putovania po zemi, dočasného príbytku, kostol ako *stan* naznačuje, že náš pravý domov je v nebi, a že všetko to, čo sa v chráme deje, nám pomáha v púti po tejto zemi a otvára nám nebo. Jaskyňa a *stan*, *symboly domova a púte*, vyjadrujú určenie kresťanského kostola: je to dom Otca na tejto zemi (Hľa, stánok Boží je medzi ľuďmi.), ale dom, ktorý má eschatologický význam: privádza nás do skutočného domova. Celá architektúra stavby tak má *sakramentálny význam*: „*Sursum corda!*“ – „*Hore srdcia!*“. Celý kostol je *sviatostný*, je tak skutočným obrazom Cirkvi, ktorá je pravou *sviatosťou* zjavujúcou Boha tomuto svetu. I chrám má zjavovať tomuto svetu Božiu existenciu.²⁷³

2. 1. 5. Súčasný stav sakrálnej architektúry na Slovensku

Na prvom mieste treba skonštatovať, že poväčšine návrh každého kostola, ktorý sa dnes na Slovensku stavia, je konzultovaný liturgickou komisiou danej diecézy. Býva zvykom, aby sa ku každému kostolu vypracovali aspoň dva-tri návrhy, z ktorých potom členovia komisie vyberú ten, ktorý sa má realizovať. V diecéznych liturgických komisiách sú zastúpení odborníci na liturgickú teológiu, ale i znalci z oblasti sakrálnych stavieb a architekti.

Napríklad v diecéznom obežníku Banskobystrickej diecézy nájdeme takéto usmernenie biskupa Rudolfa Baláža: „*Stavebné zásahy a liturgické zmeny v kostoloch: Upozorňujem dpp. farárov a správcov farností, aby v kostoloch nerobili žiadne stavebné zásahy, ani liturgické úpravy, bez konzultácie s Diecéznou liturgickou komisiou. V opač-*

²⁷³ Porov. HANUS. L., *Kostol ako symbol*, s. 346 – 347.

nom prípade sa môže stať, že vybudované veci budete musieť odstrániť pre nevhodnosť.“²⁷⁴ Podobné usmernenia nájdeme aj v iných diecézach.

Nedostatkom je skutočnosť, že skoro vždy sa najprv posudzuje, ale i realizuje stavba kostola, až potom sa, ako samostatný projekt, navrhne liturgické zariadenie. Je častým javom, že tento návrh pochádza od iného architekta, ako je ten, ktorý navrhol stavbu kostola. Tým sa niekedy naruší jednotná myšlienka stavby a liturgické zariadenie, najmä oltár, ambona, sedadlá, krstiteľnica a ostatné, sa akoby „vkladajú“ do už existujúceho priestoru.

Pokiaľ ide o vývoj vnímania sakrálneho priestoru, vstupuje „do hry“ nielen teologické, ale i psychologické hľadisko. Na prvom mieste je tu „odkaz“ liturgického hnutia, ktoré v podstatnej miere ovplyvnilo aj samotné závery Druhého vatikánskeho koncilu, a to tak ako v Európe, aj na Slovensku prichádzalo s novým pohľadom na chrám. V prvom rade je podnietený výzvou, či túžbou po aktívnej účasti veriacich a novom vnímaní celebrowania, čo sa odrazilo v usporiadaní nových kostolov. Tie odrážajú myšlienku dôležitosti zhromaždenia, vo význame *circumstantes*, ale aj funkčnosti a jednoduchosti priestoru. Na druhom mieste veriaci začínajú vnímať, aj vplyvnom rozvoja nových foriem liturgie, predovšetkým omši za účasti detí, tzv. „mládežníckych“ omši, dlhších moderovaných adorácií a pod. (možno i zavádzaním kúrenia v zimných mesiacoch), kostol ako „svoj dom“, v ktorom sa chcú cítiť príjemne, chcú sa nielen zúčastniť bohoslužby, ale si aj oddýchnuť, relaxovať. Vedie to i k oslabeniu vnímania farského spoločenstva, pretože veriaci začínajú vyhľadávať kostol, v ktorom sa cítia príjemne, bez ohľadu na to, do ktorej farnosti patria.

Čo sa týka priestorových dispozícií kostolov, medzi novopostavenými kostolmi nájdeme pôdorysy snád' všetkých tvarov, ako príklad uvediem niekoľké kostoly Banskobystrickej diecézy: *polkruh* – Zvolen-Sekier, *elipsa* – Martin-Sever, Veľké Kršteňany, „*výsek kruhu*“ – Hriňová-Raticov vrch, Veľká Čausa, *štvorec* – Korytárky, Viglaš, *kosoštvorec* – Opatovce nad Nitrou, *obdĺžnik* – Vlkanová, Krieváň, Dubové-Požehy, *trojuholník* – Ľubianka, Partizánske-Šípok, *osemuholník* –

²⁷⁴ *Acta curiae episcopalis Neosoliensis*, 3/1998, 3.

Badín, Zvolen-Sekier, *polovičný osemuholník* – Banská Bystrica-Sásová, „kvapka“ – Župkov, Prievidza-Zapotôčky a „zvon“ – Hradec.²⁷⁵ V Žilinskej diecéze: *polkruh* – Turzovka-Živčáková hora, *elipsa* – Martin-Sever²⁷⁶, Hvozdnica, *trojuholník* – Žilina-Solinky, *kruh* – Dubnica nad Váhom, „kvapka“ – Žilina-Hájik²⁷⁷, kosoštvorec -- *Kolačín*. Určite je možné všetky uvedené tvary nájsť aj v kostoloch ostatných slovenských diecéz.

Približne polovica týchto kostolov si zachováva pozdĺžne usporiadanie liturgického priestoru, teda „klasické“, druhá polovica má centrálné usporiadanie s dôrazom na umiestnenie oltára. Aj tie kostoly, ktoré majú elipsový pôdorys, nemajú oltár, či ambonu umiestnené v ohniskách, ale presbytérium v jednom z „vrcholov“. Komunitné usporiadanie sa na Slovensku zatiaľ „neujalo“.

2. 2. NOVÉ KOSTOLY V ŽILINSKEJ DIECÉZE

Na území Žilinskej diecézy sa momentálne nachádza 64 novopostavených kostolov. Pri pohľade na ne je potrebné vziať do úvahy niekoľko medzných faktorov.

Na prvom mieste rok 1989, kedy sa zmenila politická situácia v krajine. Ako bolo spomenuté vyššie, len dva kostoly pochádzajú z obdobia pred týmto rokom, pretože dovtedy pre totalitný komunistický režim nebolo umožnené realizovať nové stavby kostolov. Práve z tohto obdobia pochádza aj niekoľko stavieb, ktoré boli pôvodne stavané ako domy smútku na cintorínoch a hneď, ako to bolo možné, boli, často minimálnymi zásahmi – umiestnením oltára, ambony a svätostánku, prebudované na kostoly. Ako príklady môžem spomenúť Nedeđu, Kunerad, či Veľkú Čiernu. Po roku 1989 sa situácia zmenila, no spôsobila stavebný „boom“, počas ktorého sa často prihliadalo na to, aby sa stavby čím skôr postavili, pretože existujúce kostoly kapacitne nestačili zvýšenému prílivu „nových“ kresťanov. To spôsobilo, že sa síce postavilo množstvo kostolov, ale väč-

²⁷⁵ Porov. NEPŠINSKÝ, V., TURČAN, R., TURČANOVÁ, D., *S radosťou pôjdeme do domu Pánovho. Nové kostoly v Banskobystrickej diecéze*. Kňazský seminár sv. Františka Xaverského, Baďín 2006.

²⁷⁶ Od 14. februára 2008 v Žilinskej diecéze, dovtedy v Banskobystrickej.

²⁷⁷ Opakovaný projekt Farského kostola sv. Terézie z Lisieux z Prievidze-Zapotôčkov.

šina z nich, hlavne čo sa týka dôležitých miest liturgických slávení, predovšetkým oltára a ambony, ale i spovednice, či hudobného nástroja – organu, ostali na dlhé roky, či dodnes, len v provizórnom riešení.

Na druhom mieste samotný vznik Žilinskej diecézy 14. februára 2008. Po tomto roku však bolo v diecéze postavených len niekoľko kostolov: Žilina-Hájik, Nededza, Dubnica nad Váhom, Turzovka-Živčáková hora, Radoľa. Väčšina nových kostolov bola postavená ešte pred vznikom Žilinskej diecézy a ich stavby boli zastrešené Nitrianskou diecézou a jej liturgickou komisiou.

Pri pohľade na tieto kostoly je zrejmé, že pochádzajú z obdobia veľkého stavebného rozmachu, ako som spomínal vyššie. Ide často o veľmi jednoduché stavby, s minimálnymi umeleckými prvkami, poväčšine veľmi skromne zariadené. Prioritou vtedajšej doby bolo to, aby sa kostoly čím skôr postavili a boli funkčné. V mnohých z nich sú napríklad oltár i ambona vyrobené len z dreva, hoci sa dbalo na to, aby boli masívne. Niektoré z nich sú aj konsekrované, napríklad Snežnica, či Stránske, napriek tomu šlo zaiste o dočasné riešenie, ktoré sa postupne nahrádza takým, ktoré vyhovuje liturgickým smerniciam. Faktom však ostáva to, že veľká väčšina novopostavených kostolov na území Žilinskej diecézy sú jednoduché stavby, poväčšine obdĺžnikového pôdorysu, s jednoduchým zariadením, ktoré hoci sú nové, teologicky a často aj architektonicky sa nijako nelíšia od starých.

2. 2. 1. Stav sakrálnej architektúry v Žilinskej diecéze

Ako prvé musím konštatovať, že práve v Žilinskej diecéze, ktorej novopostavené kostoly sú predmetom môjho záujmu, je v spomínanej oblasti viditeľný nedostatok. Zrejme preto, že diecéza stále stojí na svojom počiatku a mnoho sa stále buduje a formuje.

Diecéznu liturgickú komisiu, okrem jej predsedu – diecézneho biskupa, tvoria len traja kňazi, z ktorých ani jeden nie je odborník na architektúru, a len dvaja majú akademické vzdelanie v oblasti liturgiky.²⁷⁸ Pozoruhodný je fakt, že

²⁷⁸ Porov. <http://dcza.sk/sk/dokumenty/biskupsky-urad/rady-a-komisie> [12.11.2015].

štatút diecéznej liturgickej komisie uvádza, že komisia má tri sekcie: pre posvätnú liturgiu, pre architektúru a sakrálne umenie a pre liturgickú hudbu. Z uvedeného konštatujem, že pri zriadení Diecéznej liturgickej komisie a tvorbe jej štatútu, bolo úsilie usporiadať ju tak, ako je štandardné pre iné diecézy a ako napokon stanovuje aj konštitúcia o posvätnnej liturgii *Sacrosanctum Concilium* v bodoch 45 a 46, avšak doteraz to nebolo zrealizované.

V skutočnosti príprava i realizácia jednotlivých stavieb prebieha v prostredí miestnej farnosti. Obyčajne pod záštitou miestneho farára, čo sa ukazuje niekedy ako v podstate dobré, inokedy nie veľmi šťastné. Architekt, ktorého zväčša vyberá farár alebo navrhne niekto z farnosti, vypracuje obyčajne dva rôzne návrhy, v niektorých prípadoch je oslovený aj ďalší architekt s iným návrhom. Potom sa miestna farská rada – alebo tam, kde farská rada neexistuje, farár s vybranými farníkmi – priklonia k jednému z návrhov. Ten sa zväčša predkladá diecéznej ekonomickej rade, ktorá posúdi, či je schodné v danej farnosti vybraný projekt realizovať. Prihliada sa poväčšine na počet veriacich v danej obci (ak je to filiálka) alebo farnosti, ak sa jedná o farský kostol, a na ich finančné možnosti. Ak ekonomická rada stavbu odsúhlasí, návrh sa predkladá diecéznej liturgickej komisii, ktorá posúdi, v čom návrh vyhovuje a v čom nie, navrhne prípadné úpravy a zmeny, ktoré sa zapracujú do konečného projektu. Ten sa znovu predkladá na schválenie liturgickej komisii.

Ako som už spomenul, treba znovu poznamenať, že je zvykom posudzovať projekt stavby oddelene od návrhu miest liturgických slávení. Často sa stáva, že iný architekt navrhuje oltár, ambonu, krstiteľnicu, svätostánok, sedes so sedadlami a ostatné prvky do už realizovanej stavby kostola pôvodného architekta. Tieto návrhy, či projekty sa rovnako predkladajú diecéznej liturgickej komisii. Takto sa vlastne každá stavba kostola rozdeľuje do dvoch fáz, najprv ide o samotnú stavbu, potom o jednotlivé miesta slávení. Toto rozdelenie je často podmienené finančnou situáciou.²⁷⁹ A môže byť vnímané ako negatívum, keď – jednoducho povedané – prácu jedného dokončuje ktosi iný. Na druhej strane však

²⁷⁹ Osobný rozhovor s tajomníkom Diecéznej liturgickej komisie Žilinskej diecézy, Pavlom Zvarom. [3.11.2015].

práve toto môže byť prísnom, ako to vyjadrila architektka Mária Sabová. Podľa nej je logickejšie, aby stavbu ako takú projektoval, ako to nazvala „hrubozrný architekt“, ktorý je odborníkom na statiku a projekty budov, a samotné miesta liturgických slávení navrhoval architekt, ktorý sa venuje len tomuto a robil to v spolupráci s výtvarníkmi, prípadne inými umelcami, ako sú kamenári, sochármi, maliari a pod.²⁸⁰

Každopádne však konštatujem, že kostoly, ktoré boli posudzované už liturgickou komisiou Žilinskej diecézy, vyhovujú požiadavkám liturgických smerníc a oproti kostolom postavených v skorších rokoch, sú v mnohom „lepšie zvládnuté“. Hoci Diecézna liturgická komisia nemá momentálne stále zastúpených odborníkov na sakrálne umenie, v prípade potreby sa jej členovia radia s prizvaným architektom, či výtvarníkom a je evidentné, že v súčasnosti sa oveľa viac, ako len na funkčnosť kostola, prihliada na jeho celkové stvárnenie, vsadenie do prostredia, v ktorom má byť postavený, ale aj na umeleckú výzdobu.

2. 2. 2. Rozostavané kostoly

V diecéze je v súčasnosti niekoľko rozostavaných kostolov, a hoci nie sú dokončené, ich návrhy a projekty už boli predložené liturgickej komisii a pre úplnosť ich treba spomenúť. Jedná sa o Kostol Božieho milosrdenstva v Považskej Bystrici, sídlisku Rozkvet, o Kostol Božieho milosrdenstva v Ladcoch, a kostol v Žiline-Budatíne.

V tejto podkapitole uvediem dva príklady návrhov týchto stavieb. Prvým bude architektonická štúdia kostola v Žiline-Budatíne a druhým bude ukážka dvoch rôznych návrhov miest liturgických slávení tej istej architektky do kostola v Novej Dubnici.

Považujem to za súčasť komplexného pohľadu na sakrálnu architektúru a prax výstavby nových kostolov v Žilinskej diecéze.

²⁸⁰ *Osobný rozhovor s architektkou Máriou Sabovou. [10.03.2016].*

2. 2. 2. 1. Žilina-Budatín

Tento návrh kostola uvádzam ako príklad toho, ako vyzerá architektonická štúdia predložená liturgickej komisii a zároveň ako zaujímavý projekt kostola, ktorého hlavný vchod je umiestnený na chóre, pretože stavba má stáť v prudkom svahu. Podľa sprievodnej správy architekta Ľubomíra Zaymusa je účelom preukázať to, či je možné na vybranej parcele realizovať stavbu kostola – prevýšenie pozemku je 4, 5 metra. Vybrané obrazy architektonickej štúdiu uvádzam v obrazovej prílohe.

Architekt uvádza, že celá „hmota kostola je navrhovaná tak, aby už svojím vonkajším vzhľadom vypovedala o svojej náplni. Dominantu tvorí vysoká čelná štítová stena, zužujúca sa dohora. Pozostáva z dvoch symetrických častí, medzi ktorými je hlavný vchod do kostola. Hlavný vchod je zdôraznený preskleným zádverím, nadokrytým sedlovou strechou. Pri návrhu kostola sa bolo treba vysporiadať hlavne s veľkým prevýšením pozemku. Preto celý návrh vychádza z logiky vstupu do kostola na úrovni chórusu a smerom k presbytériu sa schádza po viacerých výškových úrovniach nadol. Využíva sa pritom aj stupňovité riešenie „hľadisko“ so sedením na troch výškových úrovniach... Priestor pod chórusom sa využíva ako sakristia, hygienické zázemie kostola a spoločenská miestnosť. Objem stavby dotvára dynamicky pôsobiaca sedlová strecha premenlivého sklonu.“²⁸¹

Na štúdiu, ktorá je v prílohe práce, je možné všimnúť si, že architekt nerieši liturgické miesta kostola, ale len stavbu, ako som to spomínal vyššie. Čo je ale bežnou praxou.

V tomto návrhu je tiež možné vidieť súčasnú prax stavať kostoly, ktoré síce nie sú úplne „komunitné“, nemajú pôdorys kruhu alebo elipsy s oltárom a ambonou umiestnenými v ohniskách, ale nie sú ani klasickým typom pozdĺžnej stavby. Aj na tomto príklade možno vidieť úsilie stvárniť prostredie okolo oltára tak, aby vytváralo „komunitu“. Polkruh naznačuje zhromaždenie „okolo“ oltára,

²⁸¹ ZAYMUS, Ľ., *Sprievodná správa k architektonickej štúdiu kostola v Žiline-Budatíne*. Žilina, júl 2014. V archíve Diecéznej liturgickej komisie.

aj je otvorený tomu, aby prítomní aspoň sčasti videli jeden druhého a vytvorili spoločenstvo.

Tento návrh pokladám za ďalší krok k vytvoreniu chrámu, ktorý bude vhodne zasadený do miestneho prostredia, postavený v súlade s liturgickými smernicami a je krokom vpred od klasického pozdĺžneho kostola k chrámu, ktorý vytvorí spoločenstvo prítomných okolo oltára a tak naplní svoj účel – stať sa *domus ecclesiae*.

2. 2. 2. 2. Návrh miest liturgických slávení kostola sv. Jána Bosca v Novej Dubnici

Druhou ukážkou, ktorú uvádzam v práci, rovnako v obrazovej prílohe, sú dva rôzne návrhy na miesta liturgických slávení do už postavenej stavby kostola sv. Jána Bosca v Novej Dubnici. Autorkou oboch je Mária Sabová a oba boli predložené Diecéznej liturgickej komisii.

Prvý návrh má názov *Návrh zošikmeného riešenia* a autorka uvádza, že oltár vychádza z tvaru lode, tu poukazuje na časté sny sv. Jána Bosca o Cirkvi ako lodi na mori. Z tohto potom odvodzuje ďalšie šikmé prvky. Použitým materiálom je kameň – travertín v kombinácii lesk/drsný povrch s priznanými kavernami. Svätostánok je čiastočne ukrytý v nasvietenej sklenenej vitráži a svojím tvarom pripomína drahokam.²⁸²

Druhý návrh má názov *Návrh oblúkového riešenia*, ktorý autorka popisuje takto: polkruhový priestor kostola znesie aj výraznejšie zaoblené prvky. Podmurovaný jestvujúci základ na budúci oltár už čiastočne vymedzuje tvar podstavy celého oltára... svätostánok je umiestnený na podnoži vertikálne riešenej úzkej vitráže, vsadenej do bielej sadrokartónovej kulisy, kde by sa zozadu lialo svetlo.²⁸³

K obom návrhom sa vyjadrila liturgická komisia a po konzultácii s investorm nebol vybraný ani jeden z nich.

²⁸² Porov. SABOVÁ, M., *Stručná sprievodná správa k trom návrhom presbytéria novostavby Kostola s. Jána Bosca v Dubnici nad Váhom*. Žilina 25. 02. 2015. V archíve Diecéznej liturgickej komisie.

²⁸³ Porov. *ibidem*.

V práci sú uvedené na ukážku toho, že pri projektovaní jednotlivých miest slávení je možné vždy zohľadňovať niekoľko skutočností. Buď je to myšlienka súvisiaca s patrocíniom kostola, v tomto prípade to bola loď a sv. Ján Bosco alebo sa prihliada na architektúru kostola, jeho tvaroslovie a podobne, ako v prípade druhého návrhu, alebo sa realizujú ďalšie pohľady a myšlienky. V mnohom ide o subjektívny pohľad architekta alebo investora, v tomto prípade Saleziánov Dona Bosca.

Podľa mňa aby sa na prvom mieste vždy mali zohľadňovať liturgické smernice a výpovedná hodnota symboliky jednotlivých miest. Na ďalšom mieste je „funkčnosť“ priestoru, ktorá umožní pohodlné a dôstojné slávenie všetkých obradov, na prvom mieste slávenie Eucharistie.

Za nedostatok považujem to, že sa najväčšia pozornosť venuje len oltáru a ambone, ale často sa súbežne s nimi nerobí aj návrh krstiteľnice, svätostánku, spovednice a ďalších dôležitých prvkov, ako abakusy, svietniky a ostatné. Aj keď nie je pravdou, že to tak je vždy, pretože liturgickej komisii bývajú predložené aj komplexnejšie návrhy.²⁸⁴

2. 2. 3. Výtvarné umenie

Je určite žiaduce, aby bola hodnota chrámového priestoru zvýraznená kvalitným umením. Preto je potešujúce, že na Slovensku vzniklo združenie profesionálnych kresťanských výtvarníkov, ktorí majú vlastnú internetovú stránku www.krestum.sk, ktorí spájajú výtvarné umenie so sakrálnou tematikou. Projekt je zastrešený Radou Konferencie biskupov Slovenska pre vedu, vzdelanie a kultúru.

Po prieskume novopostavených kostolov Žilinskej diecézy môžem skonštatovať, že sa na to prihliada. Spomenúť možno mozaikový obraz sv. Cyrila a Metoda v kostole v Radoli, bronzové umelecké vyhotovenie oltára, ambony a ostatných prvkov v kostole v Žiline-Hájiku alebo pripravovaná mozaika do kostola v Turzovke-Živčákovej hore.

²⁸⁴ Porov. *Archív Diecéznej liturgickej komisie Žilinskej diecézy*.

3. EKLEZIOLÓGIA, TEOLÓGIA A FUNKČNOSŤ NOVOPOSTAVENÝCH KOSTOLOV ŽILINSKEJ DIECÉZY

V každom chráme, nech sa naň pozrieme z akéhokoľvek uhlu pohľadu, sa spájajú dve základné línie. Ak to vyjadrim trochu nadnesene, to, čo je viditeľné srdcom, a čo je viditeľné očami. Inak povedané, jeho vnútro a vonkajšok. Ešte inak vyjadrené, jeho „myšlienka“, teológia, symbolika, „posolstvo“ na jednej strane a funkčnosť a praktickosť na strane druhej.

Keďže nosnou myšlienkou súčasného chrámu, tak, ako ho vnímame po Druhom vatikánskom koncile, je to, že chrám je *domus ecclesiae*, dom Cirkvi, miesto, na ktorom sa zhromažďuje spoločenstvo na slávenie liturgie, môžeme tvrdiť, ako to uvádzam v prvej časti práce, že chrám je obrazom Cirkvi. Práve Druhý vatikánsky koncil, hoci ako prvú schválil konštitúciu o liturgii, za hlavnú tému považoval poňatie Cirkvi ako takej. Je to napokon viditeľné už v prípravných konceptoch pred koncilom, ktorých jazyk je totožný s konštitúciou o Cirkvi. To sa biblicky inšpirovaným jazykom dotýka *Kristovho tajomstva a vlastnej podstaty pravej Cirkvi*: súčasne božskej i ľudskej, neviditeľnej i viditeľnej, prítomnej i zamierenej na naplnenie na konci vekov. Práve účasťou na liturgii sa veriaci stávajú svätým Pánovým chrámom, Božím príbytkom budovaným v Duchu, a tým sa stávajú znamením medzi národmi.²⁸⁵ Liturgia sa takto nevyhnutne prepája s ekleziológiou, teda slávenie s tým, ako sláviace spoločenstvo vníma samé seba.

Preto chcem ako prvé, pri pohľade na novopostavené kostoly Žilinskej diecézy, opísať to, nakoľko vyjadrujú – aj svojou architektúrou – podstatu Cirkvi. Či skutočne sú obrazmi, či znamením Cirkvi na tom mieste, na ktorom sú postavené. Za východisko som vybral pohľad na Cirkev zachytený v dokumentoch Druhého vatikánskeho koncilu. To, či daná stavba chrámu nesie v sebe prvky týchto obrazov, považujem za to najdôležitejšie pri pohľade na chrám.

²⁸⁵ Porov. PESCH, O. H., *Druhý vatikánský koncil 1962 – 1965. Příprava, průběh, odkaz*. Vyšehrad, Praha 2014, s. 138.

Na druhom mieste je tu funkčnosť chrámu, to, či chrám a jeho zariadenie slúžia svojmu účelu, a tým je dôstojné slávenie liturgie, najmä nedeľné slávenie Eucharistie, a vôbec slávenie Eucharistie ako také, potom ostatné obrady, predovšetkým vysluhovanie sviatostí. V tejto časti sa budem držať línie prvej kapitoly, teda popisovať objektívne požiadavky na jednotlivé miesta liturgických slávení a ich realizáciu v kostoloch diecézy.

Celú túto kapitolu vnímam ako odpoveď na dve základné otázky ekleziológie: 1. Ako Cirkev vidí samu seba? 2. Aký je jej zmysel a poslanie? A to, či sú tieto otázky zodpovedané v stavbe súčasných chrámov Žilinskej diecézy.

3. 1. CHRÁM AKO VIDITEĽNÝ NOSITEĽ OBRAZU CIRKVI

Východiskový pohľad na Cirkev v ktorejkoľvek dobe, a teda aj na Druhom vatikánskom koncile, je určený v prvom rade vierou v Krista a v jeho učenie, teda Novým zákonom. Najpodstatnejšou črtou kresťanstva, ktorá ho charakterizuje a zároveň odlišuje od ostatných monoteistických náboženstiev, je viera v Trojicu.

3. 1. 1. Spoločenstvo – koinonia (LG 49)

„Všetci však máme, i keď v rozličnom stupni a rôznym spôsobom, účasť na tej istej láske k Bohu a blížnemu a spievame nášmu Bohu ten istý chválospev slávy. Všetci totiž, ktorí sú Kristovi a majú jeho Ducha, zlučujú sa do jednej Cirkvi a sú v ňom navzájom spojení (porov. Ef 4, 16).“

Preto si koncil hneď v prvej kapitole konštitúcie o Cirkvi všíma vnútorný život trojjediného Boha v samotnej Cirkvi. Cituje vetu Cypriána z Katrága (+ 258), ktorý prehlasuje: *Celá Cirkev sa ukazuje ako ľud zjednotený pôsobením jednoty Otca i Syna i Ducha Svätého* (LG 4). Práve vďaka zdôrazňovaniu trojičnej štruktúry niektorí vnímajú Cirkev ako „obraz Trojice“.²⁸⁶ Vyzdvihuje sa tým odzrkadľovanie života

²⁸⁶ Porov. FAHEY, M. A., *Cirkev*. In: *Systematická teológia 2*, [s. 91 – 166]. Vyšehrad, Praha 1998, s. 120 – 121.

Trojice, ako spoločenstva božských osôb v jednote, v jednote Cirkvi ako spoločenstva veriacich v Krista.

Preto je ďalším dôležitým vyjadrením podstaty Cirkvi termín *koinonia*. Podľa profesora P. C. Boriho nemožno zúžiť význam novozákonného termínu *koinonia* na pavlínske vnímanie, ktoré je koncentrované na jediný zmysel „mať účasť na“ spásnych daroch.²⁸⁷ Význam termínu je oveľa hlbší. Emanuel Franco vysvetľuje, že ho možno chápať trojako. *Koinonia* s kristologickým dôrazom (účasť), *koinonia* s ekleziologickým dôrazom (*communio*) alebo vidieť obidve dimenzie súčasne, vertikálnu a horizontálnu, čo je kresťanský význam *koinoniae*.²⁸⁸ Práve toto je určujúce pre vyjadrenie podstaty Cirkvi, ktorá je miestom stretnutia sa človeka s Bohom, no nutne aj človeka s človekom.²⁸⁹

Ak tvrdíme, že chrám je obrazom Cirkvi, musíme v ňom hľadať práve tieto dva rozmery vzťahov. Chránový priestor musí umožniť to, aby sa tu človek pri slávení liturgie stretol s Bohom, no zároveň musí vytvoriť podmienky pre stretnutie spoločenstva ľudí.

3. 1. 2. Putujúci Boží ľud (LG 9, GS 40)

„Tak ako Izrael podľa tela, ktorý kedysi putoval na púšti, sa už nazýva Božou cirkvou (porov. Ezd 13, 1; Num 20, 4; Dt 23, 1 a nasl.), tak aj nový Izrael, ktorý putuje v tomto čase, hľadajúc budúce a trvalé mesto (porov. Hebr 13, 14), menuje sa Kristovou Cirkvou (porov. Mt 16, 18), keďže si ju Kristus nadobudol vlastnou krvou (porov. Sk 20, 28), naplnil ju svojím Duchom a vystrojil ju vhodnými prostriedkami viditeľnej a spoločenskej jednoty... A tak Cirkev napreduje uprostred pokušení a prenasledovaní, posilňovaná silou Božej milosti, ktorú jej prisľúbil Pán, aby sa napriek krehkosti tela nespreneverila dokonalejšej vernosti, ale aby zostala dôstojnou nevestou svojho Pána a pôsobením Ducha Svätého sa neprestávala obnovovať, kým skrze kríž nepríde k svetlu, ktoré nepozná súmrak.“

²⁸⁷ Porov. BORI, P. C., *Koinonia. L'idea della comunione nell'ecclesiologia recente e nell Nuovo Testamento*. Paideia, Brescia 1972, s. 107.

²⁸⁸ Porov. FRANCO, E., *Comunione e partecipazione. La koinonia nell'epistolario paolino*. Morcelliana, Brescia 1966, s. 5.

²⁸⁹ Porov. DRUHÝ Vatikánsky koncil, konšt. *Lumen gentium* 49.

„Cirkev – zrodená z lásky večného Otca, založená v čase Kristom Vykupiteľom a zhromaždená v Duchu Svätom – sleduje spasiteľný eschatologický cieľ, ktorý môže v plnej miere dosiahnuť iba v budúcom veku.“

Jedna zo základných teologických charakteristík Cirkvi je to, že je eschatologická, teda zameraná na druhý Pánov príchod a očakávajúca ho. Vyjadruje to architektúra kostola, ktorá je niekedy podobná stanu. Naznačuje tak jednak putovanie za cieľom, podobnosť s putujúcim Izraelom, no zároveň dočasnosť tohto „príbytku“.

3. 1. 3. Všeobecná sviatosť spásy (LG 48)

„Kristus, vyzdvihnutý od zeme, všetkých pritiahol k sebe (porov. Jn 12, 32 gr.). Po svojom zmŕtvychvstaní (porov. Rim 6, 9) zoslal na učeníkov svojho oživujúceho Ducha a skrze neho ustanovil Cirkev, svoje telo, ako všeobecnú sviatosť spásy; sediac po pravici Otca, neprestajne účinkuje vo svete, aby privádzal ľudí do Cirkvi a prostredníctvom nej ich užšie pričlenil k sebe, a živí ich svojím telom a vlastnou krvou, aby ich urobil účastníkmi na svojom oslávenom živote.“

Konštitúcia *Lumen gentium* „vidí“ Cirkev nielen ako spoločenstvo konkrétnych ľudí, ale ako tajomstvo (LG 1). Toto tajomstvo je zamerané na plnenie všeobecného Otcovho plánu spásy a aktualizuje sa v dejinách Cirkvi v konkrétnych žijúcich kresťanoch, ktorí majú svedčiť o ponuke spásy pre všetkých.

Chrám, ako budova v kontexte mesta, okolia, môže pôsobiť dojomom, že je uzavretým, že vytvára osobitné spoločenstvo, oddelené od okolitého sveta, no práve týmto – paradoxne – plní svoju úlohu, pretože tým, že je vyčlenený z profánneho, pozýva k nadprirodzenému. Chrám teda musí v sebe niesť prvok otvorenia, pozvania a prijatia.

Podľa vyjadrenia koncilu sa sakramentálny princíp Cirkvi má uplatňovať v dvoch rozmeroch: Cirkev je znamením spojenia s Bohom [vyčlenenie z profánneho a zameranie na nadprirodzené] a jednoty ľudstva [vytvorenie spo-

ločenstva]. Obidva rozmery spolu súvisia. Čím dokonalejšie bude Cirkev znamením Krista, tým bude aj účinnejším znamením jednoty.²⁹⁰

3. 1. 4. Matka (LG 64)

„...tak aj Cirkev, ktorá rozjíma o Máriinej tajomnej svätosti, nasleduje jej lásku a verne plní Otcovu vôľu, stáva sa matkou tým, že verne prijíma Božie slovo: lebo ohlasovaním a krstom rodí pre nový, nesmrteľný život deti počaté z Ducha Svätého a narodené z Boha.“

Krstné bohoslužobné texty sýrskej tradície doslova oplývajú množstvom obrazov materského lona. Je tomu tak aj preto, že v sýrčine je Duch, *ruha*, ženského rodu. Modlitba spoločná sýrskemu pravoslávneému a aj maronitskému obradu to vyjadruje takto: *Požehnaný si Ty, Pane Bože, ktorý si príchodom svojho Svätého Ducha posvätil veľký a nevýstižný dar tejto vody, z ktorej sa tak stalo lono Ducha, ktoré zo starého človeka privádza na svet človeka nového.* A v jednom arménskom krstnom hymne čítame: *Dnes sa navždy pominuli... pôrodné bolesti prvej matky, pretože tí, ktorí... sa narodili... pre smrť, sú Duchom znovuzrození... ako synovia svetla...*²⁹¹

Chrám, obraz Cirkvi, musí v sebe niesť aj ďalší dôležitý prvok: Cirkev je nazývaná Matkou, pretože krstom rodí Božie deti pre nový život, a preto dôležité miesto v chráme, farskom, v ktorom sa zhromažďuje rodina farnosti, patrí aj krstnému prameňu, v ktorom sa zviditeľňuje táto materská úloha Cirkvi.

3. 1. 5. Nositeľka zjavenia (DV 21, GS 44)

„Cirkev vždy mala v úcte Božie Písma tak, ako samo Pánovo telo – najmä v posvätnnej liturgii. Neprestáva prijímať chlieb života zo stola Božieho slova a zo stola Kristovho tela, a podávať ho veriacim... A v Božom slove je taká sila a účinnosť, že ono je pre Cirkev oporou a životnou silou a pre deti Cirkvi posilou vo viere, pokrmom duše, čistým a nevysychajúcim prameňom duchovného života.“

²⁹⁰ Porov. KUNETKA, F., *Úvod do liturgie svätostí*, s. 293.

²⁹¹ Porov. CAMPATELLI, M., *Křest. Refugium Velehrad-Roma s. r. o., Olomouc 2010*, s. 83 – 84.

„Cirkev sama sa totiž hneď od počiatku svojich dejín naučila vyjadrovať Kristovu blahozvesť v pojmoch a jazykoch rozličných národov a okrem toho sa ju usilovala objasniť múdrosťou filozofov, a to s cieľom primerane prispôsobiť evanjelium chápanosti všetkých a požiadavkám múdrych. Takáto prispôsobivosť v hlásaní zjaveného slova musí zostať zákonom každého šírenia evanjelia.“

Cirkev je živená z Božieho slova. Je teda spoločenstvom, ktoré prijíma Božie zjavenie, a zároveň ho nesie ďalej cez jednotlivé momenty dejín spásy. Toto prijatie, nesenie i odovzdávanie Zjavenia sa uskutočňuje cez ohlasovanie a počúvanie, ako to vyjadruje aj modlitba požehnania novej ambony: *„Prosíme Ťa, Pane, nech z tohto miesta v našich ušiach zaznieva hlas tvojho Syna, aby sme vnuknutia Ducha Svätého verne zachovávali a neboli iba poslucháčmi tvojho slova, lež stali sa aj jeho horlivými uskutočňovateľmi.“*²⁹²

Túto skutočnosť zvyrazňuje aj spojitosť ambony – miesta, z ktorého sa ohlasuje a lode chrámu – miesta pre počúvajúcich, ktoré zároveň naznačuje prijatie počutého slova.

No zrejmy je aj súvis ambony s oltárom. Počúvanie i prijatie slova totiž spoločenstvo vyjadruje svojím životom: na slovo, ktoré prijíma, odpovedá vierou. A prejavom viery je prístupenie k stolu života, oltáru.

3. 1. 6. Kvas ľudskej spoločnosti (GS 40, 38)

„...a tak Cirkev, v tom istom čase „viditeľné spoločenstvo a duchovná pospolitosť“, kráča spolu s celým ľudstvom a prežíva so svetom ten istý pozemský údol a je akoby kvasom a dušou ľudskej spoločnosti, ktorá sa má obnoviť v Kristovi a pretvoriť na Božiu rodinu.“

„On [Kristus] sám nám zjavuje, že „Boh je láska“ (Jn 4, 8), a zároveň nás učí, že základným zákonom ľudskej dokonalosti, a teda aj pretvorenia sveta, je nové prikázanie lásky. A tak tým, ktorí veria Božej láske, dáva istotu, že cesta lásky je otvorená všetkým ľuďom a že snaha o nastolenie všeobecného bratstva nie je márna... Pán zanechal svojim záväzkom tejto nádeje a pokrm na cestu v tej sviatosti viery, v ktorej sa prirodzené plody, vype-

²⁹² Benedikcionál, Modlitba požehnania novej ambony, s. 427 – 428.

tované človekom, premieňajú na Kristovo oslávené telo a krv pri večeri bratského spoločenstva, ktorá je preddavkom nebeskej hostiny.“

Spoločenstvo zhromaždené na slávenie Eucharistie, schádzajúce sa okolo oltára, ktorý je symbolom samého Krista,²⁹³ je Cirkvou, ktorá sa má obnovovať a zjednocovať v Božiu rodinu. Prameňom sily pre túto obnovu a zjednotenie je Kristovo telo – Eucharistia slávená na jeho oltári. Vyjadruje to napríklad modlitba posvätenia oltára: *„Nech je tento oltár sviatočným stolom, ku ktorému sa budú náhliť Kristovi spolustolujúci, aby na teba zložili svoje starosti a ťažkosti a načerpali novú silu na cestu životom [oltár ako miesto posily]. Nech je tento oltár miestom dôverného zjednotenia s tebou a miestom pokoja, aby sa tí, čo sa posilnia telom a krvou tvojho Syna, naplnili jeho Duchom a zdokonaľovali sa v láske k tebe [obnovenie v láske a pretvorenie]. Nech je žriedlom jednoty Cirkvi a bratskej svornosti: nech sa pri ňom schádzajú tvoji veriaci a čerpajú silu pre rozvíjanie vzájomnej lásky [jednota bratského spoločenstva].“*²⁹⁴

Je jasné, že to, čo koncil tvrdí o Cirkvi, sa realizuje pri Pánovom oltári. Takto sa on, cez slávenie Eucharistie, ktoré sa na ňom koná, stáva žriedlom milosti a posily pre spoločenstvo Cirkvi, aby tak dokázala plniť svoju úlohu vo svete (ono je *culmen et fons* života Cirkvi). Bez oltára nie je možné sláviť Eucharistiu.

Oltár má preto ústredné postavenie v chráme a každá jedna chrámová architektúra to musí jasne vyjadriť.

3. 1. 7. Zhromaždená cez slovo živého Boha (PO 4)

„Boží ľud sa zhromažďuje predovšetkým slovom živého Boha, ktoré všetci právom žiadajú z úst kňazov. Keďže nik nemôže byť spasený, ak pro neveril, prvou povinnosťou kňazov ako biskupových spolupracovníkov je všetkým hlásať Božie evanjelium, aby plnili Pánov príkaz „Chodte do celého sveta a hlásajte evanjelium všetkému stvoreniu“ (Mk 16, 15) a tak utvárali a zveľaďovali Boží ľud.“

²⁹³ Porov. Rímsky pontifikál, *Posviacka oltára*, Úvodné poznámky, č. 4.

²⁹⁴ Rímsky pontifikál, *Posviacka oltára*, konsekračná modlitba.

Vykonávanie kresťanského kultu, slávenie liturgie, je nielen vrcholom a prameňom života Cirkvi (SC 10), ale zároveň najúčinnnejším spôsobom vyučovania kresťanstva, ohlasovania viery. V tomto liturgia určite sleduje líniu synagogálneho kultu, no aspekt vyučovania musí byť veľmi dobre pochopený. Aj v synagóge – kde sa mohol javiť akýkoľvek iný aspekt ako dôležitejší, ako vyučovanie, rovnako ako v kresťanskej Cirkvi – vyučovanie, ktoré je v srdci kultu Božieho ľudu, bolo istotne veľmi zvláštneho spôsobu. Išlo o pochopenie slova Boha, ktoré nakoľko je slovom živého Boha, je slovom života.

Všetko to, čo je viac pravdivejšie v kresťanskom kulte, je fakt, že počúvajúci slovo Boha a modliaci sa v odpovedi na to slovo, sme priťahovaní k oltáru, k menze eucharistickej hostiny. Svätá omša nás teda vedie k symbolickému Východu, eschatologickému obrazu Jeruzalema, v ktorom bude Boží ľud naveky zhromaždený v slávnostnom zhromaždení (porov. *Hebr 12, 22*).²⁹⁵

Ak je základná liturgická architektúra auly chrámu posudzovaná z hľadiska zhromaždenia, ktoré je „kráľovské“ a ak je ambona miestom ohlasovania Božieho slova, tak potom je ambona miestom napomenutia.²⁹⁶

3. 1. 8. Tajomstvo Cirkvi zjavené v nových kostoloch Žilinskej diecézy

Jednotlivé obrazy, popísané na základe ekleziologických výpovedí dokumentov Druhého vatikánskeho koncilu, ako sú popísané vyššie, odhaľujú tajomstvo Cirkvi tak, ako sa ona sama „pozerá na seba“.

Keďže každý chrám je obrazom Cirkvi, musí byť jej tajomstvo prítomné aj v jeho stavbe, musí v sebe niesť prvok *spoločenstva*, pretože to vyjadruje jeho podstatu – je postavený preto, aby sa v ňom spoločenstvo stretávalo. Naznačuje, že toto spoločenstvo sa nestretáva a nežije náhodne, ale *putuje ako Boží ľud* a má svoj cieľ, ktorým je stretnutie s Bohom; tu na zemi a raz vo večnosti. Na tejto ceste je posilňovaný prostredníctvom sviatostnej milosti, ktorú sprostredkuje Cirkev ako *všeobecná sviatosť spásy*. Spoločenstvo Božieho ľudu sa rodí v Cirkvi a vďaka nej

²⁹⁵ Porov. VALENZIANO, C., *Architetti di chiese*, s. 156 – 157.

²⁹⁶ Porov. *ibidem*, s. 157.

nachádza v chráme prijatie, svoj domov, ktorý je cez Božiu prítomnosť predobrazom večného domova v nebi. Tu sa Cirkev ukazuje ako *Matka* a *nositeľka zjavenia*, pretože cez sviatosti, ktoré vysluhuje, zjavuje lásku Otca. Božia láska pretvára ľudské srdcia, a preto tí, ktorí sa v chráme schádzajú, majú byť *kvason ľudskej spoločnosti*, pretvárať a posväcovať tento svet. Veď chrám je súčasťou tohto sveta a jeho stavba vždy zapadá do svojho okolia. Napokon, to, že „uprostred sveta“ je miesto pre spoločenstvo kresťanov, je zásluhou *Božieho slova*, *veď ono zhromažďuje* tých, ktorí žijú vo svete, do spoločenstva, ktoré je obrazom neba.

Tieto obrazy sú viac, či menej prítomné vo všetkých kostoloch. A výnimkou nie sú ani novopostavené kostoly Žilinskej diecézy, ktoré sú predmetom môjho záujmu. Každý z nich je súčasťou obce, v ktorej je postavený, svojou architektúrou však ukazuje, že je iný, ako ostatné stavby okolo a že slúži spoločenstvu veriacich, ktoré v ňom nachádza prijatie a domov. Bez ohľadu na to, či je alebo nie je dokonalý – v zmysle naplnenia všetkých ideálov, ktoré sakrálna stavba v sebe nesie, je miestom modlitby a posvätenia. Pre tých, ktorí si ho postavili, je určite obrazom spoločenstva s Bohom.

Toto je totiž závislé predovšetkým od poznania, ktoré veriaci majú. Je určite vznešené hovoriť o ideáloch sakrálnej stavby, ale pre tých, ktorí ich nepoznajú, je ich kostol, nech je akýkoľvek, „ich kostolom“, teda miestom, na ktorom je prítomná ich miestna Cirkev, na ktorom sa zhromažďujú, a preto každý kostol, do ktorého vstupujú veriaci s vierou, je *ecclesiou* – domom zhromaždenia.

3. 1. 8. 1. *Farský kostol Sedembolestnej Panny Márie v Žiline-Vlčincech*

Následne po všeobecnom zhodnotení uvádzam príklad kostola, ktorý považujem spomedzi všetkých nových kostolov Žilinskej diecézy za „najvydarenejší“ a zároveň najdôležitejší. Je to najväčší kostol Žiliny – postavený na sídlisku Vlčince a zasvätený patrónke Slovenska – Sedembolestnej Panne Márii (obr. 15).

Kostol s kapacitou 2600 miest bol stavaný v rokoch 1992 – 2005 na základe projektu hlavného architekta Alfréda Turčana pre najväčšiu žilinskú farnosť, kto-

rá má skoro 20 tisíc obyvateľov, z toho cez 15 tisíc katolíkov. Architektúra kostola nesie v sebe symboly gréckych písmen alfa a omega.²⁹⁷

Pôdorys kostola je elipsovitý, pričom presbytérium je situované v strede „širšej strany“ elipsy a pred ním sa nachádzajú 4 rady lavíc s miestami pre veriacich, ktoré naznačujú to, že veriaci sú prítomní okolo (circumstantes) oltára, a nie len pred ním. Oproti presbytériu je chór s ďalšími miestami pre veriacich a s hudobným nástrojom, zatiaľ len elektronickým organom.

Oltár je skutočnou dominantou presbytéria a vznešene pôsobí aj vďaka svojmu jednoduchému tvaru kvádra s krížom v prednej časti, ktorý krásne zvýrazňuje prírodnú kresbu hnedého kameňa, afrického pieskovca. Ambona, umiestnená vľavo od oltára, z pohľadu smerom k oltáru, má podstavec z toho istého kameňa, čo naznačuje jej teologickú spojitosť s ním, no samotný pulpit je vyhotovený ako biely, umelecky stvárnený, nadstavec. Svätostánok je stvárnený podobne, je to biela schránka umiestnená na podstavci z hnedého kameňa. Situovaný je v strede čelnej steny a je prepojený s mozaikou, ktorá sa dvíha od neho smerom nahor a zároveň do strán (obr. 17). Jej súčasťou je i hlinená socha Panny Márie, ktorej titul Sedembolestná je zvýraznený obrazmi s tradičnými siedmimi bolesťami, ktoré sa s ňou spájajú a v mozaike sú prepojené s poslednými zastaveniami krížovej cesty, ktorá je umiestnená v ľavom „ramene“ mozaiky (obr. 16). Zvláštnosťou je zdvojenie kríža, a to oltárneho – jeden, procesiový je umiestnený vedľa oltára, druhý je položený priamo na oltári, „tvárou“ k celebrantovi.

Za nedostatok tohto sakrálneho priestoru považujem chýbajúce predsednícke miesto – sedes. V presbytériu sa nachádza 26 drevených stoličiek, pričom tri z nich sú umiestnené vedľa oltára. Len logicky sa dá domyslieť, že prostredná z nich patrí celebrantovi, ale ničím sa nelíši od ostatných 25. A jeho dominantné miesto zaniká tým, že stoličky sú tri.

Zaujímavo je stvárnená krstiteľnica, ktorá je situovaná v pravej stene (z pohľadu na oltár) pri dverách sakristie. Je súčasťou pravého „ramena“ čelnej mozaiky, čo by mohlo naznačovať súvis s oltárom, zvýraznená obrazom Jána

²⁹⁷ Porov. *Farský kostol Sedembolestnej Panny Márie*. Dostupné na internete: http://www.farnostvlcince.sk/?page_id=200 [15. 01. 2016].

Krstiteľ a krstiaceho Ježiša a je tvorená nádobou na krstnú vodu, ktorá je umiestnená na náznaku podstavca symbolizujúceho prúdiacu vodu a je vsadená priamo do steny, otvorená z oboch strán (obr. 18). Spovedné miestnosti sú umiestnené v zadnej časti kostola a každá z nich má osobitný priestor pre penitenta i spovedníka, oddelené drevenou mrežou.

Kostol má aj priestor pre matky s deťmi, priestrannú sakristiu a zázemie v podobe rozptylovej plochy. Súčasťou jeho stavby sú aj priestory farského úradu a bytov kňazov a pod plochou celého kostola je umiestnená spoločenská miestnosť a pastoračné centrum.

Kostol sa pre svoju veľkosť často používa na diecézne akcie, ako sú kňazské a diakonské vysviacky, celodiecezne rekolekcie, a pod. a v minulosti v ňom bývala aj Missa chrismatis.

Podľa môjho názoru mohol byť tento farský kostol pri zriadení Žilinskej diecézy povýšený na katedrálny chrám, kapacitne aj zázemím je preň oveľa vhodnejší ako starý mestský farský kostol. Napokon, nová diecéza by si zaslúžila aj novú katedrálu.

3. 2. MIESTA LITURGICKÉHO SLÁVENIA

Usiloval som sa ukázať, že chrám v sebe nesie akúsi základnú symboliku, ktorá je daná jeho poslaním: je miestom zhromaždenia kresťanov, a teda obrazom Cirkvi. Ale toto zhromaždenie sa nekoná náhodne, a rovnako Cirkev „modeluje“ svoj obraz aj na základe svojho života, svojej činnosti. Oboje – dôvod stretnutia i najdôležitejšia činnosť Cirkvi – sa stretá v jedinom: v slávení liturgie. Toto vytvára „objektívnu symboliku“ chrámu: je miestom slávenia liturgie.

Tá sa slávi v rôznych obradoch a na rôznych miestach chrámu, preto k hodnoteniu chrámu neodmysliteľne patrí aj pohľad na jednotlivé miesta slávení. Ich teológiu a požiadavky liturgie na ne som opísal v prvej kapitole. Teraz chcem, opäť na základe nejakej teologickej výpovede, ktorú považujem za najdôležitejšiu pre dané miesto, opísať jednotlivé miesta slávení v kostoloch Žilinskej diecézy a zistiť, nakoľko zodpovedajú tomuto „ideálu“.

3. 2. 1. Oltár – „Kristus i srdcia spravodlivých“ (ODEA, posviacka oltára)

„Pretože Kristus, Hlava a Učiteľ, je skutočným oltárom, aj jeho údy a učeníci sú duchovnými oltármi, na ktorých sa Bohu prináša obeta sväto prežitého života... S tým sú v súlade aj výpovede (...) Otcov, napríklad svätého Gregora Veľkého: „Čo iné je Božím oltárom než duša tých, čo žijú správne?... Právom sa teda srdce spravodlivých nazýva Božím oltárom.“

3. 2. 1. 1. Teologické východisko

Z náznakov Svätého Písma (porov. *Hebr 4, 14; 13, 10; Zjv 5, 6*), z výpovedí mnohých cirkevných otcov (porov. napr. sv. Ignác Antiochijský, *List Rimanom 2, 2*; sv. Polykarp, *List Filipanom 4, 3*; sv. Gregor Veľký, *Z homílií na Ezechiela, II, 10, 19*) je zrejmé, že „oltár je Kristus“. Je teda dokonalým obrazom Krista, jeho života i jeho spásnej smrti a vzkriesenia.

Z tejto výpovede vychádza centrálné postavenie oltára, jeho dôstojné i umelecké stvárnenie. Má byť vznešený a cenný, fixný a pevný... aby bol skutočným znakom Krista. Má byť centrom vzdávania úcty, lebo je prameňom, z ktorého vyviera živá voda nášho posvätenia (porov. *Ez 47, 1*).

No tento pohľad je možné rozšíriť. V prvom rade je oltárom i obetou sám Kristus, no jeho vykupiteľská úloha prechádza na veriacich, pretože aj kresťania, ktorí sami seba obetujú Otcovi, robia to v účasti na jedinej obete Syna. Sú spolustolujúci a pozvaní na hostinu. Oltár obyčajne „čítame“ v kristologickom kľúči, ale rovnako legitímne je vidieť v symbolike oltára kresťanov. A hoci sa toto niekedy popiera, zvlášť prílišným vyčlenením, či oddialením oltára od (v tom prípade) „prihliadajúcich“, predsa sú všetci živými kameňmi oltára. Všetci, ktorí sú zvolaní Duchom Svätým do jedného spoločenstva zhromaždeného okolo oltára (*circumstantes*), sú nutným subjektom slávenia pamiatky Kristovho vydania sa za nás a toho, že sa stal pokrmom, aby nás sýtil Eucharistiou.

Práve to, že oltár symbolizuje súčasne Krista aj kresťanov, je vyjadrením faktu, že Cirkev sa rodí z Eucharistie. Z oltára Cirkev prijíma Eucharistiou, z nej sa rodí a z nej žije, aby mohla konať pamiatku jeho smrti a zmŕtvychvstania, vždy

znova a znova, až kým Boh nebude všetko vo všetkých (porov. 1 Kor 12, 6). Toto všetko sa koná len v moci Ducha Svätého, čo vyjadruje epikléza.²⁹⁸

Z tejto skutočnosti vyplýva to, že oltár má byť umiestnený, a vlastne celý priestor stvárnený tak, aby umožnil vytvorenie jedného spoločenstva veriacich. Aby pozýval na zjednotenie sa okolo neho pri slávení svätých tajomstiev a bolo zrejmé, že k nemu sa sústreďuje naša pozornosť i to, že on je obrazom duchovného prameňa, z ktorého prichádza spása.

3. 2. 1. 2. *Reálny stav*

Spomínal som, že kostoly Žilinskej diecézy postavené krátko po roku 1989 sú skôr jednoduchými stavbami, ktoré kopírujú dovtedajšie kostoly. Majú pozdĺžny pôdorys a vyjadrujú to, že zhromaždení kresťania sú zástupom nasledujúcim kňaza smerom ku Kristovi, prítomnom v Eucharistii v centrálne umiestnenom svätostánku, ako sa to vnímalo pred liturgickou reformou.

Je zaujímavou skutočnosťou, že práve v týchto kostoloch nachádzam namiesto pevných oltárov drevené tzv. „obetné stoly“. Ako príklad uvediem Ďurčinú, Čadečku, Lodno, Snežnicu (obr. 5), Stránske, Lietavská Svinná, Poluvsie, Hrabové, Martin-Sever a ďalšie. Čiastočne si to vysvetľujem tým, že kostoly boli stavané narýchlo, účelne, často svojpomocne a najviac sa prihliadalo len na to, aby boli „funkčné“. Určite svoju úlohu zohráva aj finančná otázka. Možno je dôvodom aj staršia generácia kňazov, ktorí stoja za stavbou týchto kostolov a ktorí boli často zvyknutí na drevené „obetné stoly“ postavené hneď po skončení koncilu v starších kostoloch pred hlavný oltár.

Objavil som aj oltáre, ktoré mali masívny kamenný základ, ale drevenú menzu, čo sa mi zdá prinajmenej zvláštne. Oba kostoly aj oltáre boli posvätené. Ako príklad v obrazovej prílohe uvádzam Rajecké Teplice (obr. 6).

Vo väčšine novších kostoloch, postavených prevažne po roku 2000, sú však už oltáre z prírodného kameňa, mnohé veľmi vkusne navrhnuté, odrážajúce nejakú myšlienku, či korešpondujúce s architektúrou kostola. Všimol som si, že aj

²⁹⁸ Porov. MILITELLO, C., *Un luogo per celebrare*. In: *Rivista Liturgica* č. 1/2014, s. 39.

tu si architekti museli často poradiť s finančnou otázkou. A preto tam, kde bolo náročné vyrobiť oltár z dvoch blokov masívneho kameňa – podstavec a menzu, vyriešili jeho stavbu tak, že sa podstavec vybetónoval a obložil kamennými doskami. Pri dnešných technológiách je ich možné zlepíť tak, že človek by voľným okom ani nezbadal, že sa nejedná o blok kameňa, a na takto pripravený podstavec sa položila menza z bloku toho istého kameňa. Tento fakt je úplne v súlade s liturgickými smernicami, pretože tie hovoria, ako som už spomínal, že kým menza má byť kamenná, podstavec môže byť aj z iného, ale pevného materiálu, čo betón, prípadne kovová konštrukcia, obložená kamennými doskami nepochybne je. Ako príklad v obrazovej prílohe (obr. 7) uvádzam najnovší kostol Žilinskej diecézy – Kostol sv. Cyrila a Metoda v Radoli. Jeho podstavec je betónový a obložený doskami z prírodného kameňa *Golden garnet* s hrúbkou 20 mm a na ňom je položená masívna doska z toho istého kameňa s hrúbkou 120 mm.

Hoci som nenašiel v diecéze ani jediný kostol komunitného tvaru, tak, aby bol oltár umiestnený napríklad v centre kruhu alebo ohnisku elipsy, môžem konštatovať, že kým prvé z kostolov po roku 1989 zachovávajú zväčša pozdĺžny pôdorys a majú oltár umiestnený v centre presbytéria, novšie kostoly sa „otvárajú“ do šírky a prechádzajú k pôdorysom polkruhu, kosoštvorca, trojuholníka. Tu je viditeľný značný posun, ako v stvárnení oltára a použitých materiáloch, tak v jeho umiestnení, pretože sa stále viac naznačuje, že práve on je skutočným stredom zhromaždenia a patrí mu najdôstojnejšie miesto v chráme.

Práve takto sa naplňa východisko, ktoré som stanovil ako nosné pre pohľad na oltár: „Oltár je Kristus.“ On je centrom spoločenstva, je tým, ktorý ho v Duchu Svätom zhromažďuje a tým, ktorý ho sýti svojím Telom a Krvou.

3. 2. 2. Ambona – „vidieť a počuť“ (IE 96)

„Patrí sa, aby na prednášanie posvätných čítaní bol ambón tak umiestnený, aby veriaci mohli pomocníka dobre vidieť i počuť.“

3. 2. 2. 1. *Teologické východisko*

V dokumentoch Druhého vatikánskeho koncilu sa pojem ambony nenachádza. Napokon konciloví otcovia, v tej dobe všetci sláviaci liturgiu podľa misála Pia V., ju prakticky ani nepoznali. Pred liturgickou reformou sa čítania prednášali na bokoch oltára, prednášali sa v latinskom jazyku a chrbtom k ľudu. Je obdivuhodné, ako tento stav komentuje liturgista Pius Parsch: *Usilujme sa o to, aby bohoslužba slova (predomša) bola skutočne službou Božieho slova! Bohužiaľ, dnes to tak pri väčšine omší nie je. Koľko omší sa slávi a ľud sa nedozvie pri nich nič o Božom slove! A musíme otvorene povedať: „čítaná“ bohoslužba, pri ktorej účastníci nič nepočujú, nič nerozumejú, stratila svoj cieľ. Ľud má právo na Božie slovo. A pokračuje: Vrátime sa niekedy naspäť k tomu, aby sa čítania bohoslužby slova oficiálne prednášali v reči ľudu? Nevieme. Povoľiť to môže Svätá stolica, ale mohli by sme o to prosiť. Bohoslužba slova by sa tak opäť stala tým, o čo sa usilovala na počiatku: oznamovaním Božieho slova.*²⁹⁹

Aj z týchto slov je zrejmé, prečo liturgická reforma prišla s požiadavkou otočiť sa tvárou k ľudu – vyžiadala si to vlastná podstata ohlasovania.

Naplnil sa tak dvojaký poriadok: fyzický i metafyzický. Ten fyzický so sebou nesie to, aby miesto ambony bolo stabilné a aby sa nejednalo len o nejaký prenosný pult. Podľa tvaru kostola má byť ambona zhotovená tak, aby veriaci dobre videli a dobre počuli. Je to vhodné a normálne. Metafyzický ide ďalej. Liturgista Crispino Valenziano ho vyjadruje akousi výzvou na adresu lektora: *ty, čo čítaš, stoj a postav sa vyššie, aby v tebe bolo vidieť to, čo sa počuje ušami.*³⁰⁰ Ide tu aj o pravdivosť znaku, nielen technické zabezpečenie „počutia“ a „videnia“, ktoré sa zabezpečí ozvučením, osvetlením a vhodným umiestnením ambony. Samotná ambona má byť miestom, z ktorého je zrejmé, že na ňom sa ohlasuje Božie slovo. A aj samotný lektor má byť tým, ktorý svojím postojom a vystupovaním ohlasuje. Viditeľnosť lektora je pre veriacich veľmi dôležitá, pretože je znamením vzájomného kontaktu a oživuje dialogický charakter liturgie. Prístup k ambone je súčas-

²⁹⁹ Porov. PARSCH, P., *Výklad svätej omše v duchu liturgickej obnovy*. Smer, Trenčín 1948, s. 82 – 83.

³⁰⁰ Porov. VALENZIANO, C., *Architetti di chiese*, s. 159.

ťou obradu a priestorového „programu“ kostola, sprievody sú v liturgii veľmi dôležité. Ambona je miestom, odkiaľ zaznieva Slovo, je „monumentom Slova“.³⁰¹

3. 2. 2. 2. *Reálny stav*

Ambona úzko súvisí s oltárom, nielen teologicky, vnútorným významom, ale aj svojím stvárnením. Popri tom je nesmierne dôležité, aby plnila svoju úlohu: bola miestom ohlasovania Božieho slova. Práve z toho vyplývajú tri skutočnosti, na ktoré som sa zamerlal: či je stvárnením ambony *zrejmý jej súvis s oltárom*, či je ambona umiestnená jednak na dôstojnom mieste, teda napríklad nie v úzadí, alebo príliš blízko oltára, *či je dobre viditeľná*, čo je dôležité pre očný kontakt medzi počúvajúcimi a ohlasovateľom a *či je dobre ozvučená*. Práve toto považujem za východiská vyplývajúce z teológie „miesta ohlasovania“ a z príslušných dokumentov, ktoré o tomto mieste hovoria.

Pri výskume nových kostolov Žilinskej diecézy som zistil, že vo väčšine kostolov je ambona stvárnená tak, aby vyjadrovala svoj súvis s oltárom. Je to zdôraznené predovšetkým použitým materiálom, tam, kde je oltár kamenný, je aj ambona vyhotovená z rovnakého kameňa, kde je drevená, je drevená. Často sa motív a stvárnenie oltára objavuje aj v tvarosloví ambony, čo dokladujem napríklad na Kostole Božieho milosrdenstva v Žiline-Hájiku (obr. 8.). Hoci ako negatívny príklad uvádzam Kostol sv. Andreja-Svorada a Benedikta v Radôstke, kde je oltár vyhotovený z bieleho kameňa, ale ambona je drevená a ničím nevyjadruje súvis s oltárom (obr. 14).

V každom kostole je ambona ozvučená, spolu s oltárom a sedesom. Ozvučenie súčasnou technikou je dnes samozrejším štandardom všetkých nových kostolov.

Čo sa týka umiestnenia tak, aby prednášajúci Božie slovo – či už lektor, diakon, kňaz – alebo aj kazateľ, mal očný kontakt s počúvajúcimi a bol viditeľný – rozumiem tomu „do tváre“, nie „od chrbta“, nachádzam problém pri kostoloch, ktoré sú dispozične príliš široké. Ako príklad uvediem nový Kostol Panny Márie,

³⁰¹ Porov. KOPEČEK, P., *Liturgie a architektura*, s. 88 – 89.

Matky Cirkvi v Turzovke-Hore Živčáková (obr. 9), ktorý je polkruhovitého pôdorysu. Keďže je však presbytérium, v ktorom je umiestnený nielen oltár, ale aj ambona, vysunuté pred čelnou stenou do priestoru a miesta pre zhromaždených sú umiestnené po celej ploche kostola, vzniká situácia, kedy prednášajúci – ak má vidieť všetkých – musí obsiahnuť uhol väčší ako 180°. Prakticky je to dosť ťažké a počas prednesu čítaní, kedy by bolo neprirodzené, aby sa lektor otáčal v priamom uhle na obe strany, a navyše má pred sebou text, ho vždy časť prítomných bude vidieť od chrbta. Takúto dispozíciu kostola považujem za nevhodnú, pretože som presvedčený o tom, že pod pojmom „dobré vidieť“ sa naozaj rozumie prirodzený očný kontakt, a nie len to, aby prítomní videli prednášajúceho, hoci len odzadu.

3. 2. 3. Krstiteľnica – „voda a svetlo; hrob a nový život“ (KKC 1215 – 1216)

„Táto sviatosť [krst] sa volá aj „kúpeľom znovuzrodenia a obnovy v Duchu Svätom“ (Tít 3, 5), lebo naznačuje a spôsobuje ono narodenie z vody a z Ducha, bez ktorého nikto „nemôže vojsť do Božieho kráľovstva“ (Jn 3, 5).

„Tento kúpeľ sa volá osvietením, lebo tí, čo dostávajú toto [katechetické] poučenie, sú duchovne osvietení...“ Keďže pokrstený prijal v krste Slovo, „pravé svetlo, ktoré osvecuje každého“ (Jn 1, 9), „po osvietení“ (Hebr 10, 32) sa stal „synom svetla“ (1 Sol 5, 5), ba sám sa stal „svetlom“.

3. 2. 3. 1. Teologické východisko

Teologickým východiskom pohľadu na krstný prameň môžu byť dva piliere: krstný prameň má byť miestom, ktoré reálne udrží vodu a zároveň miestom svetla, pretože z krstnej vody sa rodíme pre nový život ako deti svetla.

Voda je obrazom pochovania i vzkriesenia zároveň, ako to nachádzame už v starobylých mystagogických katechézach sv. Cyrila Jeruzalemského. Novokrstencom sa prihovára týmito slovami: *Potom ste boli za ruku vedení k svätému kúpeľu božského krstu ako Kristus z kríža k priľahlého hrobu. A každého sa opýtali, či verí v meno Otca i Syna i Ducha Svätého. A vyznali ste spasiteľné vyznanie a trikrát ste sa ponorili*

do vody a znovu sa vynorili, cez symbol takto naznačujúci trojdenné Kristovo pochovanie.³⁰² To, že krstný prameň, či už v podobe baptistéria, či krstiteľnice, by mal reálne obsahovať vodu, teda nielen mištičku a nádobku s vodou, by malo byť súčasťou pravdivosti jeho znaku.

Viacerí liturgisti zdôrazňujú, že miesto krstného prameňa, baptistéria, by malo byť miestom svetla, osvetlené.³⁰³

3. 2. 3. 2. *Reálny stav*

Na prvom mieste musím skonštatovať, že krstiteľnice, či krstné pramene, sa samozrejme umiestňujú len vo farských kostoloch, ktorých je z celkového počtu 64 novopostavených kostolov v Žilinskej diecéze 17: Korňa, Podvysoká, Radôstka, Rudina, Snežnica, Zborov nad Bystricou, Trnové, Žilina-Hájik, Žilina-Solinky, Žilina-Vlčince, Stráňavy, Martin-Sever, Rajecké Teplice, Jasenica, Považská Teplá, Sverepec a Nová Dubnica.

Nakoľko na Slovensku nie je prax krstiť ponáraním, ani jeden z predmetných kostolov nemá krstný prameň, ale len krstiteľnicu, teda nádobu určenú na krstnú vodu.

Zistil som, že niektoré kostoly nemajú ani krstiteľnicu. Poväčšine z toho dôvodu, že boli pôvodne stavané ako filiálne, v ktorých sa s krstiteľnicou nepočítalo. Keď sa stali farskými kostolmi, na krst sa používa miska s krstnou vodou, ktorá sa pri krste položí na oltár alebo bočný stolík. Ako príklad môžem uviesť Snežnicu, Trnové alebo Podvysokú.

V ostatných kostoloch sa krstiteľnica nachádza a jej umiestnenie je „šťastné alebo nešťastné“. Ako príklad – podľa môjho názoru – nevhodne umiestnenej krstiteľnice môže poslúžiť Farský kostol Božieho milosrdenstva v Žiline-Hájiku (obr. 10). Krstiteľnica, vyhotovená z bieleho mramoru, podobne ako oltárna menza, či vrchná časť ambony, položená na bronzovej nohe je veľmi pekná a cenná. Je však umiestnená tak blízko prvej lavice pre veriacich, že im je snáď nemožné se-

³⁰² Porov. CYRIL JERUZALEMSKÝ, *Druhá mystagogická katechéza*, 4. In: SV. CYRIL JERUZALEMSKÝ, *Mystagogické katechese*, Refugium Velehrad-Roma s. r. o., Velehrad 1997, s. 40.

³⁰³ Porov. VALENZIANO, C., *Architetti di chiese*, s. 121 – 130. GATTI, V., *Liturgia e arte*, s. 166.

dieť vedľa nej, ak sa má používať. Pritom je zarážajúce, že miesta na ľavom boku kostola pred lavicami je dosť. Mohla byť umiestnená v priestore, aby bolo možné ľahko zísť sa okolo nej a vysluhovať deťom sviatosť krstu.

Opačný prípad som našiel napríklad vo Farskom kostole Ružencovej Panny Márie v Rudine (obr. 11), kde je krstiteľnica umiestnená v samostatnej kaplnke kostola, vľavo od oltára (v pohľade smerom k oltáru). Je to miesto naozaj dôstojné a umožňuje zísť sa prítomným v priestore vyhradenom len na vysluhovanie krstu, čo dodáva tejto sviatosti mimoriadnu vážnosť.

V ostatných kostoloch je krstiteľnica, poväčšine kamenná vo forme „misky“ určenej na naliatie krstnej vody umiestnená na boku kostola pred prvými lavicami.

Zaujímavou je i krstiteľnica vo Farskom kostole Dobrého pastiera v Žiline-Solinkách, kde je zakomponovaná do vyvýšeného priestoru na rozhraní presbytéria a kostolnej lode, priamo pod svätostánkom (obr. 11). V rozhovore s kaplánom Ludovítom Gabrišom som sa dozvedel, že kamenná „polguľa“ je len dekoráciou a pôvodný návrh tejto krstiteľnice počítal s tým, že sa kovová „polguľa“ odklopí a pod ňom bude v kamennom priestore vložená sklenená miska, ktorá bude slúžiť na krstnú vodu. Reálne to však vyzerá tak, že kovová časť sa odklopí a slúži ako podnos, nad ktorý sa položí dieťa, a do ktorého pri krste krstná voda len vteká. Navyše krstiteľ sa musí buď príliš naťahovať, nakoľko sa nedá stáť „okolo“ krstiteľnice, alebo si kľakne pod svätostánok a krstí na kolenách, zohnutý nad krstiteľnicu.

Za východiská pohľadu na krstiteľnicu som zvolil to, že krstný prameň má udržať vodu a byť miestom svetla, preto teraz konštatujem, že hoci niektoré krstiteľnice obsahujú nádobu, ktorá by vodu udržala, prakticky sa takto používajú len počas Veľkonočnej vigílie pri liturgii krstu. Inak slúžia len ako podnos, do ktorého pri krste krstná voda vteká. A to, že ide o miesto svetla, je naznačené len prítomnosťou veľkonočnej sviece – paškálu.

Za nedostatok považujem aj to, že sú v diecéze farské kostoly, v ktorých krstiteľnica stále chýba. Zväčša ide o kostoly s provizórnym riešením aj ostatných

miest slávení a bolo mi povedané, že pri realizácii nového stvárnenia liturgických miest sa počíta aj s krstiteľnicou.

3. 2. 4. Svätostánok (KKC 1183)

„Svätostánok má byť v kostoloch umiestnený na veľmi dôstojnom mieste a čo najúctyhodnejšie. Dôstojný vzhľad, umiestnenie a bezpečnosť eucharistického svätostánku majú napomáhať adoráciu Pána skutočne prítomného v Najsvätejšej oltárnej sviatosti.“

3. 2. 4. 1. Teologické východisko

Ako je známe, „prvotným a pôvodným cieľom uschovávaní Eucharistie mimo omše je vysluhovanie viatika; druhotné ciele sú rozdávanie svätého prijímania a klaňanie sa nášmu Pánovi, Ježišovi Kristovi prítomnému vo Sviatosti.“³⁰⁴

Text *Katechizmu Katolíckej cirkvi*, ktorý som uviedol ako teologické východisko, uvádza len jediný dôvod: adoráciu. Práve tej má napomáhať ako vzhľad, tak aj umiestnenie a bezpečnosť svätostánku. Zdá sa mi to logické, pretože pre vysluhovanie viatika a rozdávanie svätého prijímania svätostánok splní svoj účel, nech by bol umiestnený kdekoľvek v kostole. Avšak nie každé miesto kostola je vhodné na adoráciu a modlitbu.

Historický vývoj však priniesol prax uchovávať Eucharistiu na hlavom oltári. Nemecký liturgista Adolf Adam uvádza, že táto prax sa objavuje od 15. storočia, najskôr v Španielsku a Taliansku a že zrejme z iniciatívy milánskeho kardinála sv. Karola Boromejského sa táto forma už od 16. storočia stala na mnohých miestach prísne záväznou a postupne sa presadila všeobecne. Výnimkou boli veľmi navštevované pútnické kostoly a kostoly, v ktorých sa konali chórové modlitby. V nich sa Eucharistia mohla uchovávať v samostatnej kaplnke na

³⁰⁴ POSVÄTNÁ KONGREGÁCIA OBRADOV, inštr. *Eucharisticum mysterium*, 49; (v poznámke č. 108 k tomuto textu odvolávka aj na inštrukciu KONGREGÁCIE SVIATOSTÍ *Quam plurimum* z 1. októbra 1949, TRIDENTSKÝ KONCIL, *Dekrét o Eucharistii*, kap. 6 a dekrét SV. PIA X. *Sacra Tridentina Synodus* z 20. decembra 1905; *Rímsky rituál, Sväté prijímanie a kult eucharistického tajomstva mimo omše, Všeobecný úvod*, 5.

zvláštnom oltári.³⁰⁵ V čase slávenia Eucharistie „versus apsidem“ sa takto úplne strácal rozdiel medzi oltárom a svätostánkom, ako aj význam svätostánku, čo už úplne poprela prax sláviť Eucharistiú pred vyloženou Sviatosťou oltárnou.

Ak sa dnes v starších kostoloch pred „starý oltár“ umiestni nový alebo sa v nových kostoloch umiestni svätostánok do centrálnej zóny presbytéria, „za chrbát celebrujúceho kňaza“, je otázne, či takto umiestnené miesto pre uchovávanie Eucharistie vyhovuje tomu, aby bolo miestom pozývajúcim k modlitbe. Argumentom pre by mohlo byť to, že počas slávenia omše predsa nikto nevykonáva adoráciu. A mimo omše je svätostánok v centre pozornosti všetkých prítomných. S týmto názorom čiastočne súhlasím, avšak považujem za nevhodné, aby celebrant s asistenciou, prípadne koncelebrantmi, stáli pár krokov pred svätostánkom z úplne jednoduchého, ľudského dôvodu: nikto z nás sa k tomu, ku komu prechováme úctu – v tomto prípade je to Kristus prítomný pod eucharistickými podobami – nepostaví pred neho otočený chrbtom, ba práve naopak. Potvrďuje to aj zvyk pri slávení omše podľa misála sv. Pia V., kedy sa kňaz nemal otočiť chrbtom nielen k svätostánku, ale ani ku krížu. Napokon, oltár nestráca svoj symbolický význam a ani svoje centrálné postavenie v chráme ani mimo slávenia Eucharistie, a preto pri takomto usporiadaní očividne vzniká napätie medzi oltárom a svätostánkom.

Oltár je jednoznačne centrom chrámového priestoru, preto centrálné postavenie patrí vždy jemu a svätostánok, hoci má mať dôstojné umiestnenie, má byť miestom pozývajúcim k adorácii a súkromnej modlitbe. Podľa môjho názoru mu patrí vo väčších kostoloch miesto v samostatnej adoračnej kaplnke, ktorá je pre adoráciu prístupná počas celého dňa, a v menších kostoloch iné vhodné miesto tak, aby nevytváralo napätie medzi oltárom a svätostánkom, napríklad bočný priestor presbytéria alebo kraj kostola, pričom nič nevylučuje, aby bol svätostánok umiestnený aj v lodi kostola.³⁰⁶

³⁰⁵ Porov. ADAM, A., *Liturgika*, s. 413.

³⁰⁶ Porov. KOPEČEK, P., *Liturgie a architektura*, s. 92.

3. 2. 4. 2. *Reálny stav*

V novopostavených kostoloch Žilinskej diecézy som nenašiel ani jediný kostol so samostatnou eucharistickou kaplnkou.

Vo väčšine týchto kostolov je svätostánok umiestnený na bočnej strane presbytéria, no v niektorých v jeho strede, priamo za oltárom. Ako absolútne nevhodné to považujem napríklad v Kostole Panny Márie, Matky Cirkvi v Turzovke-Živčákovej hore, kde je jednak priestranné široké presbytérium, jednak množstvo priestoru po stranách kostola, no svätostánok je umiestnený tri kroky za celebrantom stojacim pri oltári (obr. 12). Navyše pri mohutnom kamennom oltári a ambone a plánovanej mozaike pokrývajúcej celú čelnú stenu sa mi drevená skrinka slúžiaca ako svätostánok zdá nielen nevhodne umiestnená, ale aj nedôstojná. Navyše sa dá diskutovať o tom, či je drevená skrinka dostatočne bezpečná.

Popri tom však nachádzam aj veľa kostolov, kde je svätostánok umiestnený vhodne, napríklad na kraji presbytéria, je viditeľný zo všetkých strán kostola a umelecky stvárnený a považujem ho za skutočné miesto umožňujúce súkromnú adoráciu i modlitbu, napríklad v Kostole Božieho milosrdenstva v Žiline-Hájiku (obr. 8), v Radoli, vo Hvozdnici, v Kolačine a inde.

3. 2. 5. **Sedes - predsedať i slúžiť (KKC 1142)**

„Ale všetky údy nekonajú tú istú činnosť“ (Rim 12, 4). Niektoré údy povoláva Boh v Cirkvi a skrze Cirkev na osobitnú službu spoločenstvu. Títo služobníci sú vybraní a prijímajú sviatosť posvätného stavu, ktorou ich Duch Svätý robí schopnými konať v osobe Krista Hlavy, aby slúžili všetkým údom Cirkvi. Vysvätený služobník je akoby „ikonou“ Krista kňaza. Keďže sviatosť Cirkvi sa plne prejavuje v Eucharistii, služba biskupa sa prejavuje predovšetkým v predsedaní Eucharistii a v spoločenstve s ním aj služba kňazov a diakonov.

3. 2. 5. 1. Teologické východisko

Práve takto má miesto predsedajúceho, či už biskupa alebo kňaza či diakona, odrážať v sebe dve základné črty: ten, komu toto miesto patrí, *predsedá*, z toho vyplýva osobitné miesto pre sedes, z ktorého je zrejmé, že sa jedná o predsednícke miesto, a zároveň *slúži*, preto sedes nesmie mať podobu trónu ani „povýšenec-kého“ miesta nad ostatnými.

3. 2. 5. 2. Reálny stav

Sedadlo predsedajúceho je vo všetkých kostoloch umiestnené vhodne, vždy sa bralo do úvahy, aby bol zachovaný kontakt medzi kňazom, či diakonom a zhromaždenými v chráme. Ani jeden sedes nie je stvárnený vo forme trónu a predsednícke miesto, ktoré vyjadruje, je buď zdôraznené jeho tvarom alebo zvýšením o jeden schodík oproti presbytériu.

3. 2. 6. Spovednica – návrat k oltáru (SC 50)

„Preto sa majú obrady zjednodušiť, ale ich podstatu treba verne zachovať; má sa vynechať, čo sa v priebehu času zdvojilo alebo neúčelne pridalo; naproti tomu niektoré prvky, ktoré časom neprávom zanikli, majú sa obnoviť podľa prvotného vzoru svätých otcov, ak by sa to pokladalo za vhodné alebo potrebné.“

3. 2. 6. 1. Teologické východisko

Následkom ťažkého hriechu, ktorý je odpúšťaný sviatostným pokáním, je odlúčenie od Pánovho stolu, teda vylúčenie z prijímania Eucharistie. Účinkom prijatia sviatosti zmierenia teda nie je len odpustenie hriechov, ale v dôsledku aj návrat k stolu Pána, „návrat k oltáru“ a účasť na svätom prijímaní. Práve táto črta bola zvýraznená usporiadaním obradu pokánia. Vyznanie hriechov sa dialo pred oltárom, spočiatku verejne, aby bolo naznačená spojitosť pokánia a účasti na eucha-

ristickej hostine. Jednoducho povedané, ten, kto vykonal pokánie, vrátil sa k oltáru.³⁰⁷

Preto sa logicky dá navrhnúť, aby spovednica, ako miesto pokánia, našla svoje vhodné miesto bližšie k oltáru, aby bol aspoň symbolicky naznačený návrat kajúcnika k účasti na obete sprítomnenej práve na oltári, a to možno i akousi „procesiou“ vykonanou cez chrám, od vstupu doň až k miestu pokánia.

Druhým rozmerom je to, že odpustenie hriechov je „ovocím kríža“, preto by snád' bolo vhodné, podľa istej tradície, aby miesto spovedajúceho sa bolo orientované ku krížu, lebo kríž je znakom odpustenia.³⁰⁸ Ak nie je možné umiestniť spovednicu pod kríž, mal by byť kríž minimálne v jej interiéri.

3. 2. 6. 2. *Reálny stav*

V našich krajoch je stále zaužívané umiestňovať miesto pre vysluhovanie sviatosti zmierenia v zadnej časti kostola, pretože penitentov je na rozdiel napríklad od krajín Západnej Európy stále relatívne veľa, preto by jej umiestnenie vpredu bolo považované za rušivé. Hoci napríklad v Kostole Panny Márie, Matky Cirkvi v Turovke-Živčákovej hore sú spovedné miestnosti umiestnené naľavo od oltára (pri pohľade na oltár z lode kostola), pred miestami pre veriacich.

Na rozdiel od spojitosti oltár – spovednica, teda účasť na Eucharistii ako ovocie pokánia, sa v našich kostoloch do popredia dostáva myšlienka pokánia pred vstupom do spoločenstva, teda vysluhovanie tejto sviatosti v blízkosti vchodu do chrámu.

Spovednice – drevené spovedné skrine sa v nových kostoloch vyskytujú zriedka, aj keď existujú výnimky, napríklad Kostol Božského Srdca Ježišovo v Rajeckých Tepliciach. Bývajú nahradené murovanými spovednými miestnosťami, ktoré poskytujú pohodlnejší priestor tak pre spovedajúceho kňaza, ako aj penitenta a navyše sú miestom, ktoré umožňujú spoločný rozhovor, nie len anonymné vyznanie hriechov a rozhrešenie.

³⁰⁷ Porov. GIGLIONI, P., *Svätosti Krista a Cirkve*. Karmelitánske nakladateľství, Kostelní Vydří 1996, ISBN 80-7192-115-7, s. 105. NOCKE, F.-J., *Dottrina dei Sacramenti*, s. 165 – 166.

³⁰⁸ Porov. GATTI, V., *Liturgia e arte*, s. 192.

Nemám poznanie o tom, že by sa v niektorom kostole diecézy konalo spoločné slávenie pokánia formou kajúcej pobožnosti a následne individuálneho vyznania a rozhrešenia, ako to uvádza *Ordo pœnitentiæ*.

3. 2. 7. Miesto úschovy posvätných olejov a miesto pre zbor a hudobný nástroj

Tieto dve liturgické miesta uvádzam veľmi stručne a spoločne.

Ani v jednom novopostavenom kostole Žilinskej diecézy sa nenachádza osobitné miesto pre úschovu posvätných olejov. Myslím, že je to preto, lebo oleje sa stále, rovnako, ako v minulosti, uchovávajú v sakristii.

V každom novom kostole diecézy je chór – akýsi balkón v zadnej časti kostola, prípadne po jeho stranách, kde je miesto vyhradené pre spevákov, kantora a kde je umiestnený aj liturgický hudobný nástroj. Vo väčšine kostolov elektronický, čo je zapríčinené finančnou situáciou.

3. 3. NOVOPOSTAVENÉ KOSTOLY ŽILINSKEJ DIECÉZY AKO KULTOVÉ MIESTA

V závere celej práce, potom ako som predstavil ekleziológiu, teda pohľad Cirkvi samej na seba a to, ako sa tento pohľad vnáša do sakrálneho priestoru, ďalej teológiu jednotlivých miest liturgického slávenia a zhodnotil, ako vyzerá reálna situácia v nových kostoloch Žilinskej diecézy, by som chcel túto štúdiu uzavrieť celkovým pohľadom na stavby týchto kostolov ako na miesta slávenia liturgie, teda vykonávanie kultu.

Každý kostol je architektúrou. Má svojho tvorca, niekoho, kto určil, kde bude kostol stáť, ako bude vyzeráť, a to je prvé dôležité východisko.

No nemožno ostať len pri ňom, pretože kostol nie len stavbou, ale aj symbolom, obrazom Cirkvi ako mystického tela Ježiša Krista a zároveň miestneho spoločenstva tých, ktorí kostol postavili a budú sa v ňom zhromažďovať. A to je druhé východisko.

Napokon, musíme si uvedomiť, že ľudia – kresťania patriaci k danému kostolu, sa v ňom schádzajú preto, aby slávili liturgiu, preto je každý kostol aj miestom zjavenia, oslavy Boha a posvätenia človeka. A to je tretie východisko.

3. 3. 1. Kostol a architektúra

Každá stavba je stvárnená a usporiadaná tak, aby splnila účel, pre ktorý sa postavila. Som presvedčený o tom, že každý architekt, ktorý má navrhnuť kostol, sa najprv oboznámi s tým, na čo slúži a čo sa v ňom koná. Ak by som to mal vyjadriť heslovite, išlo by o tieto prvky:

1. Kostol je budovou, ktorá slúži na zhromažďovanie väčšieho množstva ľudí. To so sebou nesie to, aby to bola budova priestranná, aby mala určité zázemie v podobe prístupovej cesty, parkoviska, viacerých vchodov, dnes už štandardne aj sociálne zariadenie, a pod. Veľkosť priestoru budovy aj zázemia sa navrhne adekvátne s množstvom predpokladaných „návštevníkov“.

2. Kostol je budovou, v ktorej títo ľudia trávajú nejaký čas, a preto je logické zabezpečiť, aby sa cítili príjemne. Odrazí sa to v miestach na sedenie, vetraní, kúrení, osvetlení, prípadne dotvorí vonkajšou zeleňou a vnútorným stvárnením.

3. Kostol je budovou slúžiacou na „cirkevné ciele“, čo architekti v našom prostredí poväčšine zdôraznia vežou, prípadne nejakou vyzdvihnutou časťou stavby, ktorá vežu pripomína.

Toto všetko je viac, či menej zvládnuté vďaka skúsenostiam a poznaniu architekta a podmienené akýmsi prototypom „kostola“, ktorý je prítomný v myslení súčasného sveta. Práve vďaka porovnaniu tejto predstavy o kostole a reálnou stavbou často počujeme hodnotenia: „táto budova sa na kostol vôbec nepodobá“ alebo „tento kostol je celkom pekný“. Určite je možné nájsť nejaké „znaky“ chrámu, ktoré sa vyšpecifikovali historickým vývojom a kultúrou daného prostredia, a nesmieme ich popierať. No ostať len pri nich je málo. Kostol totiž nie je kostolom preto, že sa na „kostol“ (naš pomyslený prototyp) podobá, ale preto, čo sa v ňom koná.

3. 3. 2. Kostol a Cirkev

Istým spôsobom každú stavbu kostola tvorí nielen architekt, ale aj spoločenstvo, pre ktoré sa kostol stavia. Jednak preto, že práve ono určuje podmienky: kapacity, či veľkosti kostola; jeho stvárnenia, pretože to je vo veľkej miere závislé napríklad od finančných možností danej farnosti; jeho polohy a tvaru, pretože miestne spoločenstvo sa rozhoduje, kde bude kostol stáť a akému okoliu sa stavba musí prispôbiť. Takto sa prepája kostol ako symbol univerzálnej Cirkvi s miestnou Cirkvou. Je to teda konkrétna budova slúžiaca konkrétnemu zhromaždeniu.

Lenže ani toto zhromaždenie nie je hocijaké. Je iné od tých, ktorí prichádzajú na kultúrne predstavenie alebo športový zápas. Toto zhromaždenie je *ecclesia* – Cirkev. Je zhromaždené Duchom Svätým, teda nie náhodne a ani nie vďaka nejakému ľudskému záujmu (obľuba športu alebo klasickej hudby či baletu), ale preto, aby sa zjednotilo v modlitbe a aby v jeho strede bol prítomný sám Kristus. Tomuto sa musí všetko podriaďovať. Preto stavba musí spoločenstvo zjednocovať a upriamiť na to najpodstatnejšie, a tým je živý Kristus; vo viditeľnej stavbe chrámu reprezentovaný oltárom. Túto duchovnú podstatu zhromaždenia si musí architekt uvedomovať, a preto je nutné, aby mal poznanie nielen o architektúre, ale aj o teológii a liturgii.

3. 3. 3. Kostol a človek

Celou prácou sa ako zlatá niť tiahne základná výpoveď o chráme, že je miestom zhromaždenia. V tejto, poslednej podkapitole, chcem však zdôrazniť, že každé spoločenstvo, zhromaždenie, je tvorené z jednotlivých ľudí, rozdielnych v každej oblasti: mladých i starých, mužov i ženy, vzdelaných viac, či menej. A každý z nich vstupuje do spoločenstva so svojimi vlastnými potrebami, očakávaniami, ale i predstavami, a zároveň prináša do spoločenstva svoj vlastný pohľad a názor, ale i skúsenosť viery.

Preto je logické, že kostol ľudia ako takí hodnotia rôzne. Stavba, stvárnenie a umelecká výzdoba však nemôžu byť závislé na názore jednotlivcov. Práve naopak, aj stavbu kostola môžeme vnímať výchovne. Predstavuje akýsi ideál, ktorý vypovedá o láske Boha k človeku, o podstate Cirkvi, spoločenstva, ktorý hovorí o dôležitosti Božieho slova a sviatostí, a to aj stvárnením jednotlivých miest slávení.

Stavba kostola by preto aj v jednoduchom prostredí mala byť vznešená. Je totiž nielen obrazom spoločenstva, ale aj vznešenosti Boha. Vždy to tak bolo, preto práve v chrámoch nachádzame umelecké diela nevyčísliteľnej hodnoty. Veď všetko, čo človek vložil, či priniesol do chrámu, prinášal s vedomím, že to dáva samému Bohu.

Nebolo by správne, aby naše kostoly boli „vyzdobené“ pochybným „umením“ len preto, že niektorým sa páči a tomu hodnotnému nerozumejú.

Aj stavba a stvárnenie kostola, ale aj zdokonaľovanie toho, čo sa v ňom nachádza, sa takto javí ako úžasná „katechéza“, ktorou môže kňaz, architekt, ale i diecézne spoločenstvo obohacovať miestnu Cirkev i každého jednotlivca. A tak hmotným privádzať k duchovnému, viditeľným k neviditeľnému a prirodzeným k nadprirodzenému.

ZÁVER

Stále viac ma fascinuje dielo Druhého vatikánskeho koncilu. Som presvedčený o tom, že naplňa známu výpoveď: Cirkev sa obnovuje a napreduje vtedy, ak sa vracia k svojim koreňom. K spoločenstvu samých apoštolov a im blízkych žiakov, ktorí prežili tú úžasnú milosť zhromaždenia okolo živého Krista, prítomného medzi nimi v ľudskom tele. On však sľúbil, že zostane prítomný medzi nimi, a teda aj nami, prítomný až do konca sveta.³⁰⁹ Preto je aj každé naše liturgické spoločenstvo požehnané jeho prítomnosťou. A koncil medzi svoje prvé a hlavné úlohy stanovil to, aby toto naše stretnutie s Kristom bolo činné a plodné a to sa uskutočňuje predovšetkým spoločnou modlitbou, napĺňaním všeobecného kňazstva všetkých prítomných.³¹⁰ Teda vytvorením jedného spoločenstva okolo Krista.

Úlohou tejto práce bolo odpovedať na niekoľko otázok: Zodpovedajú nové kostoly Žilinskej diecézy obnove liturgie na Druhom vatikánskom koncile? Vnímaniu veriacich, či trendu doby?

Pri hľadaní odpovedí som sa neustále stretával s dvomi výraznými skutočnosťami. Na jednej strane je to akýsi ideál liturgického spoločenstva a stvárnenia chrámu ako sakrálneho priestoru tak, ako ich vykresľujú dokumenty koncilu, magistéria všeobecnej, ale i miestnej Cirkvi, liturgické knihy i štúdie teológov. Na druhej strane je tu realita, ktorú som mal možnosť vidieť. Realita kostolov, no odrážajúca život našich farností i konkrétnych spoločenstiev, ktoré si kostol postavili. Na prvý pohľad sa mi zdalo, že tieto dve skutočnosti sa v mnohom odlišujú a to vo mne vyvolalo mnoho otázok.

No postupom času som prišiel k takémuto záveru:

Kresťania na Slovensku prijali koncil s nadšením. V krátkom čase boli vydané mnohé liturgické knihy, prakticky na celom Slovensku začali liturgiu v slovenskom jazyku sláviť kňazi otočení k svojim veriacim, a aby zvýraznili jedno spoločenstvo, skoro vo všetkých vtedajších kostoloch zanikli mreže oddeľujúce kňaza od ľudí. O koncile sa veľa písalo, prednášalo, kňazi sa na spoloč-

³⁰⁹ Porov. Mt 28, 20.

³¹⁰ Porov. WOJTYLA, K., *Pri základoch obnovy*. Typi Universitatis Tyrnaviensis, Trnava 2003, s. 115 – 116.

ných rekolekciách učili sláviť liturgiu podľa misála bl. Pavla VI., do denného slávenia zaradili homíliu a spoločné modlitby veriacich. Omše sa začali sláviť vo večerných hodinách a napriek nepriazni politickej situácie boli kostoly plné veriacich.

Nikto však nemohol ignorovať reálnu situáciu Cirkvi v krajine: liturgické knihy sa mohli vydávať len v obmedzenom náklade a po revízii štátnou mocou. Stavby kostolov boli podmienené stavebnými povoleniami vydanými úradmi a finančné prostriedky boli tiež obmedzené.³¹¹ Preto bolo v rozmedzí rokov 1965 – 1989 na Slovensku postavených len minimum kostolov.

Táto situácia vyvolala veľký stavebný rozmach po roku 1989, avšak množstvo postavených kostolov a finančná situácia sa podpísali pod to, že mnohé z nich boli postavené len účelne, bez hodnotnej umeleckej výzdoby a z materiálov ľahko dostupných – je to éra drevených, niekde aj drevotrieskových oltárov, labilných ambón, chýbajúcich krstiteľníc, jednoduchých svätostánkov. Nepochybujem o tom, že tento stav nebol zapríčinený neznalosťou liturgických kníh alebo nepoznaním koncilu – u kňazov.

Zdá sa mi však, že je spojený s istým vnímaním veriacich. Slovensko bolo vždy chudobné a chudobné boli aj naše kostoly. V máloktorých nájdeme umelecké diela svetového, či aspoň európskeho významu. Ľuďom bolo prirodzené použiť materiály, ktoré boli dostupné, štýl života vniesť aj do „štýlu“ kostolov. Myslím, že ich prežívanie viery bolo vyjadrené skôr vzťahom a úprimnou modlitbou, ako tým, či oltár má byť kamenný alebo drevený a či Božie slovo počúvajú zo vznešenej ambony alebo jednoduchého pultu. Viera bola spojená predovšetkým s morálkou, a so zvykmi, ktoré patrili ku kresťanskému životu. Vedeli, že dieťa majú dať pokrstiť, no nezamýšľali sa nad tým, či je krstiteľnica umiestnená pri vchode, v kúte, či v osobitnej kaplnke. Myslím, že toto dedičstvo minulosti je v mnohom prítomné aj dnes, a preto som presvedčený o tom, že je stále veľkou úlohou Cirkvi ohlasovať vznešenosť viery a robiť ju príťažlivou aj cez stvárnenie

³¹¹ *Osobný rozhovor s Mons. Ferdinandom Javorom, členom Slovenskej liturgickej komisie. Šaľa, 15. júl 2013.*

našich kostolov. „Dvíhať duše k Bohu“ a veľmi dbať na to, aby aj liturgia, aj chrámy boli skutočným obrazom Božích tajomstiev.

Preto, hoci som aj v mnohých nových kostoloch našiel veľa nedostatkov, myslím, že sú podmienené minulosťou, dobou, ale aj možnosťami tých, ktorí ich stavali. A verím, že časom sa budú aj „Božie domy“ zdokonaľovať tak, ako sa „míľovými krokmi“ zdokonaľujú „domy ľudí“.

A to som objavil v najnovších kostoloch, z ktorých každý jeden nesie v sebe prvok umenia, pri ktorých sa dbá o to, aby v nich boli použité dôstojné materiály, ktorých stavba je konzultovaná s odborníkmi. A z tohto vychádza aj výzva pre architektov sakrálneho umenia: nesmú zaostávať za poznaním profánnych staviteľov, nesmú sa znížiť k provizóriám a nespolupracovať s výtvarníkmi, umelcami, teológmi, ale stále viac musia objavovať to, že chrám nie je len stavbou, ale skutočným obrazom Cirkvi. Je ich úlohou poznať dejiny, miesta a liturgiu, aby vhodne realizovali „šťastné miesto“ pre každý jeden liturgický obrad.³¹²

³¹² Porov. BEDOGNI, P., *Ridisegnare il luogo della penitenza*. In: *Rivista liturgica* 1/2001, s. 97.

TEXTOVÉ PRÍLOHY

Zoznam príloh:

1. Novopostavené kostoly na území Žilinskej diecézy podľa dekanátov

1. Novopostavené kostoly na území Žilinskej diecézy podľa dekanátov:

Dekanát Čadca

- Kostol Božského Srdca Ježišovho – Čadečka 1988
- Kostol sv. Jozefa, robotníka – Čadca-Kýčerka 1998
- Kostol Božského Srdca Ježišovho – Korňa 1994
- Kostol Panny Márie, Matky Cirkvi – Hora Živčáková 2015
- Kostol sv. Cyrila a Metoda – Korchaň (Raková) 1991
- Kostol Sedembolestnej Panny Márie – Podvysoká 1993
- Kostol sv. Júdu Tadeáša – Olešná – Potôčky 1997
- Kostol Fatimskej Panny Márie – Turkov 2002

Dekanát Kysucké Nové Mesto

- Kostol Najsvätejšieho Srdca Ježišovho – Krásno nad Kysucou-Kalinov 2000
- Kostol sv. Petra a Pavla – Lodno 2000
- Kostol Sedembolestnej Panny Márie – Ochodnica-Dunajov 1995
- Kostol sv. Cyrila a Metoda – Radoľa 2016
- Kostol sv. Andreja-Svorada a Benedikta – Radôstka 1998
- Kostol Ružencovej Panny Márie – Rudina 1994
- Kostol Fatimskej Panny Márie – Rudinská 1995
- Kostol Sedembolestnej Panny Márie – Snežnica 1995
- Kostol Nepoškvrneného počatia Panny Márie – Zborov nad Bystricou 1973

Dekanát Žilina

- Kostol sv. Cyrila a Metoda – Trnové 1995
- Kostol Sedembolestnej Panny Márie – Zástranie 2000
- Kostol Božieho milosrdenstva – Žilina-Hájik 2014
- Kostol Dobrého pastiera – Žilina-Solinky 1999
- Kostol Sedembolestnej Panny Márie – Žilina-Vlčince 2005

Dekanát Varín

Kostol Sedembolestnej Panny Márie – Nededza 2015

Kostol Sedembolestnej Panny Márie – Stráňavy 1993

Kostol sv. Gorazda – Stráža 1996

Dekanát Martin

Kostol Sedembolestnej Panny Márie – Martin-Sever 1994

Dekanát Bytča

Kostol Sedembolestnej Panny Márie – Hlboké nad Váhom 1993

Kostol Nepoškvrneného Počatia Panny Márie – Ovčiarsko 2002

Kostol Božieho milosrdenstva – Hričovské Podhradie 2003

Kostol Sedembolestnej Panny Márie – Hrabové 1996

Kostol Panny Márie, pomocnice kresťanov – Rašov 1995

Kostol sv. Dominika Sávia – Mikšová 2003

Kostol sv. Andreja-Svorada a Benedikta – Hvozdnica 1994

Dekanát Rajec

Kostol Povýšenia sv. Kríža – Kunerad 1990

Kostol sv. Augustína – Bitarová 1992

Kostol Božského Srdca Ježišovho – Hôrky 1994

Kostol Sedembolestnej Panny Márie – Lietavská Svinná 1993

Kostol Panny Márie Pomocnice kresťanov – Brezany 1992

Kostol Sedembolestnej Panny Márie – Ďurčiná 1992

Kostol Božského Srdca Ježišovho – Jasenové 2000

Kostol sv. Cyrila a Metoda – Veľká Čierna 1973

Kostol Božského Srdca Ježišovho – Rajecké Teplice 2001

Kostol sv. Heleny – Stránske 1995

Kostol sv. Cyrila a Metoda – Poluvsie 1993

Dekanát Považská Bystrica

- Kostol sv. Petra a Pavla – Čelkova Lehota 2004
- Kostol Sedembolestnej Panny Márie – Jasenica 2006
- Kostol Najsvätejšieho Srdca Ježišovho – Brvnište 1996
- Kostol Povýšenia sv. Kríža – Praznov 1994
- Kostol sv. Jozefa Robotníka – Podmanín 2006
- Kostol Sedembolestnej Panny Márie – Považská Teplá 1994
- Kostol Najsvätejšej Trojice – Sverepec 2002

Dekanát Púchov

- Kostol Sedembolestnej Panny Márie – Hloža 1994
- Kostol sv. Petra a Pavla – Dolné Kočkovce 2001
- Kostol sv. Pavla – dolná Breznica 2004
- Kostol Sedembolestnej Panny Márie – Streženice 2007
- Kostol Fatimskej Panny Márie – Nimnica 1997
- Kostol sv. Cyrila a Metoda – Horná Breznica 1991

Dekanát Ilava

- Kostol Božského Srdca Ježišovho – Sedmerovec 2002
- Kostol sv. Jozefa – Nová Dubnica 2005
- Kostol Nanebovzatia Panny Márie – Kolačín 2011
- Kostol sv. Jána Bosca – Dubnica nad Váhom 2015
- Kostol sv. Gorazda – Mikušovce 1999
- Kostol Sedembolestnej Panny Márie – Dulov 2000
- Kostol sv. Joachima a Anny – Tuchyňa 2002

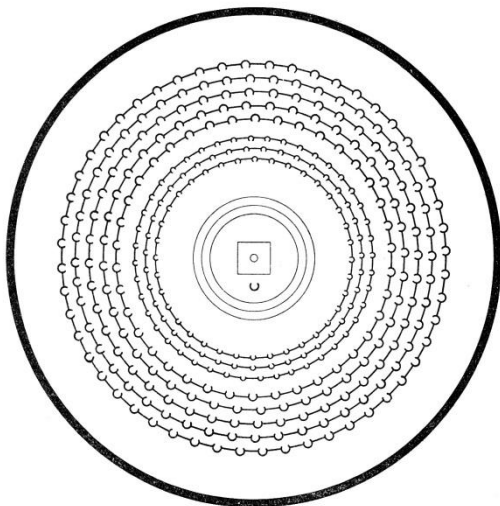
OBRAZOVÁ PRÍLOHA

Zoznam obrázkov:

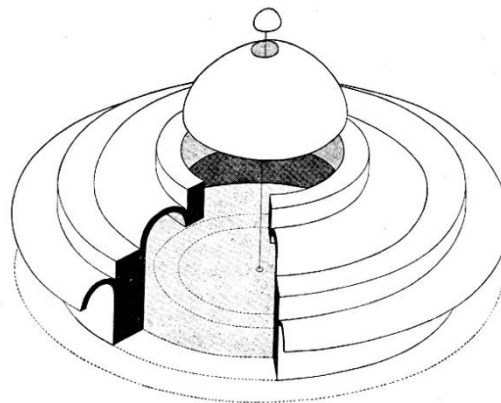
- Obr. 1: Modely liturgického priestoru architekta Rudolfa Schwarza.
- Obr. 2: Architektonická štúdia kostola v Žiline-Budatíne.
- Obr. 3: Návrh č. 1 presbytéria do Kostola sv. Jána Bosca v Dubnici n. Váhom.
- Obr. 4: Návrh č. 2 presbytéria do Kostola sv. Jána Bosca v Dubnici n. Váhom.
- Obr. 5: Presbytérium Kostola Sedembolestnej Panny Márie v Snežnici.
- Obr. 6: Presbytérium Kostola Božského Srdca Ježišovho
- Obr. 7: Oltár Kostola sv. Cyrila a Metoda v Radoli.
- Obr. 8: Oltár, ambona a svätostánok Kostola Božieho milosrdenstva v Žiline-Hájiku.
- Obr. 9: Kostol Panny Márie, Matky Cirkvi na Hore Živčáková.
- Obr. 10: Krstiteľnica v Kostole Božieho milosrdenstva v Žiline-Hájiku.
- Obr. 11: Krstiteľnica v Kostole Ružencovej Panny Márie v Rudine.
- Obr. 12: Krstiteľnica v Kostole Dobrého pastiera v Žiline-Solinkách.
- Obr. 13: Oltár, ambona a svätostánok v Kostole Panny Márie, Matky Cirkvi v Turzovke-Živčákovej hore.
- Obr. 14: Pohľad do presbytéria Kostola sv. Andreja-Svorada a Benedikta v Radôstke.
- Obr. 15: Farský kostol Sedembolestnej Panny Márie v Žiline-Vlčincoch. Exteriér.
- Obr. 16: Farský kostol Sedembolestnej Panny Márie v Žiline-Vlčincoch. Interiér.
- Obr. 17: Presbytérium Farského kostola Sedembolestnej Panny Márie v Žiline-Vlčincoch.
- Obr. 18: Krstiteľnica vo Farskom kostole Sedembolestnej Panny Márie v Žiline-Vlčincoch.

Obr. 1: Modely liturgického priestoru architekta Rudolfa Schwarza.

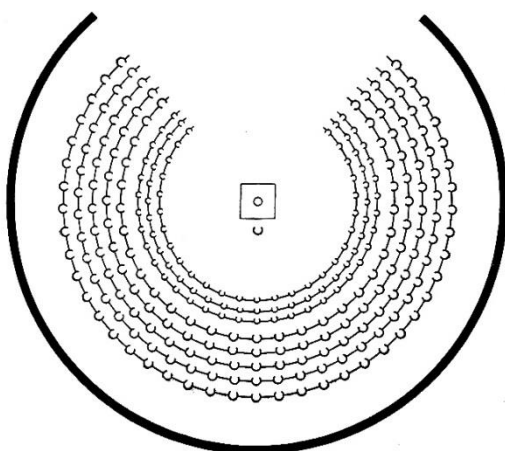
Prsteň, *Der Ring*

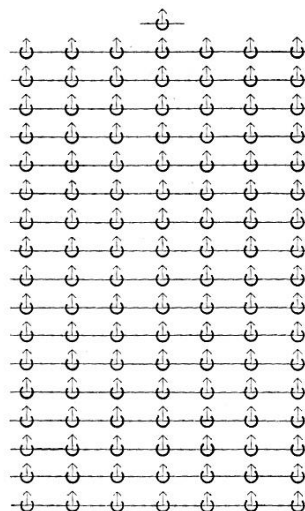
Svetlý kalich, *Der lichte Kelch*

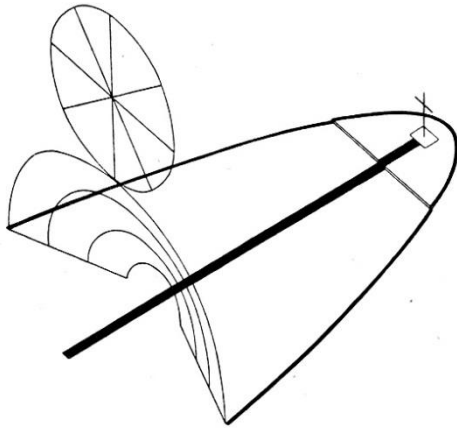
Otvorený prsteň, *Der offene Ring*

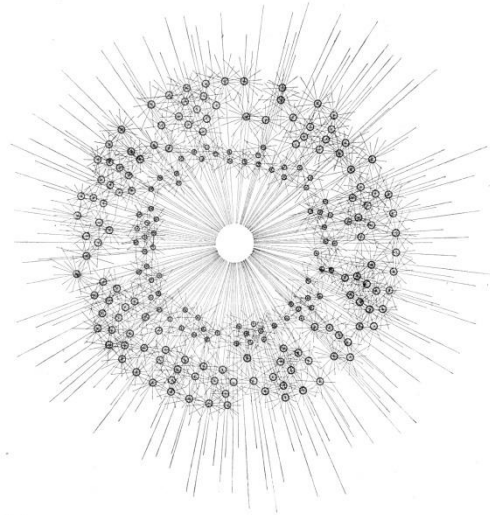
Cesta, *Der Weg*

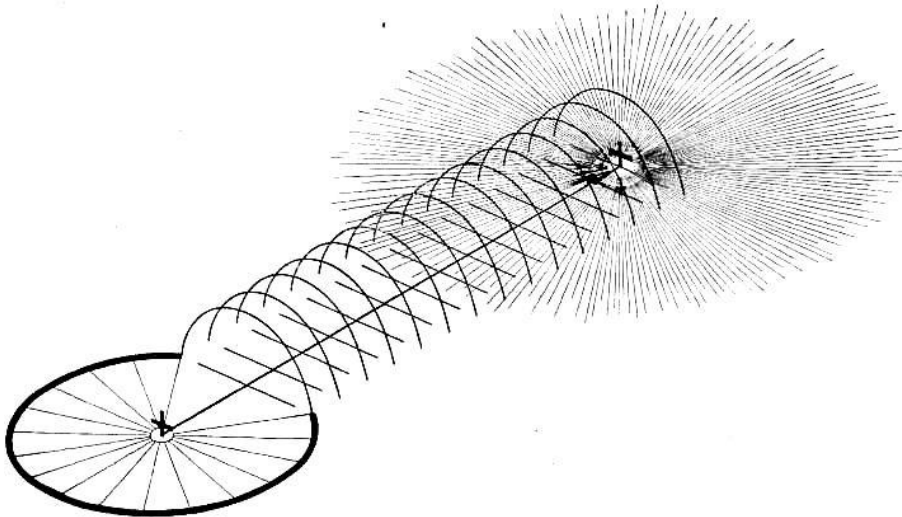
Tmavý kalich, *Der dunkle Kelch*

Světlá klemba, *Das lichte Gewölbe*

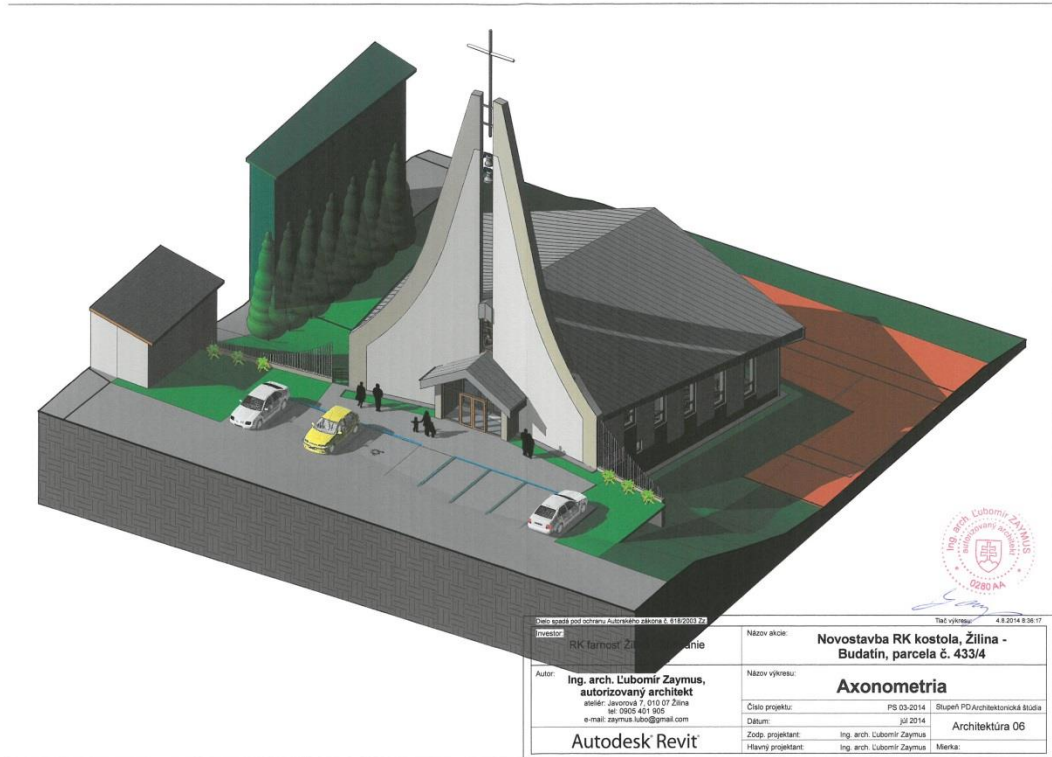

Dom všech časů, *Der Dom aller Zeiten*

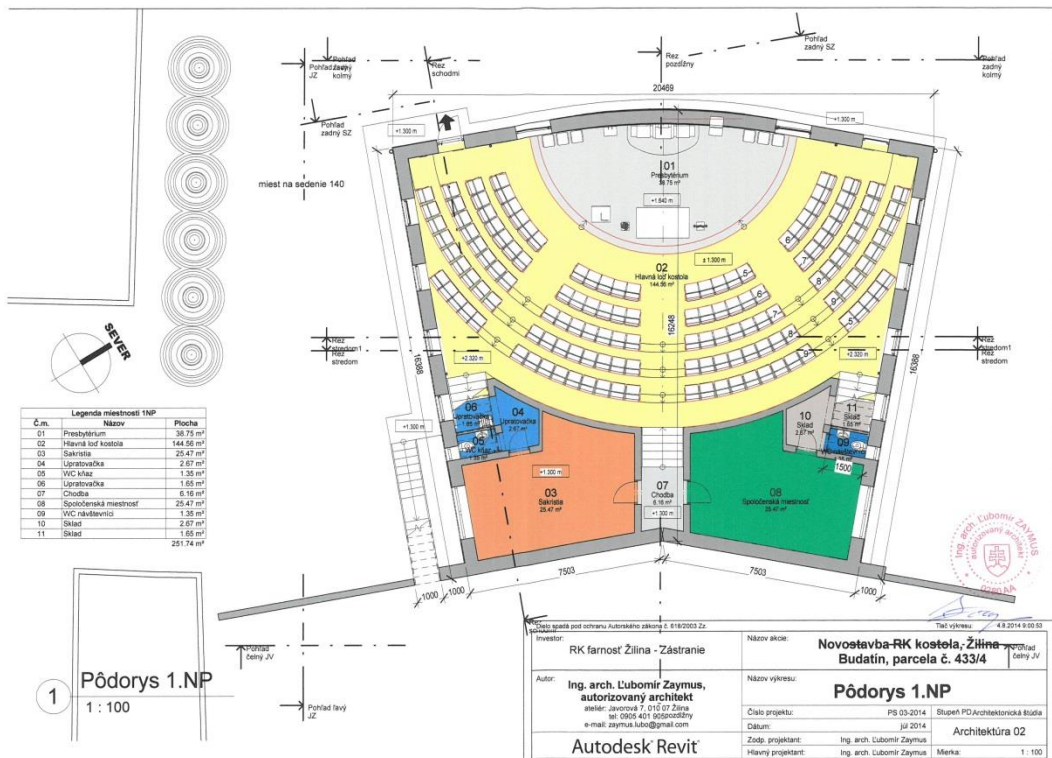

Obr. 2: Architektonická štúdia kostola v Žiline-Budatíne.

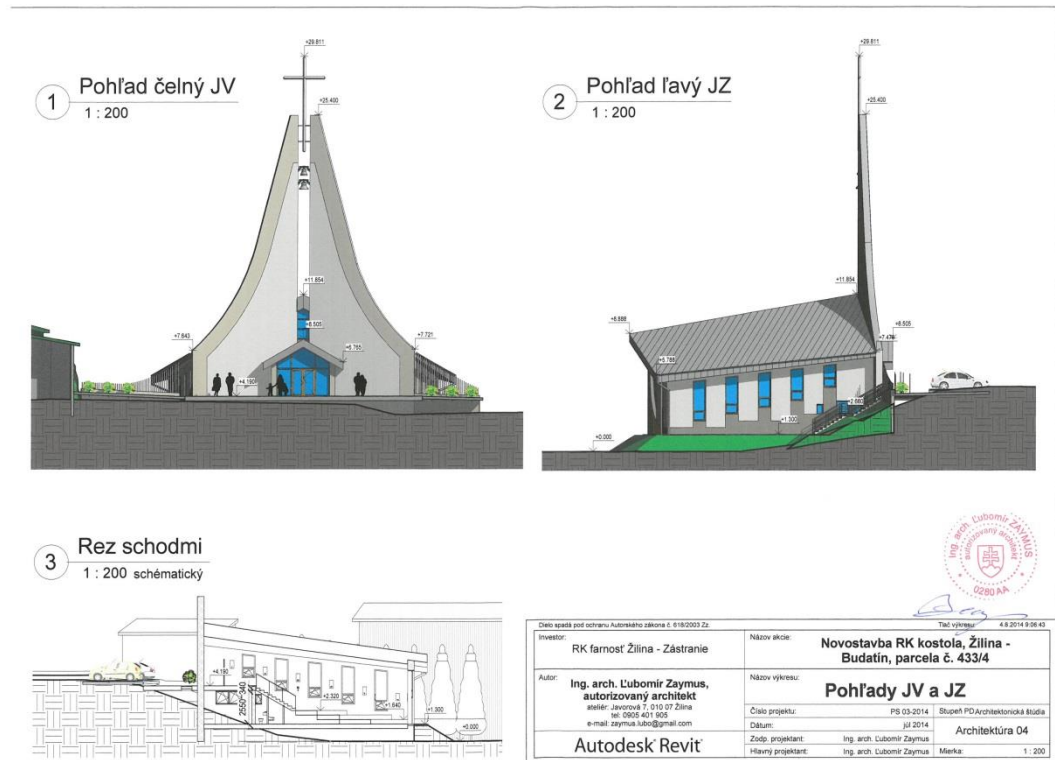
Obr. 2a: Axonometria.

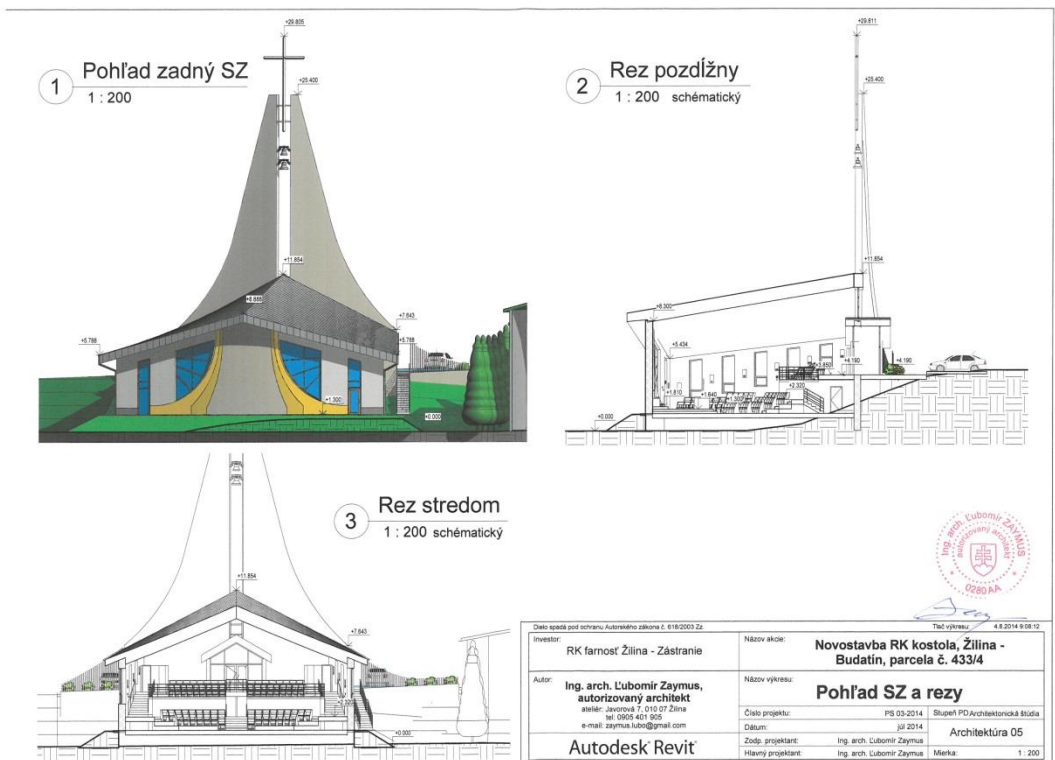
Obr. 2b: Pôdorys.

Obr. 2c: Pohľady JV a JZ.

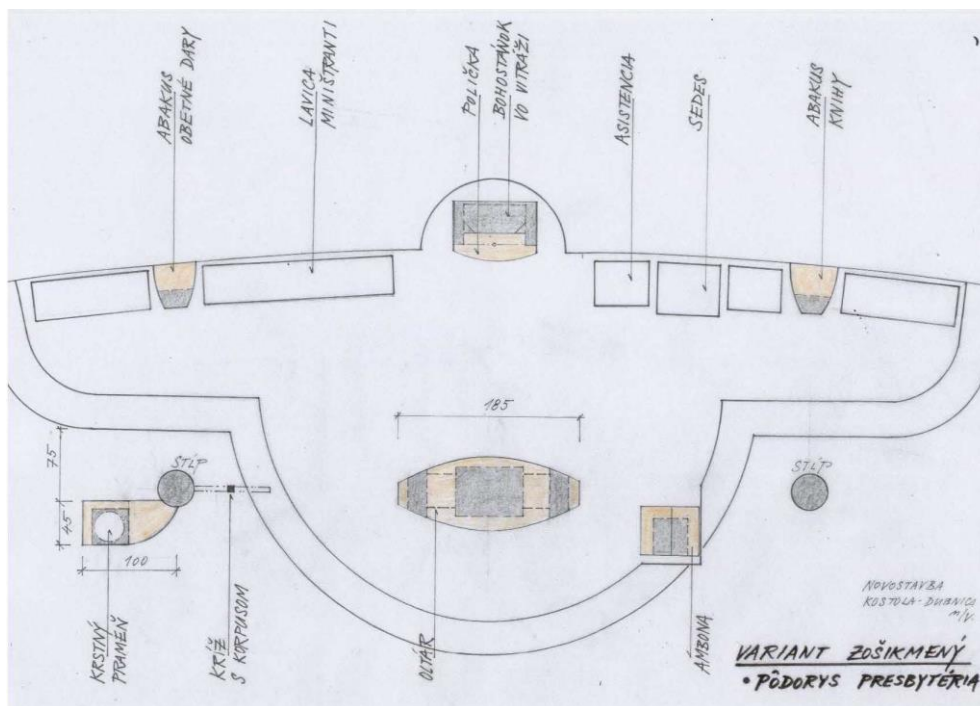

Obr. 2d: Pohľady SZ a rezy.

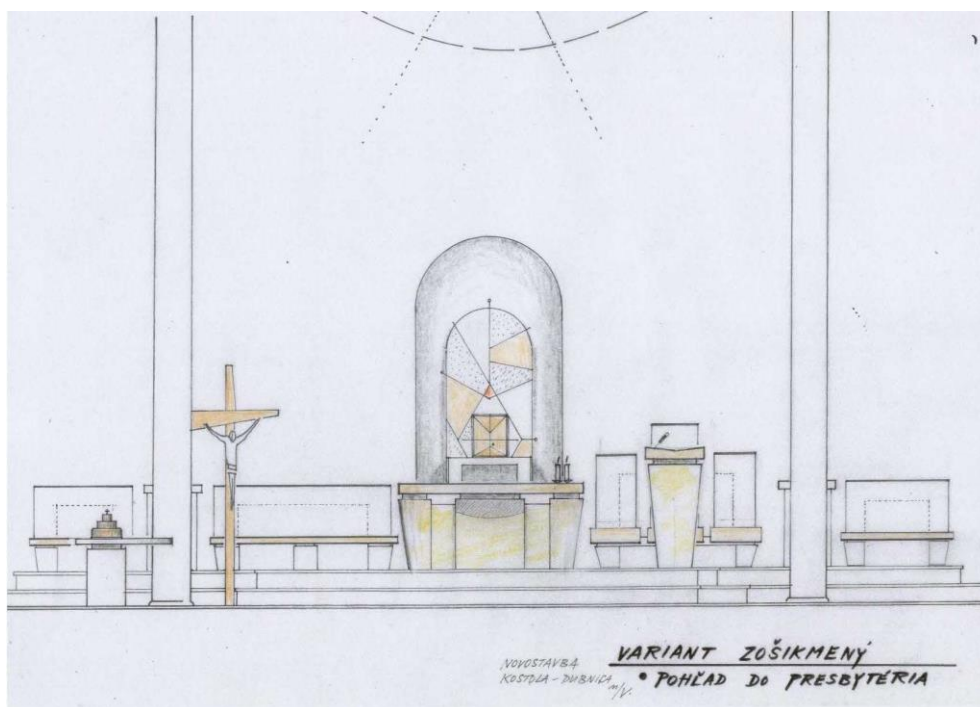

Obr. 3: Návrh č. 1 presbytéria do kostola sv. Jána Bosca v Dubnici nad Váhom.

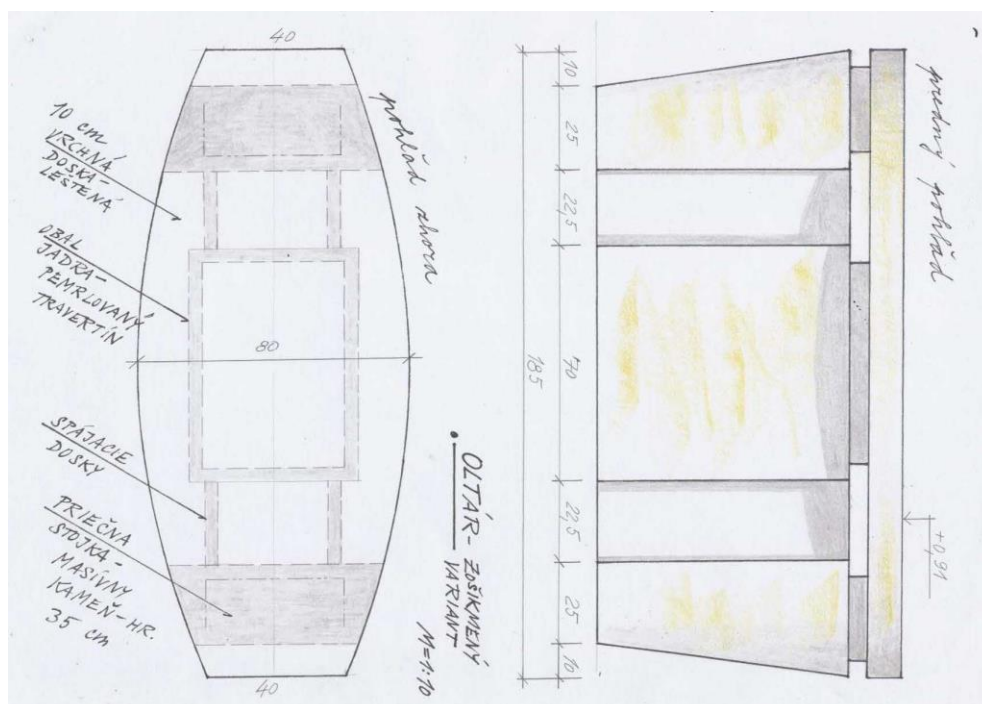
Obr. 3a: Pôdorys presbytéria

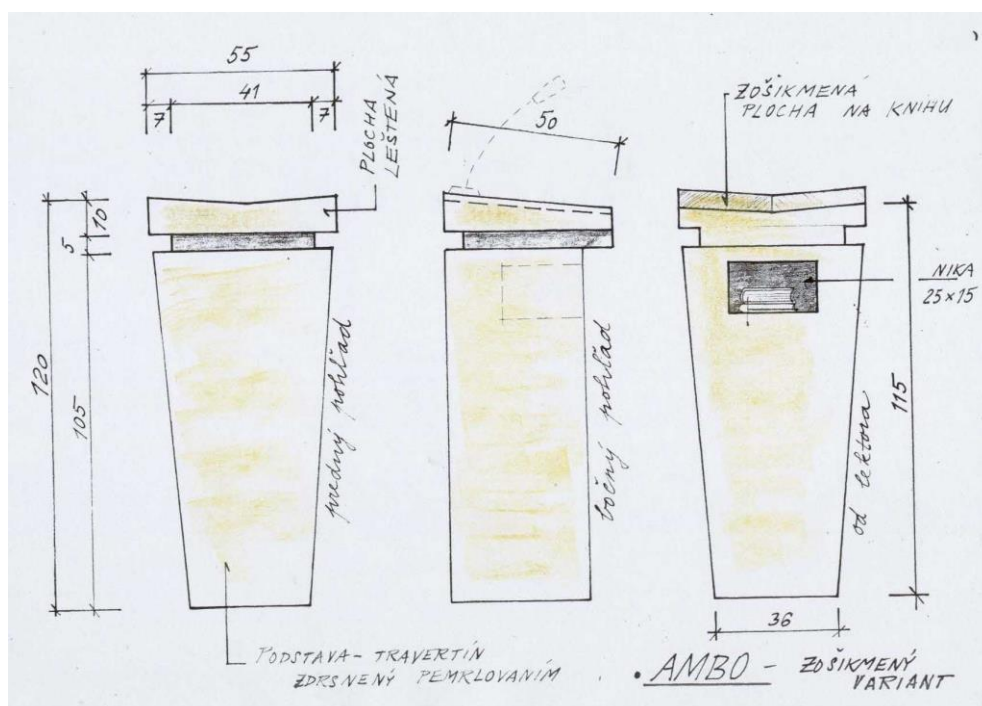
Obr. 3b: Pohľad do presbytéria.

Obr. 3c: Oltár.

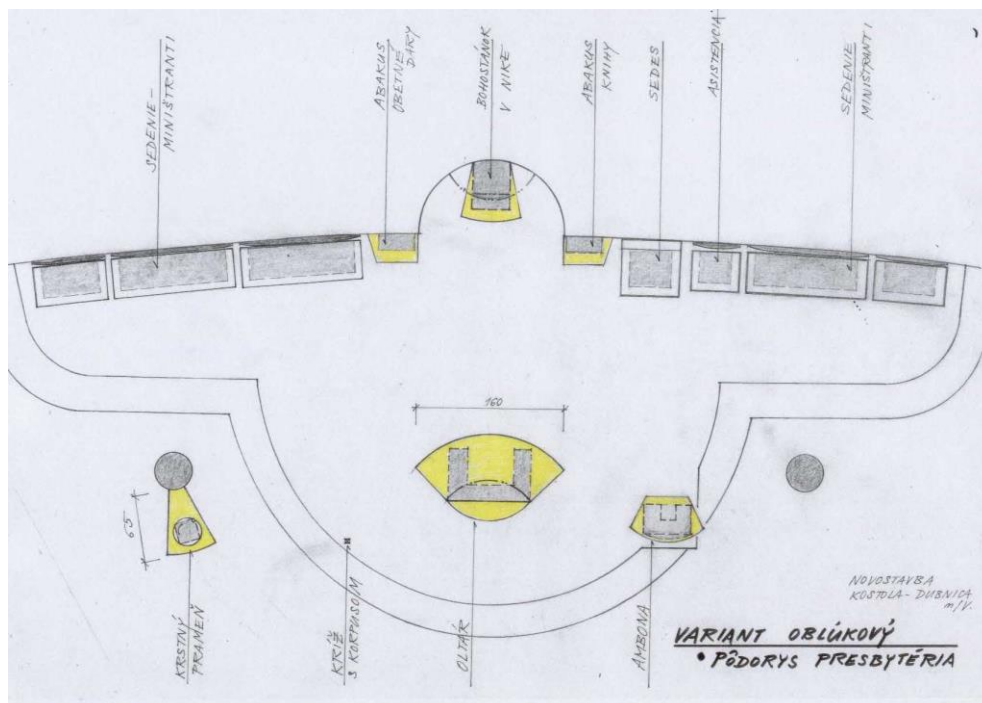

Obr. 3d: Ambona.

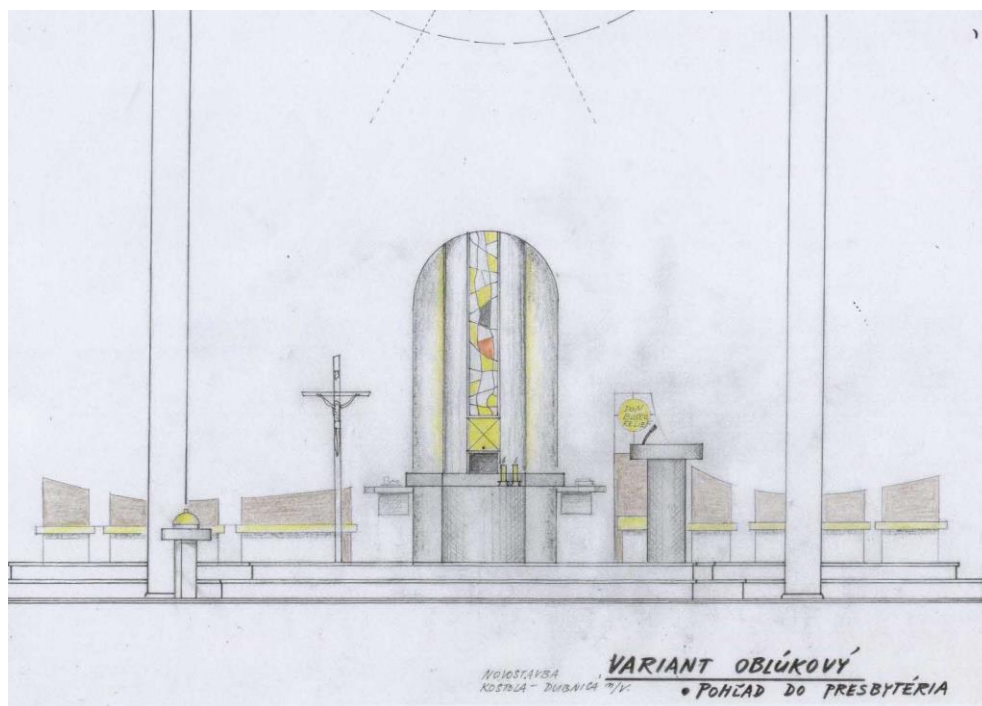

Obr. 4: Návrh č. 2 presbytéria do kostola sv. Jána Bosca v Dubnici nad Váhom.

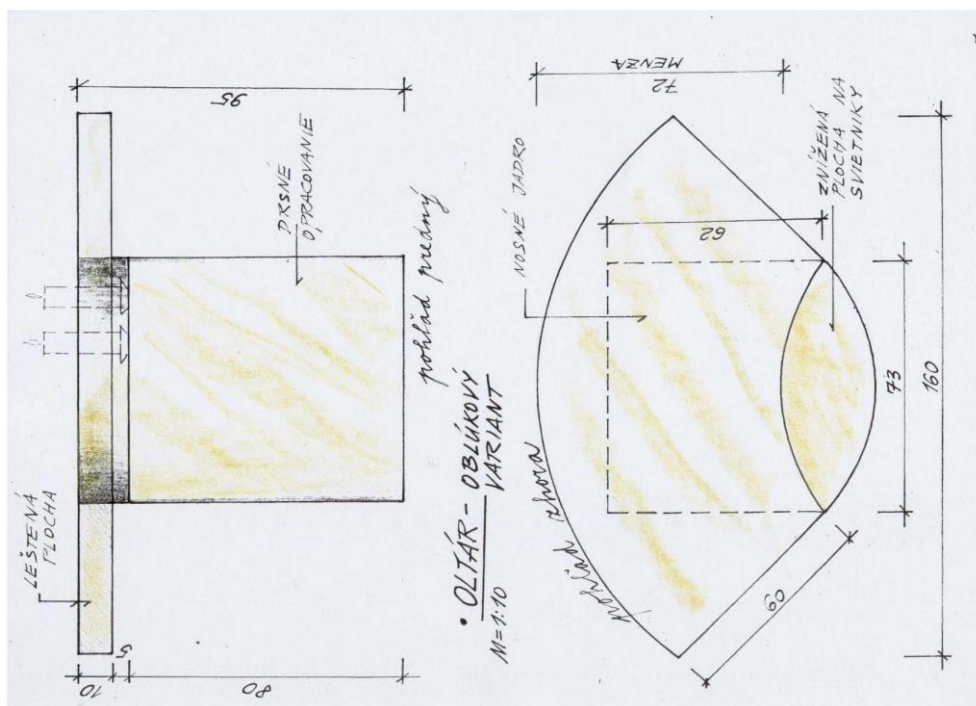
Obr. 4a: Pôdorys presbytéria.

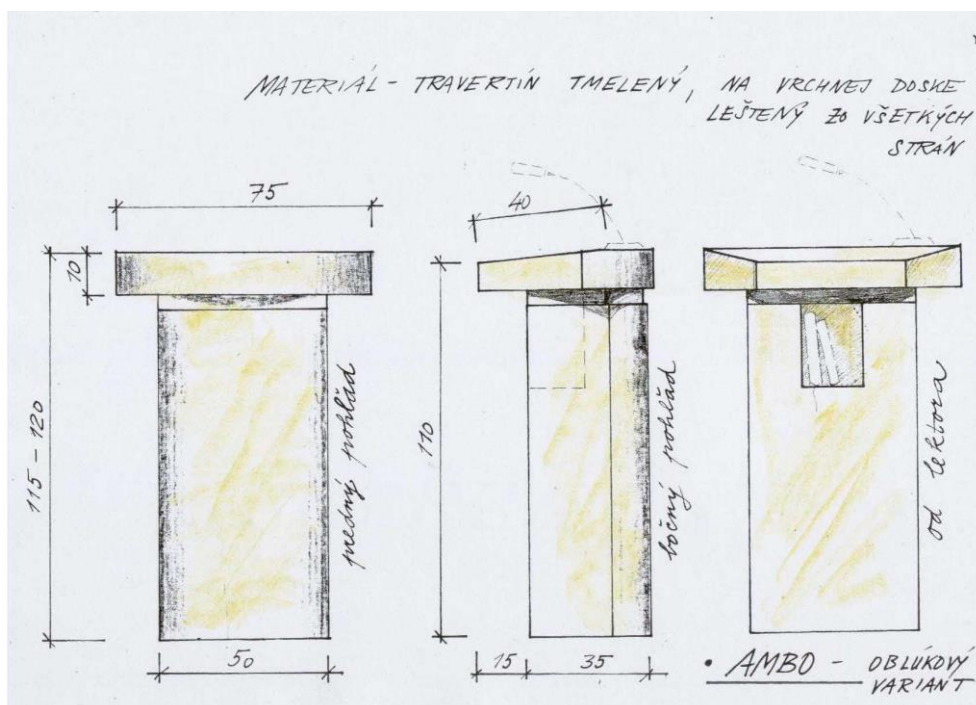
Obr. 4b: Pohľad do presbytéria.

Obr. 4c: Oltár.

Obr. 4d: Ambona.

**Obr. 5: Presbytérium Kostola Sedembolestnej Panny Márie v Snežnici.
(Foto: autor.)**

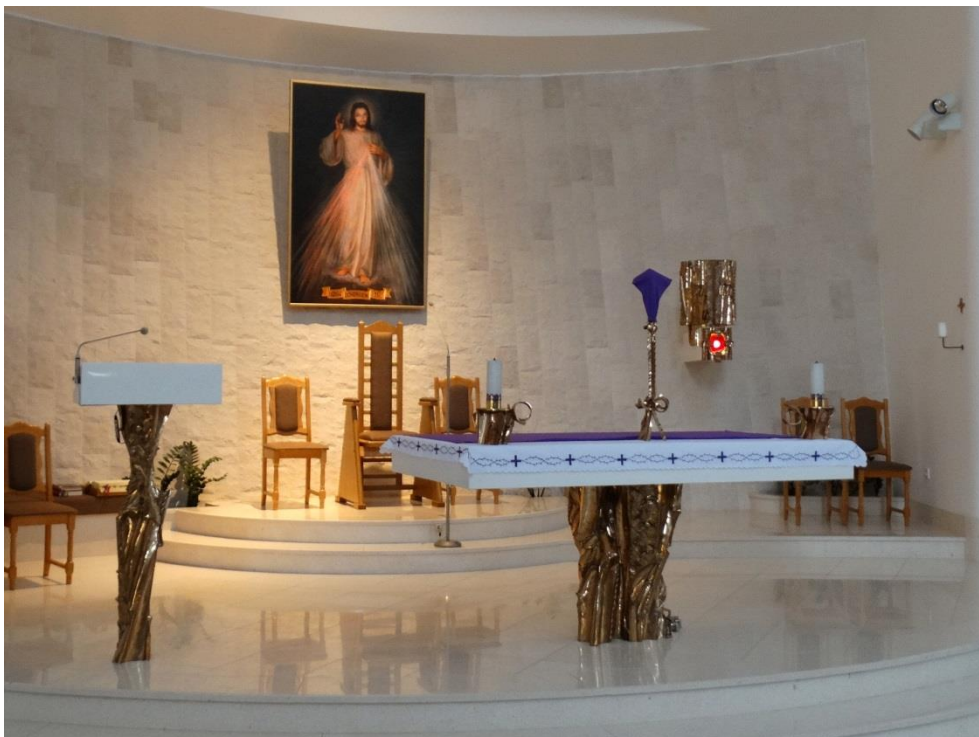
**Obr. 6: Presbytérium Kostola Božského Srdca Ježišovho
v Rajeckých Tepliciach. (Foto: autor.)**

Obr. 7: Oltár Kostola sv. Cyrila a Metoda v Radoli. (Foto: autor.)

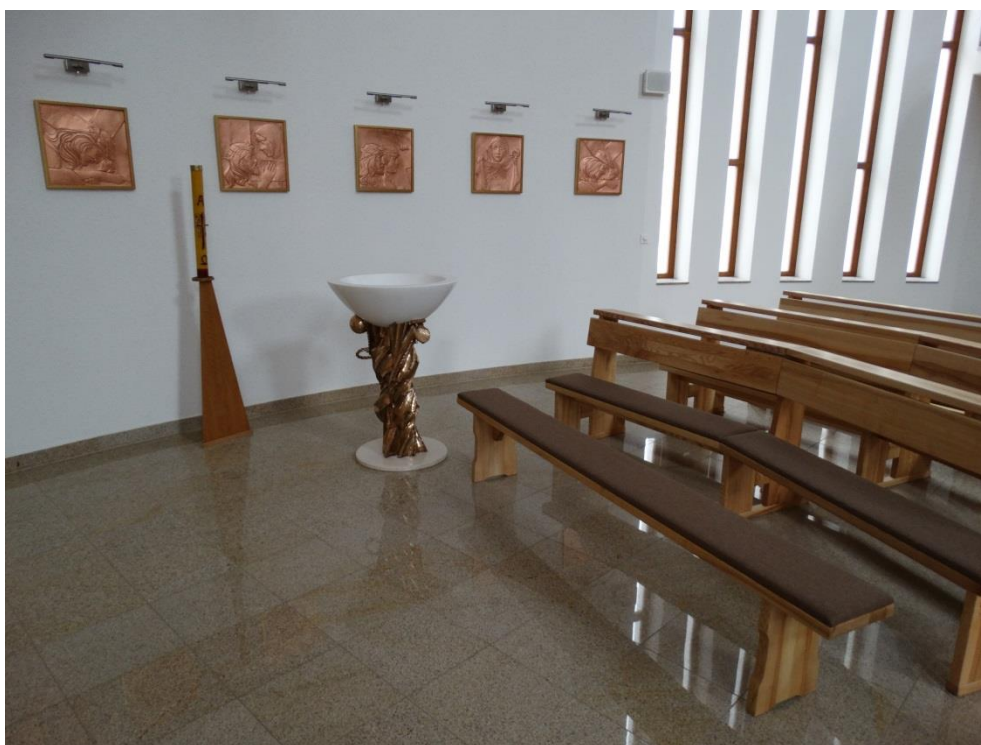
Obr. 8: Oltár, ambona a svätostánok Kostola Božieho milosrdenstva v Žiline-Hájiku. (Foto: autor.)

**Obr. 9: Kostol Panny Márie, Matky Cirkvi na Hore Živčáková.
(Foto: autor.)**

**Obr. 10: Krstiteľnica v Kostole Božieho milosrdenstva v Žiline-Hájiku.
(Foto: autor.)**

**Obr. 11: Krstiteľnica v Kostole Ružencovej Panny Márie v Rudine.
(Foto: autor.)**

**Obr. 12: Krstiteľnica v Kostole Dobrého pastiera v Žiline-Solinkách.
(Foto: autor.)**

Obr. 13: Oltár, ambona a svätostánok v Kostole Panny Márie, Matky Cirkvi v Turzovke-Živčákovej hore. (Foto: autor.)

Obr. 14: Pohľad do presbytéria Kostola sv. Andreja-Svorada a Benedikta v Radôstke. (Foto: autor.)

Obr. 15: Farský kostol Sedembolestnej Panny Márie v Žiline-Vlčincoch. Exteriér. (Foto: archív farského úradu.)

Obr. 16: Farský kostol Sedembolestnej Panny Márie v Žiline-Vlčincoch. Interiér. (Foto: autor.)

Obr. 17: Presbytérium Farského kostola Sedembolestnej Panny Márie v Žiline-Vlčincoch. (Foto: autor.)

**Obr. 18:
Krstiteľnica
vo Farskom kostole
Sedembolestnej
Panny Márie
v Žiline-Vlčincoch.
(Foto: autor.)**

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

DOKUMENTY CIRKVI

CONCILIUM ŒCUMENICUM VATICANUM II, const. *Sacrosanctum Concilium*. AAS 56 (1964), s. 97 – 138.

Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu. SSV, Trnava 2008. ISBN 978-80-7126-738-8.

DRUHÝ VATIKÁNSKY KONCIL, konšt. *Dei verbum*. AAS 58 (1966), s. 817 – 835. Slovenský preklad in: *Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu*. SSV, Trnava 2008, s. 141 – 158.

DRUHÝ VATIKÁNSKY KONCIL, konšt. *Lumen gentium*. AAS 57 (1965), s. 5 – 71. Slovenský preklad in: *Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu*. SSV, Trnava 2008, s. 61 – 138.

DRUHÝ VATIKÁNSKY KONCIL, konšt. *Sacrosanctum concilium*. AAS 56 (1964), s. 97 – 134. Slovenský preklad in: *Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu*. SSV, Trnava 2008, s. 161 – 201.

Institutio generalis Missalis Romani. In: *Ordo missæ, editio typica*. Typis polyglottis vaticanis 1969.

Institutio generalis Missalis Romani. In: *Ordo missæ, editio typica*. Typis polyglottis vaticanis 1969.

Katechizmus Katolíckej cirkvi. Slovenský preklad: SSV, Trnava 2009. ISBN 978-80-7162-776-0.

Kódex kánonického práva. Konferencia biskupov Slovenska: Bratislava 1996. ISBN 80-7162-061-0.

KONGREGÁCIA PRE BOŽÍ KULT A DISCIPLÍNU SVIATOSTÍ, inštr. *Redemptio- nis Sacramentum* z 25. marca 2004 o tom, na čo treba dbať a čomu sa vyhýbať vo vzťahu k najsvätejšej Eucharistii. AAS 96 (2004), s. 549 – 601. Slovenský preklad: SSV, Trnava 2004. ISBN 80-7162-524-8.

KONGREGÁCIA PRE BOŽÍ KULT A DISCIPLÍNU SVIATOSTÍ: inštr. *Liturgiam authenticam*. Slovenský preklad v: *Liturgia, časopis pre liturgickú obnovu*, 2010, roč. 20, č. 2, s. 106 – 144. ISSN 1210-0676.

KONGREGÁCIA PRE SVIATOSTI A BOHOSLUŽBU, inštr. *Inæstimabile donum* z 3. apríla 1980 o niektorých normách týkajúcich sa kultu eucharistického tajomstva, AAS 72 (1980), s. 331 – 343. Slovenský preklad: In: *Liturgia*, časopis pre liturgickú reformu, 1994, roč. 3, č. 2. Trnava, SSV 1994. ISSN 1210-0676.

POSVÄTNÁ KONGREGÁCIA OBRADOV, inštr. *Eucharisticum mysterium* z 25. mája 1967 o úcte eucharistického tajomstva, AAS 59 (1967), str. 539 – 573. Slovenský preklad: In: *Liturgia*, časopis pre liturgickú reformu, 1993, roč. 3, č. 2. Trnava, SSV 1993. ISSN 1210-0676.

POSVÄTNÁ KONGREGÁCIA PRE OBRADY, inštr. *Pontificales ritus*. Inštrukcia Posvätné kongregácie pre obrady o zjednodušení pontifikálnych obradov a insígnií z 21. júna 1968. AAS 60 (1968), s. 406 – 412.

POSVÄTNÁ KONGREGÁCIA OBRADOV, inštr. *Inter oecumenici* z 26. septembra 1964 o správnom uskutočňovaní konštitúcie SC o posvätné liturgii. AAS 56 (1964), s. 877 – 900. Slovenský preklad: SSV, Trnava 2001, ISBN 80-7165-337-7.

POSVÄTNÁ KONGREGÁCIA OBRADOV, inštr. *Liturgicæ instaurationes* z 5. septembra 1970 o správnom uskutočňovaní konštitúcie SC o posvätné liturgii, AAS 62 (1970), str. 692 – 704. Anglický preklad: Dostupné na internete, <http://www.adoremus.org/LiturgicæInstaurationes.html> [09.12.2011].

Sväté písmo Starého i Nového zákona. SSV, Trnava 2009. ISBN 978-80-7126-777-7.

Všeobecné smernice Rímskeho misála, 2002. In: *Liturgia*, časopis pre liturgickú obnovu, 4/2008.

Všeobecné smernice Rímskeho misála, 1981. In: Rímsky misál,

DOKUMENTY PÁPEŽOV

BENEDIKT XVI., apošt. exort. *Sacramentum caritatis*. Slovenský preklad: Spolok svätého Vojtecha, Trnava 2007. ISBN 978-80-7162-659-6.

BENEDIKT XVI., apošt. exort. *Verbum Domini*. Slovenský preklad: Spolok svätého Vojtecha, Trnava 2011. ISBN 978-80-7162-868-2.

BENEDIKT XVI., *Katechéza pri generálnej audiencii 16. januára 2013*. Dostupné na internete: <http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=17706> [26. 10. 2013].

BENEDIKT XVI.: *Príhovor na rozlúčku s kardinálmi*. Rím, 28. február 2013.

JÁN PAVOL II., enc. *Ecclesia de Eucharistia*. Slovenský preklad: *Encykliky Jána Pavla II.* Spolok svätého Vojtecha, Trnava 2014. ISBN 978-80-8161-050-9.

DOKUMENTY BISKUPSKÝCH KONFERENCIÍ

CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA, COMMISSIONE EPISCOPALE PER LA LITURGIA, *L'adeguamento delle chiese secondo la riforma liturgica*. Rím, 31. máj 1996. Dostupné na internete:

http://www.chiesacattolica.it/ci_new/documenti_cei/2010-10/04-483/adeguamento_chiese.pdf [13. 09. 2013].

CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA, COMMISSIONE EPISCOPALE PER LA LITURGIA, *La progettazione di nuove Chiese*. Rím, 18. február 1993. Dostupné na internete: http://www.chiesacattolica.it/ci_new/documenti_cei/2010-10/05-483/progettazione_chiese.pdf [13. 09. 2013].

LITURGIEKOMMISSION DER DEUTSCHEN BISCHOFSKONFERENZ, *Leitlinien für den Bau und die Ausgestaltung von gottesdienstlichen Räumen*. Bonn, 25. október 1988. Dostupné na internete:

<http://www.liturgie.de/liturgie/pub/op/download/ko9.pdf> [10. 10. 2013].

Pastiersky list biskupov a ordinárov ČSSR dôstojným spolubratom zo dňa 22. apríla 1965 o liturgickej obnove. SSV, Trnava 1965.

SEKRETARIÁT ČESKÉ BISKUPSKÉ KONFERENCE, *Koncepcie úprav liturgického prostoru*. Praha 2002. Dostupné na internete: <http://www.cirkev.cz/cirkev-ve-svete/dokumenty/fialova-rada/> [18.09.2013].

PATRISTICKÉ PRAMENE

AUGUSTÍN, *Z reči pri posviacke chrámu, Sermo 336, 1. 6.* Slovenský preklad v: *Liturgia hodín podľa rímskeho bradu, zv. IV, s. 1705 – 1706.*

Druhý list Klementův. In: DRÁPAL, D., *Spisy apoštolských otců*. Kalich, Praha 2004, s. 99 – 110. ISBN 80-7017-003-4.

HYPOLIT, *Traditio apostolica*. Herder, Freiburg 1992

List Barnabášův. Český překlad v: *Spisy apoštolských otců*. Kalich, Praha 2004, s. 29 – 58. ISBN 80-7017-003-4.

SV. CYRIL JERUZALÉMSKÝ, *Mystagógické katechese*, Refugium Velehrad-Roma s. r. o., Velehrad 1997, ISBN 80-86045-09-9.

ORIGENES, *Homília o Jozuovi, Nunovom synovi*, 9, 1 – 2. Slovenský preklad v: *Liturgia hodín podľa rímskeho bradu*, zv. IV, s. 1703 – 1704. Typis Polyglottis Vaticanis, Vatikán 1996.

LITURGICKÉ KNIHY

Benedikcionál. Spolok svätého Vojtecha, Trnava 2007. ISBN 978-80-7162-693-0.

Cæremoniale Episcoporum, editio typica. Typis Polyglottis Vaticanis, Città del Vaticano 1984.

De sacra communione et de cultu mysterii eucharistici extra missam, editio typica 1973, reimpressio emendata 1974. Slovenský preklad: *Sväté prijímanie a kult eucharistického tajomstva mimo omše*. SSV, Trnava 2011. ISBN 978-80-7162-881-1.

Missale romanum, editio typica tertia, Typis Vaticanis, 2008.

Obrad posvätenia kostola a oltára (Ordo dedicationis ecclesiae et altaris). In: *Rímsky pontifikál*. Trnava, SSV 1981.

Ordo baptismi parvulorum, editio typica altera. Libreria editrice Vaticana, Città del Vaticano 1986.

Ordo Lectionum Missae, editio typica altera. Slovenský preklad in: *Lekcionár na nedele a sviatky*. Spolok svätého Vojtecha, Trnava 1990.

Rímsky misál, II. typické vydanie, Typis Vaticanis 2001, s. 1012.

Rímsky rituál, Obrad uvedenia dospelých do kresťanského života. Spolok sv. Vojtecha, Trnava 1993.

Rímsky rituál, Sväté prijímanie a kult eucharistického tajomstva mimo omše. Spolok svätého Vojtecha, Trnava 2011. ISBN 978-80-7162-881-1.

KNIHY A MONOGRAFIE

- ADAM, A., *Liturgika*. Praha, Vyšehrad 2001. ISBN 80-7021-420-1.
- AMBROS, P., *Slavení Eucharistie a nedostatek kněží*. In: KOL. AUTOROV: *Eucharistie – mysterium fidei*. Trinitas, Svitavy 2002.
- AUGÉ, M., *Liturgia*. Paulínky, Praha 2011, ISBN 978-80-7450-014-5.
- BORI, P. C., *Koinonia. L'idea della comunione nell'ecclesiologia recente e nell' Nuovo Testamento*. Paideia, Brescia 1972.
- CAMPATELLI, M., *Křest*. Refugium Velehrad-Roma s. r. o., Olomouc 2010, ISBN 978-80-7412-055-8.
- CARSON, D. A., DOUGLAS J. MOO, *Úvod do Nového zákona. Návrat domů*, Praha 2008. ISBN 978-80-7255-165-1.
- FOCANT, C., *Dal tempio alla casa: spazio del culto in Spirito e verità*. In: [kol. autorov], *Spazio liturgico e orientamento*. Edizioni Qiqajon, Torino 2007.
- FRANCO, E., *Comunione e partecipazione. La koinonia nell'epistolario paolino*. Morcelliana, Brescia 1966, s. 5.
- GIRAUDO, C., *In unum corpus*. San Paolo, Torino 2007.
- GATTI, V., *Liturgia e arte*. Centro editoriale dehoniano, Bologna 2005. 172 s. ISBN 88-10-43002-6.
- GATTI, V., *Uno spazio per diverse funzioni*. In: *Spazio liturgico e orientamento*. Edizioni Qiqajon, Bose 2007, s. 132.
- GIGLIONI, P., *Svatosti Krista a Cirkve*. Karmelitánske nakladatelství, Kostelní Vydří 1996, ISBN 80-7192-115-7, s. 105.
- HANUS, L., *Kostol ako symbol*. Lúč, Bratislava 1995, ISBN 80-7114-141-0.
- KOPEČEK, P., *Liturgie a architektura. Moderní sakrální architektura v Čechách a na Moravě*. Univerzita Palackého Olomouc, Olomoc 2013. ISBN 978-80-244-3959-4.
- KUNETKA, F., *Eucharistia v křesťanské antice*. UP v Olomouci, Cyrilometodějská teologická fakulta, Olomouc 2004. ISBN 80-244-0920-8.
- KUNETKA, F., *Slavnost našeho vykoupení*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 1997. ISBN 80-7192-184-X.

- KUNETKA, F., *Úvod do liturgie svätostí*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2001. ISBN 80-7192-618-3.
- LANG, U., M., *Obrácení k Pánu*. Matice cyrilometodějská, Olomouc 2010. ISBN 978-80-7266-340-8.
- LEXMANN, J., *Teória liturgickej hudby*. Bratislava 2015. ISBN 978-80-972049-4-5.
- LUKNER, M., *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Vyšehrad, Praha 1999. ISBN 80-7021-254-3.
- MÜLLER, G. L., *Dogmatika pro studium a pastoraci*. Karmelitánske nakladatelství, Kostelní Vydří 2010. ISBN 978-80-7195-259-6.
- NADOLSKI, B., *Liturgika IV – Eucharystia*. Pallottynum, Poznań 1992.
- NEPŠINSKÝ, V., *Liturgia na Slovensku v období Tridentského koncilu*. Kňazský seminár sv. Františka Xaverského, Badín 1998, ISBN 80-967172-3-5.
- NEPŠINSKÝ, V., TURČAN, R., TURČANOVÁ, D., *S radosťou pôjdeme do domu Pánovho. Nové kostoly v Banskobystrickej diecéze*. Kňazský seminár sv. Františka Xaverského, Badín 2006. ISBN 80-88937-24-8.
- NOVOTNÝ, A., *Biblický slovník*. Kalich, Praha 1956.
- PARSCH, P., *Výklad svätej omše v duchu liturgickej obnovy*. Smer, Trenčín 1948.
- PESCH, O. H., *Druhý vatikánský koncil 1962 – 1965. Příprava, průběh, odkaz*. Vyšehrad, Praha 2014, ISBN 978-80-7429-513-3.
- POKORNÝ, L., *Obnovená liturgia*. Česká katolická charita, Praha 1976.
- POLÁČIK, Š., JUDÁK, V., *Atlas Katolíckej cirkvi na Slovensku*. Rímskokatolícka cyrilometodská boloslovecká fakulta UK, Bratislava 2005. ISBN 80-88696-39-9.
- RADL, W., *List Galaťanům*. Karmelitánske nakladatelství, Kostelní Vydří 1999. *Študijná biblia*. Porta libri 2015. ISBN 978-80-8156-052-1.
- RAGAN, G., *Liturgické hnutie na Slovensku*. Teologický inštitút pri CMBF UK Bratislava, Košice 2001. ISBN 80-7165-302-0.
- RATZINGER, J., *Boh a svet. Viera a život dnes*. Rozhovor s Petrom Seewaldom. SSV, Trnava 2002. ISBN 80-7162-380-6
- RATZINGER, J., *Duch liturgie*. Dobrá kniha, Trnava 2005. ISBN 80-7141-477-8.
- RATZINGER, J., *Zur Gemeinschaft gerufen: Kirche heute verstehen*. Freiburg im Breisgau, Herder 1991. 160 s. ISBN 3-451-28828-1.

- RIGHETTI, M., *Storia liturgica, Introduzione generale*. Ancora, Milano 1964. ISBN 88-514-0289-2.
- SCHWARZ, R., *Vom Bau der Kirche*. Verlag Lambert Schneider, Heidelberg 1947.
- STUDENÝ, J., *Křesťanské symboly*. Olomouc 1992.
- ŠPIDLÍK, T., *Živé slovo*. Refugium, Velehrad 2004.
- ŠPIRKO, J., *Patrológia*. Spolok svätého Vojtecha, Trnava 1950.
- TICHÝ, R., *Liturgie evangeliáře*. Krystal, Praha 2013, ISBN 978-80-87183-53-3.
- VALLENZIANO, C., *Architetti di Chiese*. Edizioni Dehoniane Bologna, Bologna 2005. ISBN 88-10-43006-9.
- WOJTYLA, K., *Pri základoch obnovy*. Typi Universitatis Tyrnaviensis, Trnava 2003. ISBN 80-224-0774-7.
- ZVARA, P., *Cirkev sa prebúda v dušiach*. GORAZD, n. f. a Kňazský seminár sv. Gorazda, Nitra 2013. ISBN 978-80-89481-24-8.
- ZVARA, P., *Cipriano Vagaggini a Salvatore Marsili, život a dielo*. Inštitút Communio, n. o., Žilina 2016. ISBN 978-80-89750-02-3.

ŠTÚDIE

- BEDOGNI, P., *Ridisegnare il luogo della penitenza*. In: *Rivista liturgica* 1/2001.
- BRTKO, R., *Mimoriadny vysluhovateľ svätého prijímania*. In: *Bulletin*. Slovenská spoločnosť kánonického práva, Spišská Kapitula – Spišské Podhradie 1999, roč. 5, č. 1.
- DIAN, D., *Druhý vatikánsky koncil na stránkach Duchovného pastiera v rokoch 1959 – 2002*. In: *Duchovný pastier*, mesačník katolíckeho duchovenstva, 2002, roč. 83, č. 9, s. 576 – 609. SSV, Trnava 2002.
- DUDZIK, P., *Úvod, preklad a poznámky k spisu Aktá Justína a jeho druhov*. In: *Příběhy raně křesťanských mučedníků*. Vyšehrad, Praha 2009. ISBN 978-80-7021-989-8.
- FAHEY, M. A., *Církev*. In: *Systematická teologie 2*, [s. 91 – 166]. Vyšehrad, Praha 1998, ISBN 80-7021-232-2.
- FILLO, V., *Reflexie ku konštitúcii Sacrosanctum Concilium*. In *Duchovný pastier*, mesačník katolíckeho duchovenstva, 2002, roč. 83, č. 9, s. 446 – 458. SSV, Trnava 2002.

- FILO, V., *Na cestu*. In: *Liturgia*, časopis pre liturgickú obnovu, 1991, roč. 1, č. 1, s. 3. SSV, Trnava 1991.
- KOPEČEK, P., *Reforma liturgie a reforma církve*. Universita Karlova v Praze, Katolícká teologická fakulta, 2002. Pre súkromné použitie. Dostupné na internete: http://www.farnost.podolak.cz/download/Liturgicka_reforma.doc [12. 08. 2013].
- KOPEČEK, P., *Teologie a současná sakrální architektura*. In: *Studia theologica*, 2003, roč. 5, č. 3, s. 16 – 23. Univerzita Palackého Olomouc, Olomouc 2003. ISSN 1212-8570.
- KÖRNER, T., RUH, U., *Nová orientace v moderním světě*. In: *Kronika křesťanství*. Fortuna Print, Praha 1998, ISBN 80-86144-23-2.
- KRATOCHVÍL, L., *Liturgický prostor ve 20. století*. Dostupné na internete: <http://www.getsemany.cz/book/export/html/828> [5. 11. 2013].
- KRIVDA, A., *Oltár v pokoncilových liturgických textoch*. In: *Liturgia*, časopis pre liturgickú reformu, 2011, roč. 21, č. 1, s. 50 – 67. SSV, Trnava 2011. ISSN 1210-0676.
- KUNETKA, F., *Podněty systematické liturgiky pro liturgickou mystagogii*. In: *Liturgia*, časopise pre liturgickú obnovu, 2011, roč. 21, č. 2, s. 117 – 140. SSV, Trnava 2011. ISSN 1210-0676.
- MARINI, P., *Druhý vatikánsky koncil, obrady otvorenia, ciele liturgickej reformy a niektoré úlohy jej realizácie*. Prednáška na Celoslovenskom liturgickom dni 24. októbra 2012 v Žiline. In: *Liturgia*, časopis pre liturgickú obnovu, 2013, roč. 23, č. 3, s. 228 – 250. SSV, Trnava 2013. ISSN 1210-0676.
- MERELL, J., *Liturgické otázky na II. vatikánskom koncile*. In: *Duchovný pastier*, mesačník katolíckeho duchovenstva, 1963, roč. 38, č. 3 – 4, s. 55 – 59. SSV, Trnava 1963.
- MILITELLO, C., *Un luogo per celebrare*, In: *Rivista liturgica*, 1/2004.
- NOCKE, F. J., *Dottrina dei sacramenti*. Queriniana, Brescia 2010
- OFRASIO, T. J. M., *The baptistery and the baptismal font: symbolism and pastoral relevance*. In: časopis *Landas*, č. 6/1992, s. 18 – 36.
- PELLAND, G., *Mistero di Cristo e mistero della Chiesa*. Editrice Pontificia Università Gregoriana, Roma 1999.

ŠPAČEK, M., *Křest v Bibli a u starokřesťanských autorů*. Dostupné na internete: <http://www.getsemany.cz/node/645> [14.11.2013].

VITALI, D., *Lumen gentium*. Edizioni Studium, Roma 2013.

SLOVNÍKY

ALEXANDER, P., ALEXANDER, D., *Průvodce Biblií*. Česká biblická společnost, Praha 2009. ISBN 978-80-87287-13-2.

KIUCHI, N., *Oběť*.

DE FIORES, S., GOFFI, T. [ed], *Slovník spirituality*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 1999. ISBN 80-7192-338-9.

MARIOTTI, P., heslo *Církev*.

DOUGLAS, J. D. [ed.], *slovník Nový biblický slovník*. Návrat domů, Praha 2009. ISBN 978-80-7255-193-4.

BECKWITH, R. T., heslo *Oběť a obětování*.

McKILVEY, R. J., heslo *Chrám*.

STEWAT, R. A., heslo *Šekína*.

LÉON-DUFOUR, X. [ed.], *Slovník biblickej teológie*. Dobrá kniha, Trnava 2003. ISBN 80-7141-414-X.

RENAUD, B., LÉON-DUFOUR, X., heslo *Oheň*.

SESBOÛÉ, D., heslo *Oltár*.

NOVOTNÝ, A., *Biblický slovník*. Kalich, Praha 1956.

ZBORNÍKY

Päťdesiat rokov liturgickej reformy Druhého vatikánskeho koncilu na Slovensku. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie v Košiciach 25. októbra 2012. Verbum, Košice 2013. Zborník vyšiel na CD nosiči.

ZVARA, P., *Sakrálne umenie po Druhom vatikánskom koncile v slovenskom kontexte*.

FEDOR, P. [zost.], zborník *Sväté písmo a Boží kult.* Katolícke biblické dielo, Svit 2006. ISBN 80-89120-07-5.

TRSTENSKÝ, F., *Grécky výraz ἱερὸν a ναὸς na označenie chrámu v Textoch Nového zákona.*

FILIP, A., SCHMIDT N., [eds.], *Dům Boží a brána nebe ve 20. století*, zborník. Mikulovské centrum pro evropskou kulturu, a Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2009. ISBN 80-7326-197-0.

KOPEČEK, P., *Pojetí sakrálního prostoru v dílech církevních otců.*

OSTATNÉ

Acta curiæ episcopalis Neosoliensis, 3/1998, 3.

Archív Diecéznej liturgickej komisie Žilinskej diecézy.

BISKUPSKÝ ÚRAD NITRA: *120 rokov od narodenia arcibiskupa Eduarda Nécseya.* Dostupné na internete: <http://www.biskupstvo-nitra.sk/udalosti/261> (08. 10. 2013)

Direktórium na rok Pána 2016. SSV, Trnava 2015, s. 138.

Historia domus parochiæ Teutopronensis. V archíve miestneho farského úradu.

LERCARO, G., *Epistola ad præsides cætuum episcoporum.* In: *Notitiæ*, 1965, č. 9 – 10. Typis Polyglottis Vaticanis, Città del Vaticano 1965, s. 261 – 262.

LERCARO, G., *Epistola ad præsides cætuum episcoporum.* In: *Notitiæ*, 1966, č. 18. Typis Polyglottis Vaticanis, Città del Vaticano 1966, s. 157 – 161.

Notitiæ 1 (1965), s. 251. Dostupné na internete: <http://notitiæ.ipsissima-verba.org/> [23.09.2013].

RÍMSKOKATOLÍCKA FARNOSŤ LIPTOVSKÉ SLIAČE, *Sliačanský Ararat.* Dostupné na internete: http://www.liptsliace-fara.sk/?page_id=80 [26.11.2013].

SLOVENSKÁ LITURGICKÁ KOMISIA: *Zasadanie SLK v Bratislave 29. januára 1991.* In: *Liturgia*, časopis pre liturgickú obnovu, roč. 1, č. 1/1991., s. 86 – 88.

Spisy apoštolských otců. Kalich, Praha 2004.

INTERNET

<http://dcza.sk/sk/dokumenty/biskupsky-urad/rady-a-komisie> [12.11.2015].

http://de.wikipedia.org/wiki/Rudolf_Schwarz_%28Architekt%29 [23. 01. 2013].

<http://journals.ateneo.edu/ojs/landas/article/viewFile/1086/1116> [25.08.2015].

<http://thesacredlandscape.blogspot.sk/2013/03/rudolf-schwarzs-influence-on-modern.html> [23. 01. 2013].

http://www.farnostvlcince.sk/?page_id=200 [15. 01. 2016].

ZOZNAM POUŽITÝCH SKRATIEK

Biblické skratky použité v práci

<i>1 Jn</i>	Prvý Jánov list
<i>1 Kor</i>	Prvý list Korint'anom
<i>1 Kr</i>	Prvá kniha kráľov
<i>1 Mach</i>	Prvá kniha Machabejcov
<i>1 Pt</i>	Prvý Petrov list
<i>1 Sam</i>	Prvá kniha Samuelova
<i>2 Kor</i>	Druhý list Korint'anom
<i>2 Sam</i>	Druhá kniha Samuelova
<i>Dt</i>	Kniha Deuteronomium (Piata kniha Mojžišova)
<i>Ef</i>	List Efezanom
<i>Ex</i>	Kniha Exodus (Druhá kniha Mojžišova)
<i>Gal</i>	List Galaťanom
<i>Gn</i>	Kniha Genезis (Prvá kniha Mojžišova)
<i>Hebr</i>	List Hebrejom
<i>Jn</i>	Evanjelium podľa Jána
<i>Joz</i>	Kniha Jozue
<i>Lk</i>	Evanjelium podľa Lukáša
<i>Lv</i>	Kniha Levitikus (Tretia kniha Mojžišova)
<i>Mk</i>	Evanjelium podľa Marka
<i>Mt</i>	Evanjelium podľa Matúša
<i>Sdc</i>	Kniha sudcov
<i>Sk</i>	Skutky apoštolov
<i>Zjv</i>	Zjavenie apoštola Jána (Apokalypsa)
<i>Ž</i>	Kniha žalmov

Skratky dokumentov Cirkvi

EM	<i>Eucharisticum mysterium</i> , inštrukcia Posvätnnej kongregácie obradov z 25. 05. 1967
GS	<i>Gaudium et spes</i> , konštitúcia Druhého vatikánskeho koncilu
ID	<i>Inæstimabile donum</i> , inštrukcia Posvätnnej kongregácie pre sviatosti a bohoslužbu z 3. 04. 1980
ICE	<i>Inter Cæcumenici</i> , inštrukcia Posvätnnej kongregácie obradov z 24. 09. 1964
KKC	<i>Katechismus Katolíckej cirkvi</i>
KKP	<i>Kódex kánonického práva</i>
LG	<i>Lumen gentium</i> , konštitúcia Druhého vatikánskeho koncilu
SC	<i>Sacrosanctum Concilium</i> , konštitúcia Druhého vatikánskeho koncilu
VSRM	<i>Všeobecné smernice Rímskeho misála</i>

Ostatné skratky

AAS	<i>Acta Apostolicæ Sedis</i>
apošt.	apoštolský, -á, -é
č.	číslo
čl.	článok
ČSSR	Československá socialistická republika
ed.	editor
exort.	exhortácia
konšt.	konštitúcia
napr.	napríklad
nasl.	nasledujúci, -a, -e
paral.	paralelný, -á, -é
porov.	porovnaj
posyn.	posynodálna
red.	redaktor

s.	strana
SSV	Spolok svätého Vojtecha
v.	verš
zost.	zostavovateľ